

Publicera!

Svenska
forskningsbiblioteks
arbete med
publiceringsfrågor

HELENA FRANCKE
PÅ UPPDRAG AV
SVENSK BIBLIOTEKSFÖRENING
2013

SVENSK
BIBLIOTEKS
FÖRENING

World Trade Center
Box 70380
107 24 Stockholm

Tel: 08-545 132 30
info@biblioteksforeningen.org
www.biblioteksforeningen.org

SVENSK BIBLIOTEKSFÖRENING

Publicera!

Svenska forskningsbiblioteks arbete med publiceringsfrågor

HELENA FRANCKE

PÅ UPPDRAG AV SVENSK BIBLIOTEKSFÖRENING

2013

Grafisk form: A.Olas
Foto: Fredrik Hjerling

Förord

NYA UPPGIFTER FÖR FORSKNINGSBIBLIOTEKEN

Svensk Biblioteksförning arbetar på sina medlemmars uppdrag bland annat med att bidra till att förbättra kunskapen om bibliotekens verksamhet och öka förståelsen för bibliotekens breda och viktiga funktioner. Målet är att allt fler ska uppleva biblioteken som relevanta och angelägna så att de tas i anspråk i utvecklandet av kunskapssamhället, människors informationskompetens och fria tillgång till information och kunskap. Svensk Biblioteksförning vill också bidra till att bibliotekens verksamhet utvecklas utifrån ett reflekterande arbetssätt samt utifrån erfarenhetsbaserad och vetenskapligt grundad kunskap.

Rapporten *Publicera! – svenska forskningsbiblioteks arbete med publiceringsfrågor* har tagits fram av Helena Francke på uppdrag av Svensk Biblioteksförning. Rapporten belyser bakgrunden till de insatser forskningsbiblioteken gör rörande open acces-publicering, bibliometri och utvärdering samt digitalisering och beskriver vilka uttryck det tar sig i det dagliga arbetet. Fokus för rapporten är svenska forskningsbiblioteks arbete med att tillgängliggöra och synliggöra sådant som producerats vid det egna lärosätet eller material från samlingarna som biblioteken har digitaliserat. Huvuddelen av rapporten ägnas åt att visa på metoder för arbetet och att återge erfarenheter från och exempel på publiceringsarbetet. Rapporten pekar också på vad som driver utvecklingen framåt, vilka utmaningar det innebär för biblioteken och hur bibliotekens och bibliotekariernas roll kan påverkas.

Genom rapporten vill Svensk Biblioteksförning öka kunskapen om det publiceringsarbete som bedrivs av forskningsbiblioteken och bidra till en breddad och fördjupad bild av biblioteksverksamheten. Utöver det är det vår förhoppning att rapporten ska kunna tjäna som kunskapsunderlag för framtidsinriktade utvecklingsdiskussioner och vägval.

Niclas Lindberg

Generalsekreterare, Svensk Biblioteksförning

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	6
INLEDNING	10
Uppdraget och rapportens syfte	13
Avgränsningar	13
Teoretiska utgångspunkter	14
Material och tillvägagångssätt	15
Disposition	18
VETENSKAPLIG PUBLICERING VID SVENSKA LÄROSÄTEN	20
Forskning vid svenska universitet och högskolor	22
Publiceringsfrågor på lärosätena	22
Open access-rörelsen	23
Bibliometri och utvärderingsfrågor	26
Skilda förutsättningar för lärosätenas publiceringsverksamhet	29
Vetenskaplig publicering i en digital tid	29
Centrala aktörer	30
FORSKNINGSBIBLIOTEKEN SOM AKTÖRER I PUBLICERINGSFRÅGOR	34
E-publiceringsfrågor på forskningsbiblioteken – hur och varför?	36
Arbetets organisation	39
Samarbeten och samarbetsformer	41
Samarbeten mellan biblioteken	41
Samarbeten inom lärosätet	43
Samarbeten inom biblioteket	43
Kompetenser	44
Resurser	45
Bibliotekens målgrupper	46
FORSKNINGSBIBLIOTEKENS ARBETE MED PUBLICERINGSVERKSAMHET OCH PUBLICERINGSFRÅGOR	48
Publikationsdatabaser	50
Open access-publicering	56

Open access-policyer	57
Upphovsrättsfrågor	58
Publicering i olika genrer	62
Artiklar	62
Konferenspublikationer	64
Tidskrifter och dagspress	65
Avhandlingar	66
Studenters examensarbeten	68
Rapportserier m.m.	69
Monografier och antologier	70
Samlad skriftserieverksamhet	72
Digitalisering och tillgängliggörande av äldre samlingar	74
Print on Demand	78
Bibliometri	78
System för forskningsdata och forskningsprojekt	81
Information och stöd till forskare och studenter	83
Synlighet i officiella dokument	84
FORSKNINGSBIBLIOTEKEN I ETT FRAMTIDSPERSPEKTIV	88
Utmaningar och framtidsfrågor	90
Forskningsbibliotekens framtida roll	92
Bibliotekarierollen	93
Avslutande reflektioner	94
KÄLLFÖRTECKNING	98
Intervjuer	110
Författarens för-/slutord:	111
BILAGA - STUDIEHANDLEDNING	125
ÖVNING 1. (Parallell)publicering	125
ÖVNING 2. Digitaliseringsverksamhet	126
ÖVNING 3. Forskningsstöd	128
ÖVNING 4. Bibliotekarierollen	129
ÖVNING 5. Open access inom olika forskningsområden	130
ÖVNING 6. Alternativa tjänster för publicering	132

Sammanfattning

Under senare år har forskningspublikationer blivit allt viktigare för lärosätena. Detta är delvis en konsekvens av att aktörerna på den svenska marknaden för forskning och högre utbildning alltmer verkar i konkurrens med varandra. Då blir det extra viktigt att synliggöra den egna forskningen, både inom och utom forskarsamhället. Lärosätena har också anledning att utvärdera det egna lärosätets forskning och att försöka påverka hur forskningen kommuniceras för att publikationerna ska ge positivt utslag i nationella och internationella utvärderingar av verksamheten. Intresset för synlighet kan kopplas till minst tre olika företeelser som har fått genomslag inom det svenska forskningslandskapet under det senaste dryga decenniet: tillgänglig- och synliggörande av forskningspublikationer och kulturarvsmaterial genom open access-publicering; forskningsutvärderingar, ranking och ökad konkurrensutsättning av forskningsmedel; samt de praktiker som har utvecklats kring kommunikation och publicering i digitala nätverk.

De svenska forskningsbiblioteken har under samma tid tagit på sig uppgifter av intresse för lärosäten och forskare rörande open access-publicering, bibliometri och utvärdering, och digitalisering. Denna rapport belyser bakgrunden till att forskningsbiblioteken ägnar sig åt dessa uppgifter och beskriver vilka uttryck detta tar sig i bibliotekens dagliga arbete. Studien utgår från intervjuer, dokument och tidigare kartläggningar.

I Sverige har biblioteken i många fall varit drivande i open access-frågor, även om man har fått viktigt stöd från exempelvis lärosätenas ledningar och från forskningsfinansiärer. Det finns flera anledningar till att biblioteken drivit frågan. Bibliotekets uppdrag uppfattas ofta som att sprida information till en så bred krets som möjligt. Bibliotekarierna besitter relevant professionell kunskap och har ett professionellt intresse av att resurserna struktureras och samordnas nationellt och internationellt för ökad tillgänglighet. Biblioteket kan också ha ekonomiska skäl att stödja open access. Bibliometri är ett kompetensom-

råde inom biblioteks- och informationsvetenskap som biblioteken har sett att lärosätenas ledningar har intresse och behov av. Det faktum att biblioteket ofta är systemägare för publikationsdatabasen/det institutionella arkivet, som utnyttjas för både utvärdering och open access-publicering, är en bidragande orsak till att uppgifterna förläggs till biblioteket. Publikationsdatabaserna för också samman arbetet med open access och bibliometri. Även en del digitaliserat material ur bibliotekens samlingar görs tillgängligt i det institutionella arkivet eller publiceras open access på annat vis.

Det finns ett nära samarbete mellan de svenska forskningsbiblioteken kring open access-frågor, bibliometri och digitalisering. Detta gäller inte minst de bibliotek som har varit starkt engagerade i frågorna, men även ett större antal bibliotek genom exempelvis DiVA-nätverket. Samtidigt innebär arbetet med sådana frågor som långtidsbevarande, tillgängliggörande, projektdatabaser och inloggningsfunktioner att biblioteket behöver samarbeta med flera olika avdelningar och enheter inom det egna lärosätet.

Open access-publicering i de institutionella arkiven började ofta med avhandlingar, examensarbeten och andra lokalt utgivna verk. Under senare år har fokus alltmer rört sig mot parallellpublicering av kollegialt granskade tidskriftsartiklar och konferensbidrag. En fråga som diskuteras alltmer är open access-publicering av monografier. Det material som lärosätena och deras anställda har de ekonomiska rättigheterna till publiceras i relativt stor omfattning i de institutionella arkiven och omfattas också i flera fall av open access-krav i lärosätenas lokala riktlinjer för publicering. Det förekommer att biblioteken även stödjer utgivningen av open access-tidskrifter genom att tillhandahålla rådgivning och den tekniska plattformen.

Digitalisering av äldre tryckta verk och kulturarvsmaterial, exempelvis avhandlingar, rapportserier, specialsamlingar, handskrifter samt press och tidskrifter förekommer vid flera av de stora biblioteken. Även verksamhet med användarstyrd digitalisering av äldre verk förekommer löpande. En hel del digitalisering sker emellertid i projektform med extern finansiering. Trots vissa svårigheter, inte minst av juridisk art, tillgängliggörs mycket av det digitali-

serade materialet fritt. Arbetet med att ta fram gemensamma plattformar för tillgängliggörande av kulturarvsmaterial kan komma att få stor betydelse för långsiktig hållbarhet och samordning inom digitaliseringsverksamheten.

Studentuppsatser var ett material som tidigt publicerades i de institutionella arkiven, men mycket av verksamheten kring open access, utvärdering och digitalisering är riktad mot forskare. Detta kan vara en fördel i det att biblioteket återigen blir en viktig resurs för en målgrupp som har blivit alltmer osynlig på forskningsbiblioteken. Men det finns också en potentiell fara i att bibliotekets uppgifter kan bli alltför splittrade om den service som riktar sig till forskare och den service som riktar sig till studenter blir skild från varandra. Bibliometri-frågor, och i viss mån open access-frågor, är också fortfarande kontroversiella inom forskarsamhället och biblioteken behöver balansera uppgifterna att å ena sida erbjuda tjänster till forskarna och å andra sidan utvärdera deras arbete.

Både open access-publicering och bibliometri är områden som visas upp tydligt på forskningsbibliotekens webbplatser. Även det digitaliserade materialet synliggörs på olika vis på webbplatserna. I lärosätenas olika officiella dokument lyfts publicerings- och utvärderingsfrågor fram i flera fall, men inte nödvändigtvis kopplat till biblioteket. Detta innebär en risk för att bibliotekets arbete med publiceringsfrågor inte blir tillräckligt synligt.

Publiceringsverksamheten har på relativt kort tid blivit etablerad på forskningsbiblioteken. Robusta system har byggts upp och det finns en medvetenhet på lärosätena om publiceringsfrågor. För att utveckla verksamheten vidare står biblioteken inför ett antal utmaningar under de närmaste åren. Parallellpubliceringen behöver ökas genom att forskarna ser vinster med registrering och publicering i databaserna. Ett sätt att åstadkomma detta kan vara att visa på hur databaserna bidrar till spridning och användning av publikationer. För att skapa väl fungerande system på lokal såväl som nationell nivå bör metadatakvalitet och interoperabilitet förbättras. Kunskaperna om upphovsrätt behöver stärkas och utvecklingen av lagstiftning på området bevakas. Biblioteken behöver också följa utvecklingen av nya frågor som kan vara relevanta för verksamheten, exempelvis forskningsdata, forskningsprojektdatabaser, en breddad forskarservice, och ex-

terna konkurrenter, både inom sociala medier och bland de etablerade förlagen och databasföretagen. Slutligen behöver det finnas resurser för att genomföra arbetet.

I studien identifieras ett antal faktorer som är viktiga för att publiceringsverksamheten vid forskningsbiblioteken ska bli framgångsrik. En avgörande faktor är att verksamheten har förankring hos lärosätets forskare och hos bibliotekets och lärosätets ledning. Engagemang och rätt kompetens behöver också finnas hos de som arbetar operativt med frågorna på biblioteket. De system som används för registrering och tillgängliggörande bör enkelt kunna utvecklas för att samordnas med andra system och anpassas till nya behov. För att kunna få förtroende hos forskarsamhället är det även avgörande att biblioteken agerar utifrån en förståelse för hur vetenskapliga praktiker fungerar inom olika forskningsområden.

Olika forskningsområden kan inte förväntas utvecklas på samma sätt, inte heller kan samma modell för publicering eller utvärdering fungera för alla forskningsområden. Biblioteken besitter kunskaper om publiceringsfrågor och svenska forskares publicering inom ett brett spektrum av forskningsområden. Därigenom kan man spela en viktig roll i att påverka så att de modeller som tas fram anpassas för att stödja lokala forsknings- och publiceringspraktiker.

Inledning

I fokus för denna rapport är svenska forskningsbiblioteks arbete med att tillgängliggöra och synliggöra sådant som det egna lärosätets anställda och studenter har producerat eller sådant material från de egna samlingarna som biblioteket har digitaliserat. Materialet tillgängliggörs vanligen via bibliotekens webbplatser och databaser. I fallet med anställdas (inklusive doktoranders) produktion handlar det ofta om publikationer som också finns publicerade någon annanstans, och lärosätets tillgängliggörande benämns ofta parallellpublicering. Ämnet för rapporten är alltså inte huvudsakligen traditionell förlagspublicering eller utgivningen av Acta- eller rapportserier.

Så kallad open access-publicering har kommit att bli en arbetsuppgift på många forskningsbibliotek under det senaste dryga decenniet. Några av de bibliotekarier som intervjuats för denna rapport lyfter fram att parallellpublicering och annat tillgängliggörande av forskningsresultat delvis innebär en ny roll för biblioteken. Som ett komplement till att ombesörja att lärosätets studenter och anställda har god tillgång till information och litteratur i olika format, genrer och medier börjar biblioteken göra lärosätets studenters och forskares egenproducerade material tillgängligt för omvärlden, framför allt i digital form och utan kostnad för användaren.¹ Biblioteken ger också råd och stöd för extern publicering. Att benämningen på denna verksamhet som ”publicering” har kommit att få visst genomslag inom den svenska forskningsbiblioteksvärlden kan illustreras av att 26 av 39 undersökta forskningsbiblioteks webbplatser på förstasidan har en rubrik/länk som antingen helt enkelt är ”Publicera” eller innehåller ordet ”publicera” eller ”publicering”. Publiceringsverksamhetens funktion som etablerad aktivitet på biblioteken understryks av att ytterligare 4 bibliotekswebbplatser har en rubrik på toppnivå som länkar till information om det egna institutionella arkivet och ytterligare två en särskild ingång för forskare som leder till motsvarande information.

Kopplat till rubriken Publicera är företeelser som parallellpublicering av forskningsartiklar och konferensbidrag, publicering och administrativ hantering av avhandlingar och examensarbeten, liksom andra uttryck för open access och i vissa fall också produktion av tryckta publikationer. Centralt i mycket av

arbetet är lärosätenas publikationsdatabaser och institutionella arkiv,² som i majoriteten av fallen är samma system. Data och dokument i systemen används också till att skapa synlighet för publikationerna på andra platser, exempelvis genom publikationslistor på forskares och institutioners hemsidor, genom visualisering av samförfattande och nedladdningsstatistik, eller genom att sätta samman virtuella tidskrifter som visar upp vad de egna forskarna har publicerat.

Ett annat användningsområde för publikationsdatabaserna är att leverera underlag för utvärdering av forskning i form av publikationsdata och bibliometriska analyser. Härigenom blir arbetet med bibliometri och arbetet med publiceringsfrågor på forskningsbiblioteken ofta nära sammanlänkade organisatoriskt, diskursivt, och praktiskt, till exempel genom gemensamma system och i bibliotekens informationsmaterial. Bibliometriska analyser som underlag för utvärdering av forskning har blivit en viktig fråga för lärosätena i och med det nya systemet för fördelning av forskningsmedel som infördes utifrån modellen i regeringens forsknings- och innovationsproposition *Ett lyft för forskning och innovation* (2008/09:50) varefter en del av de direkta statliga forskningsanslagen fördelas i konkurrens mellan lärosätena. Ett av måtten på kvalitet som fördelningen utgår ifrån bygger på publiceringar och citeringar. På många lärosäten, dock inte alla, ligger den bibliometriska kompetensen organisatoriskt förlagd till biblioteket. Vid de intervjuer som har gjorts inför den här rapporten har bibliometri ofta uttryckligen lyfts fram som ett område som bör belysas i anslutning till publiceringsverksamhet på forskningsbiblioteken, eller helt enkelt behandlas som något som självklart hör till samma verksamhetsområde. Bibliometri har därför inkluderats som en av de ingående pusselbitarna i rapporten.³ Bibliometrikompetensen på biblioteken används inte heller enbart till utvärderingar utan också för att utifrån publikationer synliggöra mönster och samarbeten där lärosätets forskare, forskargrupper och forskningsområden ingår.

I de institutionella arkiven tillgängliggörs i vissa fall även äldre material som har digitaliserats vid biblioteken, exempelvis avhandlingar, rapportserier eller tidskriftsvolymer som potentiellt får ökad tillgänglighet i digital form. Digitaliseringsverksamheten på forskningsbiblioteken är komplex och rymmer

löpande verksamhet såväl som projekt. Projekten kan vara mycket omfattande men också relativt begränsade. Digitalisering görs också av enstaka titlar på begäran. Material som digitaliseras inkluderar så skilda dokument som avhandlingar från 1960-talet och handskrifter från tidig medeltid. Rapporten ger inte en heltäckande bild av digitaliseringsarbetet vid svenska forskningsbibliotek, men strävar efter att presentera arbetet övergripande och göra några belysande nedslag med fokus på tillgängliggörande (publicering) av materialet (se Avgränsningar).

Uppdraget och rapportens syfte

Det uppdrag från Svensk Biblioteksförening som rapporten utgår från är att belysa bakgrunden till att svenska forskningsbibliotek har börjat arbeta med digitalt tillgänglig- och synliggörande av forskningsresultat och bibliotekens samlingar och att beskriva vilka uttryck det tar sig och hur det påverkar forskningsbiblioteken. Rapporten ska också illustrera hur biblioteken arbetar med dessa frågor genom konkreta exempel.

Perspektivet i rapporten är genomgående från ett bibliotekshåll, även om biblioteken i några fall också belyses från ett lärosätesperspektiv genom lärosätenas officiella dokument. Syftet är att beskriva hur och varför publicering har vuxit fram som aktiviteter som utgör en del av bibliotekens verksamhet; att säga något om vad och vem som driver utvecklingen framåt; vilka utmaningar biblioteken står inför men också vilka vinster det medför; och hur det påverkar bibliotekens och bibliotekariernas roll. Bibliotekens publiceringsverksamhet sätts också i relation till andra verksamheter på biblioteken och lärosätena, samt speglas i ett nationellt perspektiv. Huvuddelen av rapporten ägnas emellertid åt att illustrera metoder för arbetet och att återge erfarenheter från och exempel på publiceringsarbete.

Avgränsningar

I studien ingår de 39 forskningsbibliotek som benämns nationalbibliotek respektive högskolebibliotek i den officiella biblioteksstatistiken från Kungliga bib-

lioteket/SCB.⁴ Högskolebiblioteken i denna lista överensstämmer inte helt, men i stora delar, med de lärosäten som är medlemmar i Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF). Genom denna avgränsning exkluderas de bibliotek som i statistiken benämns specialbibliotek och som också i flera fall kan betraktas som forskningsbibliotek. Denna avgränsning motiveras av att de frågor som rapporten behandlar främst berör lärosäten där det bedrivs undervisning och forskning.

Studien utgår ifrån situationen kring årsskiftet 2012/2013. Beskrivningar av den historiska framväxten av publiceringsfrågor vid svenska forskningsbibliotek baseras på intervjuer och publicerade texter. Historisk dokumentation i form av protokoll, äldre styrdokument, årsredovisningar med mera har använts endast i mycket begränsad omfattning.

En ämnesmässig avgränsning har gjorts inom digitaliseringsområdet. Detta är ett stort och komplext område, även om digitaliseringsverksamhet endast förekommer i liten utsträckning eller helt saknas vid de flesta svenska lärosätens bibliotek. Fokus i diskussionen av digitaliseringsverksamhet ligger i rapporten på digitalisering av sådant material som antingen kompletterar parallellpublicering i lärosätens institutionella arkiv; som görs på direkt uppdrag från forskare inom ramen för ordinarie verksamhet och som därefter görs tillgängligt för andra forskare; eller som syftar till att skapa en sammanhängande struktur för forskningsbibliotekens digitalisering. Enskilda projekt som främst har bevarandesyfte eller riktar sig till en bredare målgrupp än forskning berörs endast överskådligt.

Teoretiska utgångspunkter

Ett teoretiskt antagande i rapporten är att vetenskapligt arbete påverkas av både tekniska lösningar och infrastrukturer och av förändringar i individers och institutioners organisation, rutiner och normer. Tillgången till exempelvis webbtjänster påverkar hur forskare genomför och publicerar sin forskning, men det kommer att ta sig olika uttryck i olika vetenskapliga kulturer. På samma sätt får politiska eller organisatoriska beslut med stor sannolikhet skilda conse-

kvenser för hur forskare inom olika ämnesområden publicerar sig. Sådana beslut kan till exempel gälla krav på open access-publicering eller hur forskningsmedel fördelas mellan lärosäten. Ett fördelningssystem som gynnar internationellt publicerade och kollegialt granskade tidskriftsartiklar kan, men måste inte, påverka forskarens val av genre och publiceringsform. Vilka val en forskare gör är också beroende av sådant som synen på hur kunskap konstrueras inom det egna forskningsområdet och vad som anses vara legitima och prestigefyllda sätt att rapportera om den. Förväntade förändringar kan därmed vara tröga att få till stånd. Exempelvis innebär det faktum att digital publicering i fritt tillgängliga öppna arkiv är tekniskt möjlig inte att sådan publicering med nödvändighet är ett tillräckligt attraktivt och legitimt alternativ för att det med tiden ska bli normen inom alla ämnesområden.⁵

Olika forskningsområden utmärks av olika kunskapssyn och skilda publiceringstraditioner som har vuxit fram som ett resultat av historiska, epistemologiska, organisatoriska och materiella faktorer.⁶ Rob Kling och Geoffrey McKim identifierar några sådana faktorer som viktiga för hur forskningsområden förhåller sig till digital publicering, nämligen vad som betraktas som meriterande; vilka målgrupper man vänder sig till vid publicering; vilka empiriska material man arbetar med och hur man får tillgång till dessa; hur snabbt forskningen sker och kommuniceras; samt hur man får status inom professionen.⁷ Dessa faktorer är viktiga inom forskarsamhället men påverkar och påverkas också av hur chefer, finansiärer, förlag, politiker, företag och allmänhet är med och formar vetenskaplig publicering, och vilka förväntningar som finns på hur resultat och rådata tillgängliggörs.

Material och tillvägagångssätt

Till grund för rapporten ligger material som har samlats in under perioden november 2012 till januari 2013. Materialet består av intervjuer, dokument och uppgifter som har hämtats från lärosätens och forskningsbiblioteks webbplatser.

Intervjuerna har skett i form av förhållandevis fria samtal där en stävan har varit att täcka in ett antal centrala teman. Dessa teman rör vilka arbetsuppgifter

och -områden som är aktuella på svenska forskningsbibliotek inom området publicering (inklusive digitalisering) och hur man arbetar med dessa uppgifter; hur detta arbete organiseras på biblioteket och på lärosätet och hur samarbetet ser ut med andra aktörer inom och utom lärosätet; relationen till lärosätets ledning; hur uppgifterna har vuxit fram som arbetsuppgifter på biblioteket, vilken roll de spelar och om de eventuellt konkurrerar med andra uppgifter; vinster och utmaningar för biblioteken i att ägna sig åt publiceringsfrågor; samt vilka frågor som kommer att bli viktiga under de närmaste åren.

Utifrån uppdraget att skissa en bakgrund till hur publiceringsfrågor har blivit en uppgift för flera svenska forskningsbibliotek och att beskriva vilka uttryck arbetet tar sig har huvudsakligen personer tillfrågats som i sin dagliga verksamhet arbetar med dessa frågor. Flera av de intervjuade har drivit frågorna både lokalt och nationellt och leder arbetet med publicerings- och/eller digitaliseringsverksamhet på det lärosäte där de är aktiva. Informanterna inkluderar emellertid såväl personer i någon form av ledningsroll som personer som arbetar operativt med frågorna, även om avdelningarna eller teamen som arbetar med dessa frågor ofta är så små att dessa två roller går ihop. I något fall har bibliotekschefen eller en person som är verksam vid en avdelning som inte specifikt arbetar med publiceringsfrågor intervjuats. Sammantaget ger urvalet en slagsida åt personer som på grund av övertygelse och/eller tjänst anser att dessa frågor är viktiga och som själva arbetar med dem.⁸ Det kan innebära att det finns kritiska perspektiv som inte framkommer. Det har ändå bedömts som viktigt att fånga in så många exempel som möjligt på bibliotek där man arbetar aktivt med dessa frågor. Alla informanterna är verksamma vid bibliotek, dock är inte alla bibliotekarier. Informanterna kommer från såväl större som mindre lärosäten i olika delar av landet samt från Kungliga biblioteket. De tio lärosäten som finns representerade inkluderar stora universitet med många vetenskapsområden, medelstora högskolor med flera vetenskapsområden och högskolor som fokuserar på ett eller ett par vetenskapsområden.

Sammanlagt har 20 intervjuer genomförts med 30 deltagare. Av dessa har 8 intervjuer skett på plats och resterande per telefon eller Skype. Intervjuerna har

varat mellan 45 och 110 minuter, men de flesta har legat på runt en timme. Sex av intervjuerna har skett i grupp (2–4 personer). Informanterna har inte anonymiserats eftersom vissa bibliotek och aktiviteter beskrivs utifrån informanternas berättelser. Det är också viktigt att kunna ge erkännande till informanternas egna analyser. Den svenska biblioteksvärlden är dessutom så pass liten att det i vissa fall ändå skulle kunna gå att identifiera informanter. Vid uttalanden som kopplas till informanter har dessa fått se och godkänna texten innan publicering. Alla informanter har sagt ja till att medverka med namn i rapporten. I vissa fall baseras beskrivningar eller analyser i rapporten på sådant som flera informanter har tagit upp utan att uppgifterna specifikt kopplas till namngivna informanter.

Förutom intervjuer har 39 forskningsbiblioteks och lärosätens webbplatser studerats för att försöka utröna hur de presenterar den verksamhet som relaterar till publiceringsfrågor samt hur de organiserar verksamheten. Dessutom har relevanta officiella dokument identifierats för att undersöka hur bibliotekets eventuella publiceringsverksamhet framställs i dessa. De officiella dokumenten inkluderar lärosätets och/eller bibliotekets senaste verksamhetsplan och årsberättelse, vision och strategier, inklusive forskningsstrategier, publicerings-, registrerings- och/eller digitaliseringspolicy samt bibliotekets eventuella verksamhetsuppdrag. Detta har i vissa fall krävt visst detektivarbete och materialet är förmodligen inte fullständigt. Av tidsskäl har inget försök gjorts att kontakta lärosätena för att få ut handlingar som saknas. Uppgifterna från webbplatser och dokument hanteras därför huvudsakligen kvalitativt. En alternativ metod för att få in uppgifter hade varit att skicka ut en enkät till biblioteken. Detta alternativ valdes bort eftersom det kan ta lång tid att få en god eller fullständig svarsfrekvens. Emellertid finns det två genomförda enkätstudier kring forskningsbibliotekens publikationsdatabaser och open access-arbete som kan komplettera rapporten.⁹

Dessutom används i rapporten publicerade och opublicerade texter samt officiell statistik som beskriver forsknings- och publiceringsfrågors roll på svenska forskningsbibliotek. Dessa texter är av skiftande karaktär, alltifrån artiklar,

utredningar, projektrapporter, policyer, och propositioner till interna dokument som informanterna har delat med sig av.

Beskrivningar av publiceringsfrågornas framväxt som en del av forskningsbibliotekens verksamhet, liksom studier av läget för dessa verksamheter, har under de senaste femton åren sammanställts på uppdrag av till exempel Svensk Biblioteksförning, SUHF:s Forum för bibliotekschefer och Kungliga biblioteket. Biblioteken rapporterar ofta själva flitigt om sin verksamhet i konferenspresentationer, konferensbidrag, artiklar och rapporter. En anledning till den rika källa av beskrivningar som finns tillgängliga kan vara att mycket utvecklingsarbete sker i projektform som slutrapporteras. Bibliotekens nätverk kring publiceringsfrågor är också starka och erbjuder ett antal mötesplatser där pågående projekt och verksamheter beskrivs. Sådana nätverk inkluderar Kungliga bibliotekets program *OpenAccess.se* och SUHF:s Forum för bibliotekschefer med tillhörande arbetsgrupper. Tidskriften *ScieCom Info* är en viktig källa till vad framför allt bibliotekssektorn själva skriver om sina utvecklingsprojekt och arbetet på de olika biblioteken, men innehåller även översikter över open access-arbete i de nordiska och baltiska länderna.

Den verksamhet som sker vid lärosätena och forskningsbiblioteken påverkas av lagstiftning, regeringens propositioner och utredningar samt av förslag till eller antagna policyer för open access och digitalisering, antingen på nationell eller lokal nivå. Även internationella utredningar väcker debatt i Sverige, exempelvis den brittiska Finch Group-rapporten.

Föreliggande rapport baseras i stor utsträckning på beskrivningar av svenska förhållanden, men förhåller sig i viss mån även till internationell forskning och debatt inom publiceringsområdet.

Disposition

Efter denna inledande översikt över studiens bakgrund och utgångspunkter inleds rapporten med en beskrivning av de förändrade förutsättningar för spridning och tillgängliggörande av forskningsresultat och bibliotekens samlingar som lärosätena möter och som till stor del är en konsekvens dels av förän-

drade medievanor och ny teknik och dels av förväntningar och styrmedel från departement och forskningsfinansiärer. Framför allt lyfts open access-publicering och utvärderingsfrågor fram, liksom några centrala aktörer på nationell nivå.

Därefter flyttas fokus mot bibliotekens roll och deras arbete med att tillgängliggöra och sprida det egna lärosätets eller bibliotekets forskningsresultat och samlingar, främst i digital form. Avsnittet behandlar varför biblioteken tar sig an dessa frågor och hur det påverkar bibliotekens och bibliotekariernas verksamhet. Här diskuteras också frågor som berör samarbeten, kompetenser och målgrupper.

Efterkommande avsnitt lyfter fram exempel på hur de svenska forskningsbiblioteken arbetar med dessa frågor. Avsnittet innehåller mer övergripande försök till att beskriva arbetet med sådant som digital publicering, digitalisering och parallellpublicering i olika genrer, registrering av lärosätets publikationer, bibliometri, samt informations- och stödverksamhet till forskare. Här inkluderas även några berättelser som beskriver hur enskilda verksamheter arbetar. Dessutom diskuteras något de uppgifter och kompetensområden som ses som utmaningar inför framtiden. Denna diskussion fortsätter därefter i avslutningen som fokuserar på framtidsfrågor för biblioteken och bibliotekarierna.

A photograph of a woman with blonde hair, wearing a black dress and brown boots, standing in a library aisle. She is reaching up to a high shelf to handle a book. The shelves are filled with dark blue books with light-colored spines. The floor is a textured, reddish-brown carpet. The lighting is soft and even.

Vetenskaplig
publicering
vid svenska
lärosäten

Forskning vid svenska universitet och högskolor

Vid svenska universitet och högskolor bedrivs en omfattande forskningsverksamhet. Under 2011 uppgick intäkterna för forskning och utveckling vid de svenska lärosätena till 29,7 miljarder kronor, varav direkta statsanslag utgjorde 13,7 miljarder och forskningsråden stod för 4,1 miljarder.¹⁰ För 2012 uppgick de direkta statsanslagen till 14,5 miljarder kronor och forskningsrådets bidrag till nästan 7 miljarder.¹¹ 10 800 forskningsartiklar publicerades år 2010. Karolinska institutet stod för det största antalet artiklar (nästan 1 800), och även universiteten i Uppsala, Lund och Göteborg låg på över 1 000 artiklar per lärosäte.¹² Sverige har internationellt sett en hög offentlig finansiering av forsknings- och utvecklingsverksamhet vid universitet och högskolor i förhållande till BNP och till antalet invånare.¹³ Svensk forskning citeras också väl i ett internationellt perspektiv, men har inte ökat citeringsgraden i takt med att andra jämförbara länder har gjort detta.¹⁴ Detta är en oroande trend ur en forskningspolitisk synvinkel. I Sverige är medicin det forskningsområde som har störst anslag (strax över 30 %), följt av teknik (23 %) och naturvetenskap (18 %).¹⁵

Publiceringsfrågor på lärosätena

Vetenskaplig publicering har en lång tradition som ett viktigt kommunikationsmedel för att synliggöra forskningsresultat. Att dela med sig av sina upptäckter och analyser är ett sätt att föra kunskap vidare och att möjliggöra för andra att bygga vidare på eller ifrågasätta resultat. Publicering, i betydelsen offentliggörande, med den kontroll som det involverar både före publicering och när resultaten granskas av läsare efter publicering, är också en viktig del i att kvalitetssäkra forskares verksamhet. Under senare år har forskningspublikationer blivit allt viktigare även på lärosätetsnivå. Till del är detta en konsekvens av att aktörerna på den svenska marknaden för forskning och högre utbildning alltmer verkar i konkurrens med varandra. Då blir det extra viktigt att synliggöra den egna forskningen, både inom och utom forskarsamhället, men också att utvärdera det egna lärosätets forskning och att försöka påverka hur forskningen kommuniceras så att det ska ge positivt utslag i den nationella och in-

ternationella utvärderingen av lärosätenas verksamhet. Detta kan kopplas till minst tre olika företeelser som har fått genomslag inom det svenska forskningslandskapet under det senaste dryga decenniet: tillgänglig- och synliggörande av forskningspublikationer och kulturarvsmaterial genom open access-publicering; forskningsutvärderingar, ranking och ökad konkurrensutsättning av forskningsmedel; samt de praktiker som har utvecklats kring kommunikation och publicering i digitala medier, inklusive de nya genrer som har vuxit fram. Hur dessa företeelser har påverkat svenska lärosäten diskuteras i detta avsnitt. De har också i hög grad påverkat lärosätenas bibliotek, vilket tas upp mer utförligt i det efterföljande avsnittet.

Open access-rörelsen

I och med webbens genomslag i början av 1990-talet öppnades möjligheten att relativt enkelt sprida forskningsresultat till olika intressegrupper med tillgång till Internetuppkoppling. Forskare la upp sina texter på egna hemsidor och flera nya tidskrifter startades av forskare som med enkla medel publicerade artiklar som var fritt tillgängliga. Det öppna arkivet arXiv.org, där forskare tillgängliggjorde tidskriftsartiklar som skickats in för kollegial granskning, startade för en liten grupp partikelfysiker 1991.¹⁶ Arkivet gjorde det möjligt att snabbt dela forskningsresultat med andra forskare. Idag innehåller arkivet över 800 000 bidrag inom ett flertal forskningsområden. Med tiden har den tekniska utvecklingen och det sätt på vilket vi använder webben inneburit en mängd förändringar, exempelvis har förväntningar på redaktionell kvalitet ökat, möjligheterna att ta betalt på nätet har blivit bättre och det finns inom många forskningsområden en förväntan på att även de tidskrifter som ger ut en tryckt version ska finnas tillgängliga elektroniskt.

Uppfattningen att tillgång till forskningsresultat ska vara fri (som ofta även på svenska går under benämningen *open access*) har kommit att kopplas till såväl samhällspolitiska som ekonomiska och ideologiska grunder. Bland sociologen Robert Mertons idag klassiska utgångspunkter för forskning ingår *communism*, att forskningsresultat är något som forskaren ska dela med sig av till andra for-

skare och till samhället.¹⁷ Om resultat görs fritt tillgängliga via webben blir de tillgängliga för andra forskare, för allmänheten och för små och medelstora företag – de två senare grupper som vanligen inte investerar i prenumerationer på vetenskapliga tidskrifter.¹⁸ Företagen och allmänheten är inte minst viktiga ur ett nationellt politiskt perspektiv.

För lärosätena och för enskilda forskare kan open access-publicering potentiellt innebära ökad synlighet. Detta kan bidra till att marknadsföra lärosätets forskning men också till att öka antalet citeringar till forskningen, något som ses som strategiskt viktigt för både forskare och lärosäte.¹⁹ För lärosätena, inte minst biblioteken, finns också ekonomiska drivkrafter till att uppmuntra publicering i open access-tidskrifter som bottnar i bibliotekens minskande resurser för inköp av material, vilket bland annat beror på ökade avgifter för tidskriftsprenumerationer, framför allt från stora internationella förlag. Eftersom prenumerationskostnaderna betalas av biblioteket och inte av slutanvändaren, det vill säga forskaren, är kostnaderna ofta inte direkt synliga för dessa, vilket snedvrider efterfrågan. Trots detta har både forskare och bibliotekarier reagerat på höga vinstmarginaler från vissa tidskriftsförlag, särskilt i ljuset av att den forskning som publiceras vanligen är offentligt finansierad och författare och kollegiala granskare generellt inte får någon ersättning från förlaget. För att underlätta övergången till open access-publicering med säkerställd kostnadsteckning för förlagen har nya ekonomiska modeller utvecklats, exempelvis att förlagen tar ut författaravgifter för publicering. En sådan förändring innebär emellertid inte nödvändigtvis att open access medför en ekonomisk besparing för de stora lärosätena.²⁰

Att tidskrifter gör allt sitt material fritt tillgängligt benämns ibland den ”gyllene vägen” till open access. En annan modell är den ”gröna vägen” som baseras på parallellpublicering, det vill säga att en version av ett bidrag som givits ut i en avgiftsbelagd publikation även görs fritt tillgänglig i ett ämnesbaserat arkiv, som arXiv.org, eller ett institutionellt arkiv, som DiVA.²¹ Parallellpublicering lyfts fram tydligt i den deklaration som blev resultatet av ett möte i Berlin 2003: *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities*.

Deklarationen, som rör fri tillgänglighet till både forskning och kulturarv, ger också uttryck för att upphovsrättsinnehavaren vid open access-publicering bör avsäga sig sina ekonomiska rättigheter till verket, men behålla sina intellektuella rättigheter. Detta innebär att användare fritt får exempelvis kopiera och sprida verket, men även framställa verk som bygger på det. Skillnaden blir på ett sätt inte så stor för forskarna, som ofta har frånskrivit sig den ekonomiska upphovsrätten till förlagen, men det innebär att de och förlagen förlorar viss kontroll över verket. Open access-publicering kan också innebära större rättigheter för författaren själv och för lärosätet vad gäller att distribuera och återpublicera verket. I diskussionen om open access handlar ”fri tillgång” emellertid ofta bara om att verket görs tillgängligt utan kostnad på webben, inte om de mer omfattande rättigheter som användaren tillskrivs i Berlin-deklarationen.²²

Vid forskningsbiblioteken har mycket fokus legat på den gröna vägen till open access. En viktig del i detta arbete har varit att övertyga förlagen om att tillåta författare att parallellpublicera en version av sin publikation. Ett avgörande stöd i detta arbete har varit att forskningsfinansiärer och lärosäten har skrivit under Berlin-deklarationen och börjat ställa krav på open access-publicering, ibland med en fördröjning på sex till tolv månader för att tidskrifterna ska kunna fortsätta locka prenumeranter. Brittiska Wellcome Trust och amerikanska National Institutes of Health var tidiga med att ställa krav på open access-publicering. I Sverige har både Vetenskapsrådet (2005) och SUHF (2004) skrivit under Berlin-deklarationen och det har lämnats ett förslag om att Sverige ska anta en nationell open access-policy.²³ Detta är i linje med rekommendationer i skrivelser på EU-nivå och med vad som föreslås för det kommande europeiska ramprogrammet för forskning och innovation (Horizon 2020).²⁴ I Storbritannien har regeringen och forskningsråden ställt sig bakom ett ökat fokus på och stöd för publicering i open access-tidskrifter, vilket har gjort att den gyllene vägen tydligare lyfts upp i diskussionerna om open access-publicering.²⁵ Hittills rör dessa diskussioner emellertid främst kollegialt granskade tidskriftsartiklar och avhandlingar. Arbetet med fritt tillgängliggörande av övriga genrer är i många fall endast i startgropparna.

Bibliometri och utvärderingsfrågor

Under senare år har intresset för att ta fram kvantitativa mått för att mäta produktivitet och kvalitet i forskning blivit allt starkare. Redskap som har visat sig användbara för detta syfte är bibliometriska indikatorer och citeringsdatabaser, exempelvis Thomson Reuters databas Web of Science. Bibliometri i kombination med citeringsdatabaser erbjuder statistiska metoder och underlag för att exempelvis bedöma hur många citeringar en tidskriftsartikel eller en tidskrift får i förhållande till genomsnittet bland jämförbara publikationer. I kombination med mått på antalet publikationer från ett lärosäte och uppgifter om i vilka tidskrifter eller konferenser de har publicerats så används citeringsanalyser bland annat till att utvärdera forskning. Andra tillämpningsområden är att skaffa en överblick över forskningen inom ett område och identifiera forskningsfronter, att studera samarbeten inom forskning, och att stödja bibliotekens beståndsutveckling. Ett problem när internationella citeringsdatabaser används i utvärdering av svensk forskning är att vissa forskningsområden är dåligt representerade i databaserna. Framst gäller detta forskningsområden som inte huvudsakligen publicerar sig i internationella vetenskapliga tidskrifter. Humaniora och delar av samhällsvetenskaplig forskning täcks särskilt dåligt av citeringsdatabaserna, men även ingenjörsvetenskaperna har ofta dålig täckning.

Redan under mitten av 00-talet började vissa svenska lärosäten arbeta med bibliometri för att analysera och utvärdera den egna forskningen. Karolinska institutet satsade tidigt på att utnyttja data från Web of Science.²⁶ Svenska lärosäten inkluderade också bibliometriska indikatorer i kombination med kollegial granskning i interna utvärderingar av det egna universitetet, exempelvis vid Lunds och Uppsala universitet.²⁷ Även om delar av analysen baserades på data från Web of Science så erbjöd databasen inte fullständiga listor över lärosätets publikationer, utan det kompletterades ofta med uppgifter ur publikationsdatabaserna. Exempelvis kan nämnas att av 7 184 publikationer från Lunds universitet år 2005 återfanns endast 3 261 i Web of Science, vilket motsvarar 45 %.²⁸ Att ha god kvalitet på posterna i publikationsdatabaserna blev alltså centralt för att kunna erbjuda ett tillfredsställande underlag.²⁹

I och med propositionen *Ett lyft för forskning och innovation* som lades fram 2008 (2008/09:50) infördes förslag om att lärosätena skulle tilldelas en del av de direkta anslagen i konkurrens mellan lärosätena. Detta var något som redan fanns genomfört i andra länder. Två indikatorer på produktivitet och god kvalitet på forskningen lyftes fram i propositionen: publikationer och citeringar respektive externa forskningsmedel. Totalt skulle 10 % av forskningsmedlen fördelas på detta vis.³⁰ Systemet infördes 2009 och har tillämpats från och med 2010. Huvudkällan för de bibliometriska uppgifterna är Vetenskapsrådets publikationsdatabas som baserar sig på de tre databaser som ingår i Web of Science. När direkta anslag fördelas utifrån mått på publicering och citering blir det extra viktigt för lärosätenas ledningar att skaffa sig en överblick över de egna forskarnas publicering och – potentiellt – att påverka publiceringen så att lärosätet kommer väl ut i utvärderingarna.

På vissa lärosäten har man också infört att delar av den interna medelstillelningen sker utifrån antalet publiceringar och citeringar.³¹ För detta tillämpas också på vissa lärosäten en alternativ utvärderingsmodell som används nationellt i Norge.³² I den norska modellen viktas tidskrifter och bokförlag utifrån om de är: a. bland de mest prestigefyllda inom ett område; b. att betrakta som vetenskapliga; och c. övriga. En tidskriftsartikel i den första kategorin ger i Norge tre poäng, i kategori b en poäng och en artikel i en tidskrift som inte räknas som vetenskaplig eller inte finns med i databasen ger ingen poäng.³³ Det totala antalet poäng räknas samman för en institution eller ett lärosäte. Grupper av forskare bedömer i vilken kategori en tidskrift inom det egna forskningsområdet ska placeras. Modellen tar bättre hänsyn både till publicering i olika genrer och lokala prestigefyllda publikationer. På så vis lämpar den sig bättre för utvärdering av humaniora och samhällsvetenskap än vad som är fallet med data ur Web of Science, även om inte heller den norska modellen är problemfri.

Vid exempelvis Göteborgs universitet, som tillämpar ett prestationsbaserat mått för delar av anslagstillelningen, kan fakulteterna välja vilken modell de vill tillämpa i den interna årliga utvärderingen, den norska modellen eller en mer citeringsbaserad modell. Prestationerna jämförs med fakultetens presta-

tioner föregående år, någon jämförelse mellan fakulteter görs inte. Detta gör att fakulteterna kan välja den utvärderingsmodell som passar de egna forskningsområdena bäst. Exempelvis har fakulteterna för humaniora, samhällsvetenskap och utbildningsvetenskap valt att utgå från den norska modellen.³⁴

I oktober 2012 la regeringen fram sin Forsknings- och innovationsproposition (2012/13:30) för perioden 2013–2016. I denna proposition finns vissa förslag på förändringar av modellen för att fördela anslag till forskning. Den andel som fördelas i konkurrens föreslås öka till 20 % från och med 2014. Dessutom föreslås att från 2013 även väga in indikatorer för forskningens nyttiggörande utifrån samverkan med det omgivande samhället. Regeringen öppnar också upp för möjligheten att i framtiden komplettera indikatorerna med kollegial granskning och föreslår att de fyra forskningsråden får i uppdrag att utarbeta ett förslag till hur detta kan utformas.³⁵ Dessutom pekar regeringen på problemen med att utnyttja Web of Science som grund för den bibliometriska bedömningen och föreslår att Kungliga biblioteket och Vetenskapsrådet tillsammans med SUHF får i uppdrag att utveckla den nationella publikationsdatabasen SwePub så att databasen lämpar sig för att ta fram underlag för kvalitetsindikatorerna.³⁶

De institutionella arkiven erbjuder underlag även för andra typer av utvärderingar. Från och med 2011 läggs mycket fokus på kvaliteten på studenternas självständiga arbeten i utvärderingar av utbildningar på kandidat- och masternivå. Det innebär att de institutioner som utvärderas måste tillhandahålla ett urval av de studentuppsatser som examinerats under ett år i digital form för Universitetskanslerämbetets (tidigare HSV:s) utvärderingsgrupp. De lärosäten som registrerar och arkiverar studentuppsatser i sina institutionella arkiv har uppsatserna lätt tillgängliga.³⁷

En fråga som har blivit allt viktigare för de större lärosätena är var man hamnar på de olika internationella rankinglistor som publiceras.³⁸ Bland de kriterier som ingår i rankinginstitutens bedömningar ingår ofta bibliometriska mått. Publiceringsproduktivitet och citeringar blir därför en viktig fråga även för hur lärosätet syns i internationella jämförelser.

Skilda förutsättningar för lärosätenas publiceringsverksamhet

De olika svenska lärosätena har väldigt skilda förutsättningar för sin publiceringsverksamhet. Vilken forskning som bedrivs, i vilken utsträckning detta sker och hur publiceringsmönstren ser ut på lärosätet påverkas av minst fyra faktorer. För det första är lärosätena olika stora, vilket också för med sig väldigt skilda forskningsvolymmer. För det andra är lärosätenas andel forskning i förhållande till undervisning skiftande. Medelvärdet för hur stor andel av lärosätets budget som täckte forskning var 2011 56 %, ³⁹ men spridningen mellan lärosäten är stor. Uppsala universitet låg samma år på närmare 70 % forskning⁴⁰ och Karolinska institutet strax över 80 % medan flera av de mindre högskolorna låg runt 20 %, ännu lägre för några av de konstnärliga högskolorna.⁴¹ För det tredje ser publiceringsmönstren väldigt olika ut mellan olika ämnesområden, vilket gör att utfallet publiceringar och citeringar skiljer sig mellan lärosäten med ett brett utbildnings- och forskningsutbud och specialhögskolor. Samtidigt påverkas specialhögskolornas forskning starkt av vilket vetenskapsområde deras huvudsakliga verksamhet ligger inom. De tekniska och medicinska universiteten och högskolorna har andra förutsättningar och andra publiceringsmönster än de små konstnärliga högskolorna. För det fjärde skiljer sig förutsättningarna för att attrahera externa forskningsmedel mellan olika vetenskapsområden. Dessutom har lärosäten med hög prestige och forskningsandel ofta större framgång i konkurrensutsatt finansiering. Dessa faktorer påverkar hur den lokala publiceringen och bibliotekens verksamheter ser ut, men även vilka konsekvenser olika centrala beslut som berör svensk forskning får för lärosätet.

Vetenskaplig publicering i en digital tid

Många av de publikationer som berörs av parallellpublicering och som blir aktuella i bibliometriska analyser tillhör traditionella akademiska genrer: kollegialt granskade tidskriftsartiklar och konferensbidrag, avhandlingar och studenters examensarbeten. Den huvudsakliga skillnaden mot traditionell publicering ligger i distributionssätt och i att det vid parallellpublicering inte alltid är den

slutgiltiga publicerade versionen av en artikel som tillgängliggörs. Aktörer inblandade i vetenskaplig publicering, såsom förlag och bibliotek, har tvingats tänka igenom och i vissa fall förändra sina ekonomiska modeller och sina distributionsformer, vilket har fått konsekvenser för forskares beslut om var man publicerar sig.

Vilka förändringar som sker inom vetenskaplig publicering är starkt beroende av publiceringspraktikerna inom olika vetenskapsområden. Inom vissa områden har en ny marknad öppnats för open access-tidskrifter, såväl sådana som snabbt har uppnått hög prestige, som mindre tidskrifter som drivs med små medel av engagerade redaktioner, och förlag som framför allt försöker tjäna pengar på en undermålig produkt.⁴² Däremot har de vetenskapliga genrer som uppstår högst prestige ofta förändrats relativt lite av digital publicering.⁴³ Samtidigt har nya genrer och kommunikationsvägar för att diskutera och distribuera forskningsresultat, såsom olika sociala medier, vuxit fram under det senaste decenniet. Bloggar, wikis och sociala nätverkssidor utnyttjas i hög grad av forskare, men ofta med andra syften än att informera om forskningsresultat.⁴³ Dessa nya publiceringsformer utgör en viktig bakgrund för nya publiceringsmönster, men konkurrerar ännu så länge inte i någon större utsträckning med etablerade genrer.

Centrala aktörer

Förutom lärosätena och deras bibliotek kan ett antal centrala aktörer identifieras som har påverkat utvecklingen kring publiceringsfrågor vid lärosätena. En viktig aktörsgrupp när det gäller publiceringsfrågor i stort är producenterna av publikationer, nämligen *forskarna*. När det gäller open access-publicering har forskare i flera fall varit drivande i den internationella diskussionen. I Sverige har forskare med några undantag engagerat sig mindre i att aktivt driva på open access-arbetet.⁴⁵ Ett exempel på konkret arbete för open access är dock de ca 60 svenska vetenskapliga tidskrifter som företräder den gyllene vägen.⁴⁶

En annan potentiellt viktig grupp aktörer är de *politiska instanserna*, främst riksdagen, regeringen och utbildningsdepartementet. De instruktioner som har kommit i och med Forsknings- och innovationspropositionerna 2008 och 2012

vad gäller att i ökande grad göra de statliga forskningsmedlen konkurrensutsatta har uppmuntrat lärosätena att se mer till bibliometriska indikatorer på lärosätets forskning. I den senaste propositionen finns även ett uppdrag till Vetenskapsrådet att i samråd med lärosätena, övriga forskningsfinansiärer och Kungliga biblioteket utveckla nationella riktlinjer för det som benämns öppen tillgång till forskningsresultat och forskningsdata.⁴⁷ Detta visar på ett politiskt intresse för open access-frågor som inte varit så framträdande tidigare.⁴⁸

Vetenskapsrådet var relativt tidigt ute med att köpa in ISI-citeringsdatabaserna.⁴⁹ I anslutning till forskningspropositionen 2008 fick Vetenskapsrådet också en viktig roll i att ta fram underlag för fördelning av delar av de direkta statliga forskningsanslagen till lärosätena. I samband med detta lämnade rådet kritiska synpunkter på den föreslagna bibliometriska modellen, men utan att några större ändringar genomfördes.⁵⁰ År 2005 skrev Vetenskapsrådet under Berlin-deklarationen om open access. En följd av detta och en viktig händelse för att skapa acceptans för open access-publicering i Sverige var att Vetenskapsrådet från och med 2010 införde krav på att den forskning som finansieras av rådet och som rapporteras som tidskriftsartikel eller konferensbidrag ska göras fritt tillgänglig senast sex månader efter publicering. Flera andra *stora forskningsfinansiärer* fattade beslut om open access-policy samtidigt eller strax efter, exempelvis Formas (2010), Riksbankens Jubileumsfond (2010), Östersjöstiftelsen (2011), Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap, FAS (2012), samt Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse. Jan Hagerlid hänför Vetenskapsrådets beslut till inflytande från den internationella debatten.⁵¹

Inom *Sveriges universitets- och högskoleförbund* (SUHF) samarbetar de svenska lärosätena kring frågor som är av vikt för lärosätena. SUHF ställde sig bakom Berlin-deklarationen 2004 och året därefter gick förbundet ut med en uppmaning till sina medlemmar om att införa en open access-policy. 2009 kom en rekommendation från SUHF till lärosätena om att upprätthålla en publikationsdatabas och att registrera publikationer i denna. Detta var ett steg i att säkerställa att det finns bra metadata i SwePub som gör att databasen i framtiden kan användas för att ta fram underlag för fördelning av medel på ett sätt

som bättre än idag tillgodoser behoven inom humaniora och samhällsvetenskap.⁵² SUHF:s Forum för bibliotekschefer har tagit flera initiativ inom publiceringsfrågor, bland annat att tillsätta arbetsgrupper för att utreda frågor kring elektronisk publicering och bibliometri. Arbetsgruppen för bibliometri är ett viktigt kompetenscentrum för bibliometriversamheterna vid de svenska lärosätena.

En viktig roll, framför allt inom open access-frågan, spelar också *Kungliga biblioteket*. Bibliotekets BIBSAM-avdelning finansierade 2003–2005 SVEP-projektet, inom vars ramar ett antal utvecklingsprojekt inom elektronisk publicering drevs, främst av universitetsbiblioteken i Lund och Uppsala.⁵³ Projektet följdes 2006 av programmet OpenAccess.se som drivs av Kungliga biblioteket tillsammans med forskningsfinansiärerna och SUHF och som är en permanent verksamhet sedan 2010. Programmet arbetar för att påverka policy, informera om publiceringsfrågor och open access samt stötta lärosätenas open access-arbete. Dessutom ska programmet ”Främja utvecklingen av en infrastruktur och användartjänster för open access i Sverige”,⁵⁴ vilket man bland annat gör genom stöd till utvecklingsprojekt. Eftersom dessa projekt sker i samarbete mellan olika bibliotek skapar programmet också viktiga kontaktytor mellan biblioteken.

Forsknings-
biblioteken
som aktörer i
publicerings-
frågor

E-publiceringsfrågor på forskningsbiblioteken – hur och varför?

Att forskningsbiblioteken är inblandade i att tillgängliggöra lärosätets publikationer är inte något nytt. Även innan open access-tankarna blev aktuella var forskningsbiblioteken ofta ansvariga för bytesverksamhet kring avhandlingar som skickades till bibliotek både nationellt och internationellt.⁵⁵ Avhandlingar var också en av de första publikationstyperna som började göras tillgängliga via lärosätens institutionella arkiv, antingen bara som abstracts eller i fulltext.⁵⁶

Linköpings universitet var tidigt ute med sitt e-förlag LiU Electronic Press som startade 1996, dock inte i bibliotekets regi utan initierat av forskare. Lärosätets avhandlingar och studentuppsatser, liksom rapporter och konferensbidrag, nämns bland de publikationstyper som förlaget inledningsvis skulle satsa på att publicera.⁵⁷ I mitten och slutet av 1990-talet tog diskussionen om open access långsamt fart på biblioteken och institutionella arkiv började inrättas, dock inledningsvis utan någon större samordning.⁵⁸ I början av 2000-talet inleddes några projekt som kom att bidra till en mer strukturerad infrastruktur för publiceringen, bland annat det svenskutvecklade institutionella arkivet DiVA samt arbetet inom Lunds universitetsbiblioteks *ScieCom (Swedish Resource Centre for Scientific Communication)* och inom SVEP-projektet. Ganska snart började arkiven också användas för att registrera publikationer som inte fanns i fulltext, och under 2000-talet utvecklades de på flera håll snarast till publikationsdatabaser som också användes för open access-publicering.⁵⁹ Under senare delen av 00-talet började publikationsdatabaserna användas för underlag till interna utvärderingar (se Bibliometri och utvärderingsfrågor ovan). De kombinerade publikationsdatabaserna och institutionella arkiven kom att få en central ställning för lärosätens arbete med både publiceringsstatistik och fulltextpublicering. I en enkät distribuerad på uppdrag av Svensk Biblioteksförning som publicerades år 2009 nämnde 25 bibliotek av 28 som besvarade enkäten att de hade i uppgift att publicera avhandlingar, studentuppsatser och rapporter.⁶⁰

Det fanns flera motiv för forskningsbiblioteken att utveckla publikationsdatabaser, att driva frågan om att göra lärosätets publikationer fritt tillgängliga via webben, att utnyttja publikationsdatabaserna för statistik samt att försöka

förlägga lärosätets bibliometriska kompetens till biblioteket. De svenska biblioteken är präglade av en ideologi som understryker att bibliotekens uppgift är att på bästa sätt tillgängliggöra och sprida information till sina målgrupper. Att låta målgrupperna utvidgas nationellt och internationellt när tillgänglig teknik tillåter detta och spridningen inte hindras av upphovsrättslagstiftningen är för många bibliotek ett naturligt steg. Fler forskare och studenter får tillgång till forskningsresultat från det egna lärosätet, men resultaten blir också åtkomliga för allmänhet, företag och myndigheter, vilket är i linje med lärosätenas tredje uppgift.⁶¹ Dessutom fanns det i vissa fall ett ekonomiskt motiv i att man hoppades att open access-publicering i förlängningen skulle kunna sänka bibliotekens kostnader för prenumerations- och licensavgifter.⁶² Bibliotekarierna besitter en professionell kompetens när det gäller att strukturera och tillgängliggöra information. Kunskaper om bibliografiska databaser, katalogisering och metadata kom väl till pass i utvecklandet av både publikationsdatabaser och institutionella arkiv. Det kunde också finnas ett professionellt intresse från bibliotekets sida av att se till så att e-publiceringen vid lärosätet samordnades och följde standarder som gjorde att resultatet skulle kunna kopplas samman med andra system.⁶³ Bibliometri är ett forsknings- och kompetensområde som har stark förankring inom biblioteks- och informationsvetenskap, även om det är ett tvärdisciplinärt forskningsområde. I en av intervjuerna lyfts fram att det faktum att biblioteket är systemägare för publikationsdatabasen och besitter relevanta kunskaper om denna är en viktig anledning till att exempelvis bibliometrisk verksamhet och andra publiceringsfrågor har förlagts till biblioteket.⁶⁴

Att forskningsbiblioteken har försökt inta en drivande roll i introduktionen av open access vid de svenska lärosätena framkommer också i intervjuerna.⁶⁵ Arbetet har ofta initierats av bibliotekarier som har varit engagerade i frågan och som har dragit igång lokala och nationella projekt. Även när det gäller bibliometri har det i flera fall funnits eldsjälarna på biblioteken som har byggt upp en kompetens som har visat sig användbar när lärosätets ledning börjar intressera sig för saken.⁶⁶ Eldsjälarna återfinns både på bibliotekschefsnivå och inom personalen. Vid exempelvis Chalmers, som har en stor avdelning för Publicer-

ingsservice och bibliometri, framgår att biblioteket i stor utsträckning tagit initiativ i frågor som man har upplevt kan komma lärosätet till nytta och att man sedan har kunnat visa högskolans ledning att det finns kompetens och påbörjat arbete inom sådant som parallellpublicering, bibliometri och rankingsystem.⁶⁷ Delvis springer initiativen ur enskilda personers intresse och engagemang.⁶⁸ Att verksamheten förankras genom beslut i organisationen blir också viktigt för att publiceringsfrågorna inte bara ska bli en angelägenhet för ett fåtal i personalen utan bli en integrerad del av bibliotekets arbete. Det finns dessutom en tydlig växelverkan mellan biblioteksinitiativ och uppdrag från ledning. Vid vissa lärosäten har biblioteket inlett arbetet men arbetar idag utifrån uppdrag från lärosätets ledning, även om det ofta blir upp till biblioteket att precisera uppdraget.⁶⁹ I något fall har uppdraget att bygga upp bibliometrisk kunskap kommit från universitetets ledning, men det har varit biblioteket som har argumenterat för att det ska förläggas till biblioteket.⁷⁰ Framför allt framhålls i intervjuerna att publiceringsfrågorna för att bli relevanta måste förankras på lärosätet i stort och att en positivt inställd lärosätesledning i kombination med drivande bibliotekarier då ofta har varit avgörande.⁷¹ I vissa fall finns en biblioteksstyrelse med representanter från fakulteter och institutioner, vilket kan vara en kanal för att förankra idéer ute på lärosätet.⁷²

Biblioteken har också haft stöd av externa parter i att lyfta fram frågorna som viktiga för lärosätena. Lärosätenas rektorer och bibliotekschefer har, bland annat genom SUHF, tagit fram rapporter och kommit med rekommendationer som inspirerats av den internationella utvecklingen.⁷³ Även forskningsfinansiärernas ställningstaganden har varit mycket betydelsefulla, liksom politiska initiativ, främst under de senaste åren.⁷⁴ För Kungliga bibliotekets digitaliseringsarbete blev det statliga Access-projektet viktigt för att bygga upp rutiner.⁷⁵

Biblioteken fortsätter att vara drivande i publiceringsdiskussionerna på lärosätena, även om flera av informanterna vittnar om att det har skett en förändring i medvetenheten hos forskare och ledning om open access-frågor under de senaste fem åren. På biblioteken – och inte minst när bibliotekarier möts i olika sammanhang – blickar man också framåt och diskuterar den egna

organisationens strategiska roll i verksamheter som ännu är under uppbyggnad i forskningssamhället, exempelvis öppen tillgång till forskningsdata, CRIS-system och en samlad forskningsservice.

Den starka position som biblioteken har i open access-frågor i Sverige är nära knuten till att de administrerar publikationsdatabaser och institutionella arkiv. Man uppmuntrar även publicering i open access-tidskrifter, administrerar i några fall open access-fonder, och OpenAccess.se-programmet arbetar också informerande mot tidskriftsredaktörer. Men hade den gyllene vägen till open access varit dominerande hade förmodligen bibliotekens roll sett något annorlunda ut. I den nyligen släppta brittiska rapporten från Working Group on Expanding Access to Published Research Findings, den så kallade Finch Group-rapporten, lyfts en satsning på publicering i open access-tidskrifter fram starkt i rekommendationerna, liksom en satsning på förbättrad infrastruktur för parallellpublicering.⁷⁶ Å andra sidan framhålls i intervjuerna att Sverige tillhör de länder som redan har en förhållandevis god gemensam infrastruktur, där de lokala systemen länkas samman i exempelvis DiVA och SwePub, vilket skiljer sig mot situationen i Storbritannien.⁷⁷ Om omställningen till open access-tidskriftspubliserings får starkt genomslag i Storbritannien kan det emellertid komma att påverka även de svenska publiceringsmönstren.

Arbetets organisation

Även om arbetet med publiceringsfrågor ibland sker i liten skala och främst handlar om att någon eller några ansvarar för publikationsdatabasen⁷⁸ så har flera lärosäten byggt upp särskilda avdelningar eller team runt publicering och bibliometri. Ett exempel är Chalmers bibliotek som sedan 2010 har en särskild avdelning för Publiceringsservice och bibliometri med en personalstyrka på 11 personer (några arbetar också med frågor på andra avdelningar). Avdelningschefen sitter även i bibliotekets ledningsgrupp.⁷⁹ Liknande specialiserade avdelningar, eller team inom en avdelning, finns vid exempelvis Göteborgs, Linköpings, Stockholms, och Uppsala universitet samt vid Malmö högskola och KTH. Vid Malmö högskolas Bibliotek & IT arbetar man mycket med att förankra pub-

liceringsfrågorna i hela personalgruppen utifrån en horisontell organisationsstruktur.

Lokala lösningar finns på vilka uppgifter som ingår i avdelningarnas eller teamens ansvarsområden. Vid Stockholms universitetsbibliotek är exempelvis katalogiseringsverksamheten en del av Avdelningen för publicering, vilket öppnar för nära samarbete mellan katalogisering och inmatning i DiVA, men även potentiellt kring frågan om författaridentifikatorer. Bibliometrifrågor ligger däremot vid Avdelningen för kvalitet efter en omorganisation, eftersom det ansågs ha mer med kvalitets- och forskningskommunikation att göra än med publicering. Det finns dock ett tätt samarbete mellan dessa båda avdelningar.⁸⁰

Digitaliseringsverksamheten inkluderar ofta flera olika avdelningar och enheter vid biblioteket och även beställare, exempelvis forskargrupper. Arbetsflödet täcker urval, framtagning av material, hantering av skört material, de tekniska frågorna kring bildfångst och bearbetning av filer, samt katalogisering och publicering.⁸¹ Potentiellt engageras såväl avdelningar för samlingar och bokbinderi, som avdelningar med teknisk kompetens och katalog- eller publiceringsavdelningar. Vid Göteborgs universitetsbibliotek finns ett särskilt team för digitalisering som samordnar dessa frågor och står för den tekniska kompetensen. Forskningsarkivet vid Umeå universitetsbibliotek ansvarar för samordning av universitetsbibliotekets digitaliseringsverksamhet, men samarbetar med bland annat avdelningen för samlingar och avdelningen för det digitala biblioteket kring exempelvis katalogisering i LIBRIS och DiVA. Vid biblioteket lyfter man fram vikten av att arbeta nära varandra både lokalmässigt och organisatoriskt. Digitaliseringsverksamhetens lokaler har placerats mellan flera avdelningar så att många passerar och det blir lätt att hålla sig uppdaterad om vad som händer.⁸²

Flera av de bibliotek som ingår i en gemensam organisation med lärosätets IT-avdelning eller som av andra anledningar har omfattande intern teknisk kompetens på biblioteket lyfter fram fördelarna med att kompetensen finns nära.⁸³ När man ingår i samma organisation blir det mer naturligt att inkludera personal med olika specialkompetens både i uppstarten av ett projekt och i det löpande arbetet. Utvecklingsarbetet kan på så vis underlättas och effektiviseras.

Bibliotekens arbete med prenumerationer och licenser är ett område som kan uppfattas som motsatsen till open access-arbetet, men som i grunden rör liknande frågor om vilka avtal och förutsättningar som ska gälla för tillgång till vetenskapligt material. Generellt tycks samarbetet inom de enskilda biblioteksorganisationerna kring frågor om bestånd och open access-publicering inte vara särskilt väl utvecklat. Vid Kungliga biblioteket drivs numera open access-frågor vid BIBSAM-avdelningen som har hand om förhandlingar om konsortielicenser. Samarbetet var inte självklart från början, men man försöker nu diskutera bådadelicenser och villkor för parallell publicering med förlagens samtidigt.⁸⁴ Ett annat exempel på hur frågan aktualiseras är ett internationellt initiativ från forskningscentret CERN som syftar till att ställa om publiceringen inom partikelfysik till open access-tidskrifter. BIBSAM är inkluderat i att se över vilka konsekvenserna blir för svensk del om man går över från prenumerationer och Big deals till konsortiebaserade författaravgifter.⁸⁵

Samarbeten och samarbetsformer

Biblioteken är involverade i många olika samarbeten kring publiceringsfrågor på såväl internationell, nationell som lokal nivå. I andra delar av rapporten behandlas kontakter mellan biblioteken och forskningsfinansiärer, liksom regionala samarbeten. De regionala samarbetena rör ofta ABM-samarbete, vilket även finns på nationell och internationell nivå, till exempel genom Kungliga bibliotekets samverkan med Digisam,⁸⁶ genom digitaliseringssamarbeten med Riksarkivet,⁸⁷ och genom deltagande i Europeana.

Samarbeten mellan biblioteken

Samarbetet mellan bibliotek, och individuellt med kollegor på andra bibliotek som arbetar med liknande frågor, lyfts fram som mycket viktigt i intervjuerna. I flera fall handlar det om att försöka få till nationella eller internationella standarder eller riktlinjer, och då blir samarbete över biblioteksgränsen avgörande. Kungliga biblioteket, som anordnar konferenser, bedriver lobbyarbete och finansierar projekt, bland annat genom SVEP-projektet och programmet

OpenAccess.se, har haft en betydelsefull roll för e-publicering och open access-frågor. Kungliga biblioteket ansvarar också för Expertgruppen för digitalisering, som arbetar med samordning och kunskaps-spridning mellan biblioteken och även inkluderar representanter för andra bibliotekstyper. SUHF:s Forum för bibliotekschefer har varit viktigt för bibliotekschefernas utbyte och arbetsgruppen för bibliometri nämns särskilt som navet i det nationella samarbetet kring bibliometri,⁸⁸ en fråga som Kungliga biblioteket inte har engagerat sig i. Samtidigt är det en relativt liten krets som är aktiva i många av projekten och arbetsgrupperna, och det är inte nödvändigtvis ett samarbete som når alla forskningsbibliotek, särskilt inte de mindre bibliotek som ligger utanför DiVA-samarbetet.

Ett annat viktigt forum för kunskapsutbyte och utvecklingsarbete utgör nämligen användarnätverken kring publikationsdatabaserna. För majoriteten innebär detta DiVA-nätverket, men det internationella nätverket av DSpace-bibliotek är viktigt för några av de lärosäten som använder DSpace. Även för Lunds universitetsbibliotek är samarbetet kring utveckling av publikationsdatabasen internationellt. Samtidigt efterfrågas från flera håll utökad samarbete mellan bibliotek som utnyttjar olika plattformar.

En gemensam upphandling av digitaliseringsrobotar för Kungliga biblioteket och Göteborgs, Lunds, Stockholms, Umeå och Uppsala universitet ledde också vidare till en del gemensamma projekt, exempelvis kring Arbetsflöden för digitalisering, som finansierats av Kungliga biblioteket.

Lärosätena förväntas i allt högre grad konkurrera med varandra, både inom utbildning och forskning. På en direkt fråga om detta också avspeglar sig på biblioteken var svaret vid intervjuerna i stort sett alltid nekande. Istället framhåller bibliotekens tradition av att samarbeta med varandra och att detta utmärker arbetet med både open access-publicering, bibliometri och digitalisering. En faktor som förmodligen också har främjat samarbete är de många gemensamma projekten, där Kungliga bibliotekets finansiering vanligen har haft som förutsättning att projekten ska involvera flera olika bibliotek.⁸⁹ Enda undantaget tycks vara inom rankingarbetet, där relativt få av biblioteken är särskilt aktiva. Här anas en något mindre grad av vilja att dela med sig av erfarenheter och tillvägagångssätt.⁹⁰

Samarbeten inom lärosätet

Arbetet med publiceringsfrågor aktualiserar i vissa fall nya samarbeten inom lärosätet för biblioteket kring frågor som involverar flera olika avdelningar och system på lärosätet. Ett exempel är projektdatabaser, där ett brett samarbete krävs.⁹¹ I vissa fall har nya samarbeten kommit till stånd och ibland finns de snarast på planeringsstadiet.

Lärosätets, fakulteters och institutioners ledningar, liksom forskargrupper, nämns i intervjuerna både som representanter i referensgrupper och styrelser, som beställare av bibliometriska analyser och digitaliseringsprojekt och som samarbetspartners i arbetet med e-spikning och studentuppsatser.⁹² Inom förvaltningen finns ofta samarbetspartners kring exempelvis rankingfrågor⁹³ och upphovsrätt (lärosätets jurister).⁹⁴ Lärosätets informations- eller kommunikationsavdelning hjälper till med att sprida information om bibliotekets verksamhet, men man samarbetar också ofta kring att automatiskt generera publikationslistor ur publikationsdatabaserna till forskarsidor på webbplatsen.⁹⁵ IT-avdelningen blir aktuell för samarbete kring inloggning i publikationsdatabasen från en gemensam portal, men också tillsammans med avdelningar för forskningsservice och arkiven för projektdatabaser och långtidslagring av forskningsdata.⁹⁶ Arkiven är också i vissa fall inblandade i arbetsflöden kring arkivering av avhandlingar och studentuppsatser i anslutning till de institutionella arkiven.⁹⁷

Samarbeten inom biblioteket

Samarbeten inom biblioteket sker givetvis via en mängd kanaler och på de mindre specialiserade biblioteken har personalen ofta flera olika arbetsuppgifter. Något som nämns specifikt i intervjuerna är samarbetet vid de stora lärosätena mellan en ofta centralt placerad avdelning eller ett team för publiceringsfrågor och verksamhetsnära biblioteksfunktioner. Samarbetspartners kan vara ämnesbibliotekarier, fakultets- eller institutionsbibliotek, samt biblioteksövergripande arbetsgrupper och forskarservice.⁹⁸ Om biblioteket har en egen informatör finns ofta kontakter med denna. Vid Uppsala universitet ligger avhandlingsproduk-

tionen inom biblioteket och de som arbetar med avhandlingarna blir därigenom viktiga samarbetspartners för personalen som arbetar med DiVA.⁹⁹ Inom digitaliseringsverksamheten behövs många olika typer av kompetenser, från bokbinderi till experter på samlingarna och webbdesigners.

Kompetenser

I rapporten *Universitets- och högskolebibliotek i förändring* nämns ett antal olika områden inom vilka biblioteken kommer att behöva förstärka sin kompetens framöver. Bland områdena nämns IT, pedagogisk kompetens, ledarskap, bibliometri, ekonomi, marknadsföring, samt kompetens inom lärosätets ämnesområden.¹⁰⁰ Flera av dessa kompetenser tas även upp av informanterna i denna studie, till exempel bemötande och pedagogisk skicklighet, ämneskompetens, teknisk kompetens och marknadsföring. Teknisk kompetens och viss kunskap om programmering nämns i flera fall som något man redan har på biblioteket, men som krävs av alla som ska arbeta med publiceringsfrågor och digitalisering.¹⁰¹ En anledning som förs fram är att om man förstår dagens teknik så har man bättre förutsättningar för att kunna tänka sig nya tekniska lösningar.¹⁰² Tekniska kunskaper kombinerat med metadatakunskaper efterfrågas för att bearbeta, standardisera, kvalitetssäkra och visualisera metadata och användardata i publikationsdatabaserna. Dessutom lyfts juridiska – främst upphovsrättsliga – frågor fram som viktiga att stärka, både för att kunna arbeta med bibliotekets interna frågor men främst för att kunna stödja forskare i publiceringsfrågor.¹⁰³ I flera intervjuer nämns att forskningsdata diskuteras vid forskningsbiblioteken, men få upplever sig ha skaffat tillräcklig kompetens inom området.¹⁰⁴

En hel del kompetensutveckling sker löpande vid biblioteken, men ny kompetens efterfrågas också vid nyanställningar. Exempelvis har vissa forskningsbibliotek anställt bibliometriker, medan befintlig personal vid andra bibliotek har gått kurser om bibliometri. Det talas också om en långsiktig kompetensväxling, där mer fokus kommer att ligga på publiceringsfrågor, digitala resurser och utvärderingsfrågor och mindre på utveckling och hantering av de fysiska samlingarna. En liknande bedömning gjordes av bibliotekschefer 2009.¹⁰⁵

Det finns emellertid stora skillnader beroende på vilka vetenskapsområden biblioteken riktar sig mot.

Resurser

Tillkommer det nya resurser på biblioteken för att hantera de nya arbetsuppgifter som publicering, digitalisering och utvärdering innebär? Det finns exempel på att detta sker. I vissa fall har biblioteken kunnat äska medel centralt för nya tjänster, exempelvis vid Malmö högskola, Linköpings universitet och Chalmers. Eftersom inte minst bibliometri, men även open access-publicering, har uppmärksammats av lärosätenas ledningar har detta ibland setts som ett strategiskt område där det kan gå att få ökade resurser till biblioteken. Men i många fall omfördelas resurser internt på biblioteket. Det gör också att biblioteken ibland överväger om de ska driva en ny fråga på lärosätetsnivå, eftersom man behöver vara säker på att kunna fullfölja ett uppdrag till biblioteket även om det inte innebär extra anslag. I och med de sparbetning som inte minst flera små och medelstora högskolor står inför under de kommande åren är det också troligt att biblioteken inte kommer att utvidga, ibland kanske till och med kommer att dra ner, på sitt arbete med publiceringsfrågor.

När nya uppdrag och verksamheter får en roll på biblioteken ställs de oundvikligen mot befintlig verksamhet, särskilt om det inte tillkommer nya medel. I intervjuerna framkommer att det inte är självklart att andra avdelningar eller bibliotek inom organisationen uppfattar publiceringsverksamheten, inte minst bibliometrin, som ett bidrag till den biblioteksservice man försöker upprätthålla. Det kan leda till ett ifrågasättande av varför dessa aktiviteter ska prioriteras. Satsningar på de digitala verksamheterna i stort vid biblioteken, inklusive licens- och prenumerationsbaserat material, kan innebära att arbetet med exempelvis de tryckta samlingarna på sikt kommer att nedprioriteras. En trolig konsekvens blir att tjänster inte återbesätts inom områden som exempelvis handskrifter, tryckt material och specialsamlingar. Exempel på detta finns redan. Förändringen kommer förmodligen att ske olika snabbt vid olika lärosäten och bibliotek. Vid lärosäten som domineras av vetenskapsområden

där äldre litteratur efterfrågas i liten grad och där den nya litteraturen är i digital form kan detta vara en rationell utveckling, medan det kan leda till en förlust av ämneskunskaper vid andra bibliotek, exempelvis vid bibliotek som har stora kulturarvssamlingar.

När det är svårt att frigöra medel för utveckling eller tidsbegränsade uppgifter kan extern finansiering vara en möjlighet. En del utvecklingsarbete kring publikationsdatabaserna har skett via externfinansierade projekt. Även när det gäller digitalisering är externfinansierade projekt vanliga. Detta för in välkomna resurser till biblioteken, men inte nödvändigtvis tillräckligt för att täcka alla kostnader. Projektformen gör också att det finns en risk för att verksamheten inte blir långsiktigt hållbar, även om det finns exempel på att det som startat som projekt blir en del av den ordinarie verksamheten. Ingegerd Rabow konstaterar, efter att ha presenterat ett stort antal projekt och initiativ inom open access-publicering, att ”sadly, the completion of a project usually means the completion of the funding”.¹⁰⁶ Det finns emellertid exempel på motsatsen, som i fallet med SwePub där Kungliga biblioteket har tagit ansvar för att det som utvecklades i projektform blir en löpande verksamhet.¹⁰⁷

Bibliotekens målgrupper

Under det senaste halvsekle och i samspel med den studentökning och akademisering som högre utbildning har genomgått har studenterna blivit en mycket viktig målgrupp för forskningsbiblioteken. I och med den goda tillgången till digitala resurser (via och vid sidan om biblioteket) kan forskare och lärare idag alltmer få tillgång till litteratur direkt från sina tjänsterum. Forskarna inom många ämnesområden är flitiga användare av det virtuella biblioteket men besöker sällan bibliotekslokalerna. Det fysiska biblioteket och mycket av bibliotekens utåtriktade verksamhet koncentreras på studenter.¹⁰⁸ Arbetet med parallell-publicering och open access-frågor lyfts av flera av de intervjuade fram som en ny kanal till forskarna där biblioteket blir en samtalspartner och kunskapsbank och inte enbart en (ofta underförstådd) informationsförsörjare. En annan målgrupp, inte minst för bibliometriversamheten, är lärosätenas ledningar.

Publicerings- och bibliometrifrågor, liksom att tillgängliggöra svåråtkomligt forskningsmaterial i digital form, kan på så vis utgöra nya verksamhetsområden där biblioteket kan bidra aktivt för att stödja forskning och stärka bibliotekets ställning inom lärosätet.¹⁰⁹ Men samtidigt som det finns vinster med ett närmare samarbete mellan biblioteket och forskarna finns det också faror. Några av de intervjuade nämner att verksamheten kan riskera att falla sönder i två – en med fokus på studenter och en med fokus på forskare och ledning. Hur biblioteken hanterar arbetet som riktar sig mot dessa två målgrupper kan bli avgörande för hur biblioteket som organisation utvecklas under kommande år.

Forsknings-
bibliotekens
arbete med
publicerings-
verksamhet och
publicerings-
frågor

I detta avsnitt presenteras hur de svenska forskningsbiblioteken arbetar med publicerings- och digitaliseringsfrågor genom att mer sammanfattande, övergripande beskrivningar blandas med inblickar i hur arbetet går till vid enskilda bibliotek. Dessa inblickar fokuserar på särskilda arbetsuppgifter eller arbetsflöden och behandlar därför också i vissa fall mer än vad som antyds av rubriken som de placerats under. I flera fall finns motsvarande exempel också från andra bibliotek, även om arbetssätten inte är exakt desamma i alla detaljer.

Publikationsdatabaser

Det dominerande systemet för publikationsdatabaser och institutionella arkiv vid de svenska lärosätena är DiVA (Digitala Vetenskapliga Arkivet) som utvecklas vid Uppsala universitetsbibliotek och drivs i konsortieform med 30 deltagande lärosäten (varav ett från Norge).¹¹⁰ Övriga lärosäten har egenutvecklade system som ibland har tagits fram i samarbete med andra lärosäten¹¹¹ eller utnyttjar internationella open source-plattformar.¹¹² Luleå tekniska universitet använder ett kommersiellt system för sin databas Pure.¹¹³ Fyra av de mindre högskolor som ingår i studien saknar publikationsdatabaser.¹¹⁴ En noggrann enkätundersökning kring bibliotekens open access-arbete genomfördes 2011 av Aina Svensson och Kungliga biblioteket. De enda förändringar som har skett jämfört med vilka publikationsdatabaser/institutionella arkiv som lärosätena hade i den studien är att Högskolan Dalarna har gått över till DiVA under 2012.¹¹⁵

Sedan 2009 finns också ett gemensamt system via LIBRIS, SwePub, som hämtar poster från huvuddelen av lärosätenas publikationsdatabaser.¹¹⁶ SwePub används i dagsläget främst som ett sökverktyg för forskning producerad vid svenska lärosäten, men det finns förslag på att systemet ska utvecklas för att kunna utgöra underlag för bibliometrisk utvärdering.¹¹⁷ På så vis skulle SwePub för publiceringsstatistik kunna fungera som ett komplement eller alternativ till Thomson Reuters Web of Science-databas som för tillfället används som underlag men som har bristande täckning för framför allt humaniora och delar av samhällsvetenskap. Om SwePub ska kunna fungera på detta vis krävs dock ytterligare arbete med att förbättra kvaliteten på metadata och att få bort dubbletter och liknande.¹¹⁸

Metadatakvalitet framstår i själva verket som en av de viktigaste frågorna för arbetet med publikationsdatabaserna och det finns ett antal olika projekt som försöker hitta metoder för att förbättra databasernas metadata.¹¹⁹ En felkälla är inmatningen av metadata, där det kan uppstå stor variation eftersom det ofta är många som är inblandade i inmatningen, särskilt då varje enskild forskare själv registrerar sina uppgifter. Problem uppstår på grund av att författare gör olika tolkningar av fält men också eftersom de inte fyller i alla fält, vilket i så fall måste göras i efterhand.¹²⁰ Ett sätt att försöka komma runt sådana fel är att importera poster från databaser som Web of Science, Scopus och PubMed, vilket görs av ett stort antal bibliotek (se nedan). Det finns till och med bibliotek som funderar på att helt kringgå författarna och låta biblioteket ta hand om all inläggning av uppgifter för att dels öka kvaliteten i metadata och dels för att underlätta för forskarna.¹²¹ En särskilt problematisk kategori är konferensbidrag som uppvisar stora variationer när det gäller om och i vilken form de är kollegialt granskade. Systemen har ofta inte tillfredsställande sätt att beskriva skillnaderna. En annan felkälla när poster från flera olika publikationsdatabaser förs samman är att forskare byter arbetsplats eller har flera arbetsgivare, liksom att forskare samarbetar över lärosätetsgränserna. De olika lärosätena har också varierande regler för vad som får registreras i publikationsdatabasen, exempelvis om posterna endast ska täcka forskarens publikationer under den tid hon har varit anställd eller om det går att lägga in forskarens hela produktion. Detta kan sammantaget resultera i att det nationella systemet innehåller flera poster som beskriver samma publikation. Ett antal lärosäten och projekt utreder olika system för författar-identifikatorer som syftar till att kunna koppla publikationer till en unik författare, vilket skulle underlätta arbetet med att automatiskt identifiera dubbletter. Inget system har emellertid kommit att bli dominerande ännu.¹²²

Exempel

Chalmers bibliotek använder sedan 2004 publikationsdatabasen Chalmers Publication Library (CPL), som baseras på open source-plattformen Scigloo som utvecklas i samarbete med Göteborgs universitetsbibliotek. Inledningsvis fungerade CPL främst som en publikationsdatabas, men på senare år, särskilt i och med Chalmers införande av en open access-policy 2010, parallellpubliceras allt fler publikationer i systemet.¹²³ CPL beskrivs som ”kärnan i det arbete som görs”, med kopplingar till å ena sidan e-publicering och open access-arbetet och å andra sidan till arbetet med utvärdering och uppföljning.

Avdelningen för publiceringsservice och bibliometri på biblioteket arbetar mycket med kvalitetsfrågor och med att informera om registrering i CPL och om open access-policyn. Eftersom Chalmers är ett tekniskt universitet återfinns en stor andel av de anställdas publikationer i Web of Science varifrån biblioteket importerar poster till CPL veckovis. Importen av poster är till stor del automatiserad men kräver viss manuell hantering. I anslutning till att en post importeras kontaktas också författaren med ett förskrivet e-brev och uppmantras att deponera en fulltextversion av publikationen i CPL.

Ett exempel på kvalitetsutveckling som ska förbättra de poster som forskare själva registrerar i CPL och i Göteborgs universitets GUP (Göteborgs Universitets Publikationer) är att koppla tidskriftsfältet till den auktoritetslista som upprättats i anslutning till den norska utvärderingsmodellen. När en publikation registreras i CPL eller GUP kan författaren välja från listan, vilket säkerställer att tidskriftens namn skrivs på rätt vis och automatiskt genererar korrekt ISSN.

Chalmers bibliotek arbetar också med att utnyttja kopplingar mellan personer, organisationer och publikationer. Kopplingen behövs dels för att ta fram bibliometriska indikatorer men också för att bygga tjänster på CPL som kan öka forskarnas intresse för systemet. Exempelvis utnyttjar man CPL för att sammanställa profiler för enskilda forskare, forskargrupper, institutioner och styrkeområden inom projektet *Publication Profiles@Chalmers*.¹²⁴ Dessa profiler lyfter fram nya publikationer och visualiserar antalet publikation-

er som finns registrerade i CPL sedan 2004 och hur fördelningen ser ut över publikationstyper. Dessutom visas samförfattande för individer. På organisationsnivå lyfts institutionella samarbeten och vilka forskare som är mest publicerade fram. Man drar också uppmärksamhet till open access-policyn genom att ange antalet publikationer som finns tillgängliga i fulltext i CPL. Det går att prenumerera på information om de senaste publikationerna med RSS.

Tillgången till teknisk kompetens inom biblioteket nämns som avgörande för att denna typ av utveckling ska kunna ske och för att man relativt snabbt ska kunna tillgodose önskemål från universitets- och fakultetsledningar. Som exempel nämns att när önskemålet kom om att kunna skapa profilsidor för styrkeområden så tog det bara ett par veckor att få det hela på plats.¹²⁵ (Chalmers bibliotek)¹²⁶

Exempel

.....

Publikationsdatabasen DiVA, som även fungerar som institutionellt arkiv, initierades och utvecklas vid Uppsala universitetsbiblioteks Enhet för digital publicering (EPC). Enheten startade år 2000 och driver olika tekniska utvecklingsprojekt för biblioteksområdet.¹²⁷ 2003 öppnades DiVA-plattformen även för andra lärosäten och DiVA drivs numer i konsortieform av ett 30-tal bibliotek. En majoritet av de lärosäten som ingår i rapporten använder DiVA. Från EPC:s håll framhålls samarbetet inom DiVA-gruppen som utvecklande och viktigt för systemet. Konsortiet drivs av en systemägargrupp, som utgörs av de deltagande lärosätenas bibliotekschefer, och en grupp för DiVA-specialister som inkluderar en person som arbetar operativt med systemet från varje lärosäte. Inom gruppen kan såväl mer principiella som väldigt praktiska frågor diskuteras, och det blir en samlingspunkt både för att utveckla systemet och för kompetensutveckling. Deltagarna inkluderar representanter för bibliotek av olika storlek, alltifrån några av landets största till några av landets minsta lärosäten. Utveckling och underhåll bekostas med avgifter som är beroende av lärosätets storlek, och det framhålls att samarbetet kring ett gemensamt system är ekono-

miskt fördelaktigt.¹²⁸ Även om mycket skiljer lärosätena åt, så är också många av de problem som uppstår kring publikationsdatabaserna på de olika lärosätena relativt lika.

DiVA inleddes som ett system för digital publicering av lärosätets produktion efter en utvärdering vid Uppsala universitet som pekade på behovet av ett sådant system. Det tillkom därmed på beställning av universitetet. Under de senaste 4–5 åren har det alltmer gått mot att också vara ett system som ska stödja utvärdering. Att systemet utvecklas och förvaltas vid EPC och att det finns god IT-kompetens inom den egna organisationen framhålls som en styrka. Efter en stor utvärdering av universitetets forskning 2007 slogs två system samman och ett större utvecklingsarbete skedde. Nya DiVA lanserades 2008. Vid en andra utvärdering år 2011 utnyttjades DiVA för att plocka fram underlag för bibliometrisk analys. Inför detta gjordes en stor insats för att säkerställa kvaliteten i posterna, inte minst sådana uppgifter som författarnas institutionstillhörighet. Biblioteket importerar poster från Web of Science och Scopus till DiVA, men adress och institutionstillhörighet måste ofta läggas till manuellt och forskarna registrerar i stor utsträckning själva material som inte finns i de internationella databaserna. Erfarenheten är att kvaliteten på posterna blir bättre och att arbetet blir mer effektivt om relativt mycket av arbetet med posterna utförs av biblioteket och biblioteket ansvarar numera för den bibliografiska granskningen av poster. Inom DiVA-konsortiet har man också inlett diskussioner om man skulle kunna arbeta med gemensamma poster för att undvika dubletter i systemet, och i förlängningen minska antalet dubletter i SwePub, för att på så vis höja kvaliteten.

Vid de stora universiteten, som exempelvis Uppsala, finns i flera fall en relativt decentraliserad organisationsstruktur med starka fakulteter. Inför lanseringen av det vidareutvecklade DiVA 2008 gjordes stora informationsinsatser för att förankra systemet hos både universitetets och fakulteternas ledningar. På fakulteterna ställde man frågan om hur de använde DiVA och hur de skulle vilja använda systemet. Möten med anställda och institutioner sker löpande. På EPC finns också DiVA Helpdesk som erbjuder stöd till anställda och studenter kring

DiVA och open access-publicering. Inför nylanseringen av DiVA genomförde EPC även kompetensutvecklingsinsatser på de olika biblioteken för att förankra arbetet internt, exempelvis kring open access-frågor.

Ett sätt att hantera universitetets storlek har också varit att satsa på en fråga i taget snarare än att försöka få in alla bitar på en gång. Vid Uppsala universitetsbibliotek har man i olika omgångar fokuserat på avhandlingar, rapportserier, studentuppsatser och långtidsarkivering. En sådan successiv uppdelning gör att man kan fokusera sitt budskap och sina insatser, men också att man kan rikta sig mer koncentrerat mot en särskild målgrupp trots att publikationsdatabasen har kommit att få många olika användningsområden. Man arbetar också hela tiden med att försöka förutse hur området utvecklar sig och vilka nya behov som kan uppstå: ”Man måste ha ständig omvärldsbevakning. Vi försöker ligga ett halvt steg före hela tiden. Det är viktigt med den här typen av system att man inte slår sig till ro.”¹²⁹

(Uppsala universitetsbibliotek)¹³⁰

I intervjuerna framstår policyer, rektorsbeslut och forskningsfinansiärers krav som viktiga påtryckningsmedel för att övertyga forskare om att de måste registrera och parallellpublicera sina publikationer i publikationsdatabaserna. Det faktum att statistik ur publikationsdatabaserna används i årsredovisningar och annan uppföljning av lärosätets forskning gör att de anställda förväntas – och uppmanas – kontrollera att deras publikationer är registrerade.¹³¹ Men biblioteken arbetar också mycket med att entusiasmera forskarna för att de ska parallellpublicera sitt material.¹³² Att open access-publicering (potentiellt) leder till ökad tillgänglighet och synlighet lyfts fram på olika vis, även i informationsmaterialet på webbplatserna.¹³³ Man arbetar också med olika metoder för att öka möjligheten att lärosätets och forskarnas material blir synligt, exempelvis genom att se till så att poster från publikationsdatabasen hamnar högt upp i träfflistan hos Google och andra söktjänster. Vid Lunds universitet återfinns en länk till publikationsdatabasens sökgränssnitt från universitetets ingångssida.¹³⁴ Nyligen registrerade publikationer marknadsförs ofta, exempelvis på

publikationsdatabasens huvudsida.¹³⁵ Flera bibliotek arbetar med tjänster för att forskare, forskargrupper och institutioner ska kunna få direkt nytta av sina registreringar, exempelvis genom att kunna exportera publikationslistor till hemsidor (lärosätets forskningssidor och forskares privata sidor).¹³⁶ Publikationsdatabasernas metadata används också för att visualisera publiceringsstatistik, som i Chalmersexemplet. Att kunna bygga visualiseringar på databasernas metadata är något som flera informanter uppfattar som intressant att utforska vidare och som de också upplever väcker visst intresse bland lärosätenas forskare. På så vis kan det utnyttjas för att öka intresset bland forskarna för databaserna. Inställningen är emellertid inte enbart positiv bland forskare, särskilt inte när visualiseringarna uppfattas bli alltför mycket redskap för utvärdering och konkurrens.

Open access-publicering

Open access-publicering i de institutionella arkiven började ofta med avhandlingar, examensarbeten och andra lokalt utgivna verk för att under senare år alltmer ha rört sig mot ett fokus på parallellpublicering av kollegialt granskade tidskriftsartiklar och konferensbidrag.¹³⁷ I vissa fall är biblioteken även inblandade i att tillhandahålla de tekniska plattformarna för tidskriftsutgivning. En fråga som diskuteras alltmer är monografiutgivning. Några bibliotek har också en verksamhet för digitalisering av äldre tryckta exemplar av exempelvis avhandlingar, rapportserier, specialsamlingar samt press och tidskrifter. Trots vissa svårigheter av teknisk, organisatorisk och juridisk art tillgängliggörs mycket av det digitaliserade materialet fritt. Ur svaren från bibliotekschefer i *Universitets- och högskolebibliotek i förändring* framkommer att open access-publicering bedömdes som något som skulle påverka forskningsbiblioteken framöver, och då nästan uteslutande i positiv riktning.¹³⁸

På de undersökta bibliotekswebbplatserna finns tydlig information om open access-frågor vid 30 av de 38 lärosätena. Vid ett av lärosätena finns informationen på forskningssidorna och frågan hanteras av en OpenAccess-grupp som inkluderar både forskare och bibliotekarier.¹³⁹ De lärosäten som saknar open access-information tydligt på webbplatsen är främst mindre specialhögskolor.

Open access-policyer

Under 2000-talet har allt fler lärosäten antagit policyer för sin vetenskapliga publicering. Dessa policyer har lite olika inriktningar och ställer olika former av krav på forskarna vid lärosätena. I flera fall ställs krav på att forskare ska ange arbetsplatsens namn på ett särskilt vis och att publikationer ska registreras i publikationsdatabasen för att utgöra grund för statistik. I vissa fall framhålls också vikten av att satsa på internationell kollegialt granskad publicering. I många fall tas dessutom olika former av open access-publicering upp, vanligen formulerat som rekommendationer om att göra fulltexter av publikationer fritt tillgängliga den gyllene eller gröna vägen. Digitalt tillgängliggörande av äldre, tryckt material nämns sällan i dessa policyer, utan då open access-publicering av fulltexter formuleras som krav rör det vanligen avhandlingar (ofta ramberättelserna i sammanläggningsavhandlingar), examensarbeten och rapportserier utgivna av lärosätet. Endast Blekinge tekniska högskola, Högskolan i Borås, Chalmers tekniska högskola och Malmö högskola har mer långtgående krav, och av dessa kräver bara Chalmers dispens från att behöva publicera fulltexter open access om förlagets avtal inte tillåter detta.¹⁴⁰ En detaljerad genomgång av publiceringspolicyer vid olika lärosäten finns i enkätstudien *Open access vid svenska lärosäten* från 2011. Ytterligare några lärosäten har antagit eller skärpt sina publikationspolicyer jämfört med vad som rapporteras i den studien.¹⁴¹

Även om arbetet med att ta fram underlag för en policy ofta sker vid biblioteket framstår det som viktigt att förslaget har förankrats ordentligt på fakulteter och institutioner och att beslutet har fattats av lärosätets ledning. Policyn ger biblioteket en anledning att arbeta med information om open access-publicering och erbjuder något att visa på i diskussioner med forskare. Policyn kan också motivera insatser för att bygga upp infrastruktur, rutiner och stöd till forskare inom open access.¹⁴² Däremot innebär det inte en omedelbar framgång i att fylla arkivet med fulltexter.¹⁴³ Vid Chalmers, som har den striktaste policyn, konstaterar man att:

det är fortfarande många steg kvar tills man kan säga att en större del av forskarna har tagit till sig till exempel parallellpubliceringen som rutin.

Tittar man på institutionerna och andelen parallellpublicerade peer review-artiklar så är det en stor spridning. Vissa institutioner ligger kring 50 % de senaste åren och andra har inte börjat.¹⁴⁴

Vid Blekinge tekniska högskola upplever man däremot att det är relativt enkelt att få in fulltextversioner av artiklar och konferensbidrag, men hamnar förmodligen ändå inte högre än mellan 50–75 %.¹⁴⁵ Forskningsfinansiärernas krav på open access-publicering tror många kommer att ha större påverkan på forskarnas publicering än lärosätenas policyer, och finansiärernas krav har redan genererat mycket förfrågningar.¹⁴⁶ Viktigt är också enträget arbete med att visa på fördelar med open access-publicering.¹⁴⁷

Upphovsrättsfrågor

När lärosätena börjar kräva eller starkt rekommendera parallellpublicering blir det också viktigt för författarna att veta vilka rättigheter de har att parallellpublicera sina verk. I många fall ger biblioteken visst stöd i detta arbete och arbetar proaktivt för att författarna ska vara medvetna om sina rättigheter redan när de skriver avtal med ett förlag eller en tidskrift. I fallet med konferensbidrag, som inte alltid publiceras någon annanstans än i öppna arkiv, fann en nyligen genomförd undersökning att ungefär hälften av konferensbidragen vid berörda lärosäten borde kunna deponeras i institutionella arkiv, men att osäkerheten kring rättigheter ofta är stor, inte minst vad gäller konferenser inom humaniora och samhällsvetenskap, och att korrekta uppgifter kan vara svåra att få tag på.¹⁴⁸ Svårigheterna i att avgöra vad som är juridiskt tillåtet vid parallellpublicering gör att flera av informanterna lyfter fram kompetens inom upphovsrättsfrågor som centrala för biblioteken framöver. Ett bibliotek som har anställt personal med juridisk kompetens är Malmö högskolas Bibliotek & IT. Det utvecklas också olika hjälpmedel för att förenkla eller automatisera arbetet med att få uppgifter om vilka regler som gäller för parallellpublicering, främst för olika förlag och tidskrifter.¹⁴⁹ Länkar till databasen SHERPA/RoMEO som innehåller uppgifter om förlagens inställning till författarens rätt till parallellpublicering förekommer på många av bibliotekens informationssidor om parallellpublicering.

Olika bibliotek tillämpar något olika principer för hur noga man undersöker författarens rättigheter och skyldigheter innan parallellpublicering. Vissa bibliotek förlitar sig på att författaren har undersökt sina rättigheter och står till tjänst med rådgivning. Andra kontrollerar alltid rättigheterna och publicerar inte fulltexten om det inte är tillåtet. Om det är otydligt vad som gäller finns det också olika sätt att gå tillväga: antingen publicerar man och tar bort fulltexten på begäran om någon sådan skulle inkomma, vilket inte tycks vara vanligt förekommande, eller så avstår man från att parallellpublicera fulltexten.

Upphovsrättsfrågorna är inte nödvändigtvis lättare när det gäller digitaliserat material. Här blir en viktig fråga när verket befinner sig i public domain, det vill säga från vilket år man kan räkna med att det har gått 70 år efter upphovsmannens död utan att undersöka varje enskilt fall.¹⁵⁰ De olika forskningsbiblioteken gör här något olika stränga tolkningar. Exempelvis utgår eBooks on Demand-tjänsten ”i princip” från att verk publicerade före 1900 kan digitaliseras och tillgängliggöras, men vid beställning görs en kontroll av de enskilda upphovsrättsinnehavarna. Kungliga biblioteket har emellertid generellt en striktare tolkning.¹⁵¹ I projektet Digidaily har man till exempel valt att betrakta material publicerat före 1863 som att det tillhör the public domain.¹⁵² Det råder osäkerhet kring vilka de juridiska påföljderna kan bli om ett fall skulle prövas rättsligt, vilket gör att flera bibliotek håller sig försiktiga. Biblioteken hoppas på någon form av kollektiva avtalslicenser som ska göra det möjligt att tillgängliggöra mycket av det material som idag finns digitaliserat men inte kan visas fritt.¹⁵³ Vissa bibliotek undersöker också möjligheten att utnyttja Creative Commons-licenser, exempelvis på sådant material som produceras i anslutning till digitaliseringsprojekt.¹⁵⁴

Exempel

Malmö högskola har sedan 1 mars 2011 en open access-policy. Policyn bygger på ett tidigare krav på open access-publicering av högskolans avhandlingar och rekommendation att publicera även artiklar så att de är fritt tillgängliga. Den nya

policyn kräver att anställda vid Malmö högskola ska deponera en kopia av sina publikationer i det digitala arkivet MUEP (Malmö University Electronic Publishing) ”såvida inte upphovsrättsliga skäl förhindrar detta”.¹⁵⁵ Högskolan hindrar alltså inte sina anställda från att publicera sig i tidskrifter eller andra källor som inte tillåter parallellpublicering, även om man trycker på att vid val mellan likvärdiga källor bör man välja en källa som möjliggör open access-publicering. Valet förblir dock hos författaren.

Den nya policyn föregicks av ett längre förankringsarbete vid högskolan. Personal vid Bibliotek & IT har varit pådrivande i att få policyn till stånd, men framhåller att det för legitimitetens skull är synnerligen viktigt att förslaget till policy har förhandlats fram inom Högskolans publiceringsgrupp som har representanter från fakulteterna, Bibliotek & IT och rektors kansli. Från publiceringsgruppen gick förslaget till rektor som fattade beslut.

Efter rektors beslut ägnade Bibliotek & IT mycket energi åt att informera om beslutet och vad det innebär för forskarna. Arbetet inkluderade informationsmöten vid fakulteternas forskningsnämnder och på institutioner liksom en specialframtagen broschyr och webbaserat informationsmaterial. Open access-frågor diskuteras också regelbundet på en av högskolans obligatoriska doktorandkurser. Högskolans överkomliga storlek och forskningsvolym är enligt personalen något som underlättar i förankringsarbetet eftersom det är lätt att skapa personliga kontakter mellan bibliotekarierna, forskare och doktorander. Samtidigt kan bibliotekarierna hänvisa till open access-policyn om det uppstår diskussioner om vikten av att inte bara registrera publikationer i MUEP utan att också deponera fulltexten. I det fallet upplevs det som viktigt att det är en högskolegemensam policy, inte uteslutande en biblioteksfråga. Snart två år efter implementeringen av policyn har behovet av informationsspridning om policyn minskat, även om det finns forskare som kan behöva påminnas om den. Där emot kvarstår behovet av stöd kring inmatning och uppladdning av filer.

En viktig fråga i sammanhanget rör upphovsrätt – i vilka fall har författaren rätt att deponera fulltexten i MUEP? I och med att högskolan kräver att de anställda parallellpublicerar sina publikationer i MUEP har man också

ansett att högskolan behöver erbjuda stöd i upphovsrättsfrågor. Som ett led i att tillhandahålla sådant stöd har Bibliotek & IT anställt en person med kombinerad juridisk- och bibliotekariekompetens. Dessutom har man lagt in två frågor som ska besvaras vid registreringen av publikationen i MUEP och som ska tvinga författaren att fundera kring parallellpublicering. Frågorna tar upp om författaren har undersökt sina rättigheter till parallellpublicering (där de enda svarsalternativen är Ja och Jag behöver hjälp) och om författaren får lov att deponera fulltexten i MUEP, även där med ett alternativ som erbjuder hjälp. Om författaren anger att hon behöver hjälp kontaktas hon av en bibliotekarie. Det faktum att författaren har tillgång till författarversionen av publikationen liksom till eventuella ingångna avtal och kontrakt är en viktig anledning till att låta ansvaret för registrering av publikationer ligga hos författaren vid huvuddelen av fakulteterna, snarare än på bibliotekarier eller administrativ personal, alternativt att importera poster från Web of Science.

Såväl registrering av publikationer som deponering av fulltexter följs också upp av dekaner och prefekter vid högskolan utifrån underlag från Bibliotek & IT. Det är också dekaner och prefekter som är ansvariga för att policyn följs. I vissa fall används utskriften från MUEP vid utvecklings- och lönesamtal, vilket uppmuntrar forskare till att registrera publikationer, men inte nödvändigtvis till open access-publicering. Bibliotek & IT försöker också uppmuntra till parallellpublicering på andra vis, till exempel genom att skicka ut statistik om nedladdningar från MUEP.

Open access-policyn och det professionella stödet kring upphovsrättsfrågor lyfts fram som centrala för högskolans arbete med att tillgängliggöra forskningsresultat och andelen fulltexter som laddas upp i MUEP har ökat under de senaste åren.

(Malmö högskolas Bibliotek & IT)¹⁵⁶

Publicering i olika genrer

Artiklar

Parallellpubliceringen handlar i hög utsträckning om kollegialt granskade tidskriftsartiklar, vilket behandlas på flera ställen i rapporten. Många förlag tillåter idag att forskare laddar upp den version av en artikel de skickade in till förlaget, eller en kopia på den publicerade artikeln, i ett öppet arkiv. Organisationer som SPARC har också arbetat med att ta fram förslag på kontrakt som forskare kan använda för att behålla rätten att parallellpublicera sina artiklar.¹⁵⁷

Några lärosäten arbetar med att stötta ”gyllene” publicering i open access-tidskrifter på olika vis. Flera svenska lärosäten har medlemskap hos open access-förlag, vilket ofta innebär lägre författaravgifter.¹⁵⁸ Lunds universitet och Chalmers har dessutom open access-fonder som sköts av biblioteket, vid Chalmers ännu så länge på prov.¹⁵⁹ En forskare som står som så kallad ”corresponding author” kan ansöka om att få hela eller delar av författaravgifter finansierade av universitetet. Det är viss skillnad på tillgången på lämpliga open access-tidskrifter inom olika forskningsområden; vid Chalmers står områden inom kemi- och bioteknik för mer än hälften av ansökningarna till fonden och vid Lunds universitet inkommer flest ansökningar från forskare vid Medicinska fakulteten.¹⁶⁰ Vid Chalmers har biblioteket upplevt vissa problem med fakturering från förlagen eftersom det inte alltid har varit tydligt vart fakturan skulle skickas, och man tittar på lösningar.¹⁶¹ Systemet med författaravgifter är ännu relativt nytt och kommer, om inte utvecklingen tar en oförutsedd vändning, att utvecklas och struktureras under åren som kommer. Ulf Kronman vid OpenAccess.se noterar att det kanske är en fördel om inte biblioteken tar över hela systemet med författaravgifter. Då kan biblioteken hamna i en situation där forskarna inte ser kostnaderna för publiceringen, så som ofta är fallet med tidskriftsprenumerationer.¹⁶² Samtidigt väcker avgifterna mycket frågor från forskare som inte har finansiering för författaravgifter och som inte ser varför de ska söka extra pengar för det. Ett sätt att hantera frågan kan möjligen vara att bekosta en del av avgiften, som är fallet vid Lunds universitet.

Exempel

Lunds universitet har haft en fond för open access-publicering sedan 2008. Fonden har finansierat författaravgiften för vissa tidskrifter från fem förlag, inklusive BioMed Central och PLoS. Fonden har fungerat bra och ökat, men de avsatta medlen har täckt de ansökningar som har inkommit. År 2008 finansierades 48 artiklar genom fonden och 2011 var antalet 193. Anslagen avsätts från universitetet som en post i bibliotekets centrala budget och anslaget har höjts under det senaste året för att täcka ett större antal artiklar. Från och med november 2012 har systemet ändrats så att alla rena open access-tidskrifter med godtagbar kvalitet täcks av fonden. En annan förändring är att endast 50 % av avgiften betalas av open access-fonden. Resterande kostnader får författaren söka hos annan finansiär. Detta motiveras bland annat med en förväntad ökning av ansökningar som en följd av att forskningsfinansiärerna kräver open access-publicering. En dryg månad efter förändringen hade detta inte stött på några stora protester, även om många ansökningar inkom strax före ändringen. (Lunds universitets bibliotek)¹⁶³

Exempel

De artiklar som finns parallellpublicerade i de institutionella arkiven kan användas för att marknadsföra lärosätets forskning. Vid Medicinska fakulteten på Lunds universitet ger man ut en virtuell tidskrift, *Lund Medical Faculty Monthly*,¹⁶⁴ som innehåller en lista över de publikationer som har författats av fakultetens forskare under den senaste månaden och länkar till de publikationer som är fritt tillgängliga. Varje månad väljs en ”månadens artikel” ut, som presenteras med en kort redaktionell beskrivning och en svensk sammanfattning som ofta författas av en vetenskapsjournalist. Huvudansvaret har informationsavdelningen, men en bibliotekarie, Yvonne Hultman Özek, är redaktör för tidskriften och samarbetar med en redaktionsgrupp bestående av tre forskare. Att en bibliotekarie fick uppdraget som redaktör hängde ihop med att tidskriften

utnyttjar artiklar från det institutionella arkivet. När tidskriften startade 2002 fanns det visst motstånd mot att visa upp fakultetens publikationer på det här viset, men tveksamheten har gått över i ett intresse även från forskarna för att exponera fakultetens forskningsresultat på detta vis och att visa den ämnesmässiga bredd som finns vid fakulteten.

(Medicinska fakultetens bibliotek, Lunds universitet)¹⁶⁵

Konferenspublikationer

Konferensbidrag tillgängliggörs i många olika former: på konferensers webbplatser, i öppna arkiv, i specialnummer av tidskrifter eller i särskilda volymer, på CD-ROM etc. Tillgängligheten till bidrag är alltså väldigt skiftande. Konferensbidrag kan också ha skiftande status inom olika forskningsområden, men inom exempelvis tekniska vetenskaper och datavetenskap är konferensbidrag till de mest prestigefyllda konferenserna ofta de mest meriterande publikationerna. Vidare förekommer bidragen i många olika former, alltifrån icke publicerade presentationsbilder och kollegialt granskade abstracts till bidrag som i stort behandlas som tidskriftsartiklar. Man har inte ännu funnit bra och standardiserade sätt att klassificera konferensbidrag i publikationsdatabaserna.¹⁶⁶ Konferensbidrag förekommer emellertid parallellpublicerade i de institutionella arkiven. De upphovsrättsliga problemen som uppstår när rätten till parallellpublicering är otydlig hanteras ibland genom att man publicerar bidraget under förutsättning att det tas bort om konferensen skulle protestera.¹⁶⁷

Några av forskningsbiblioteken tillhandahåller även stöd till publicering av konferensskrifter för konferenser som hållits vid det egna lärosätet. Detta kan ske direkt i det institutionella arkivet (t.ex. Borås), via annat befintligt system (t.ex. Lund via OJS) eller genom att biblioteket drifvar en särskild plattform för konferensskrifter. Chalmers ansvarar för en installation av OCS (Open Conference Systems).¹⁶⁸ Linköpings universitetsbiblioteks LiU ePress publicerar också konferensskrifter och deras *Conference Proceedings Series* har blivit rankad på nivå 1 i det norska systemet.¹⁶⁹

Tidskrifter och dagspress

Ett systemsystem till OCS är OJS (Open Journal Systems).¹⁷⁰ I flera av intervjuerna nämns att biblioteken ansvarar för en server med installation av OJS som finns tillgänglig främst för tidskrifter som har en förankring på det egna lärosätet, exempelvis genom att redaktionen är förlagd där eller att någon i redaktionen är anställd vid lärosätet.¹⁷¹ Biblioteken tillhandahåller dessutom ofta support och stöd i uppstartsfasen. Det framhålls att arbetet med att hantera systemet och erbjuda teknisk support är litet i förhållande till det arbete som måste ske redaktionellt och där biblioteket inte är inblandat. I några fall finns det trots detta visst intresse vid lärosätet för att starta open access-tidskrifter, men utgålligheten har inte varit så stor bland de som har startats.¹⁷² Tidskriftsutgivning är en tidskrävande aktivitet för redaktionen, men det finns framgångsrika exempel på både etablerade och nystartade open access-tidskrifter som flyttat till eller startat publicering via de system som biblioteken tillhandahåller, exempelvis *Information Research* och *ScieCom Info* i Lund och *Culture Unbound* i Linköping.¹⁷³ Lunds universitetsbibliotek har också retrodigitaliserat äldre årgångar av *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, *RIG: Kulturhistorisk tidskrift* och *Statsvetenskaplig tidskrift* och publicerat dessa via OJS. Även Göteborgs universitetsbibliotek digitaliserar tidskrifter, bland annat från Kvinnsams samlingar av äldre svenska kvinnotidskrifter.¹⁷⁴ Att forskare och institutioner startar egna tidskrifter vid lärosätena kan komma i konflikt med lärosätets intresse av att deras anställda ska publicera sig i väletablerade internationella tidskrifter med hög journal impact factor.¹⁷⁵

Kungliga biblioteket driver ett antal projekt som syftar till att tillgängliggöra och bevara dagspress. Dels finns ca 250 000 sidor från 24 olika dagstidningar som har tillkommit inom projekten ”Digitalisering av svensk dagspress” och ”TELplus” sök- och blädderbara.¹⁷⁶ Dels samarbetar Kungliga biblioteket med Riksarkivet och Mittuniversitetet i projektet Digidaily (2010–2013) för att utveckla metoder och processer samt digitalisera äldre nummer av främst *Aftonbladet* och *Svenska Dagbladet*.¹⁷⁷ Detta material är inte i dagsläget fritt tillgäng-

ligt, och endast de äldre årgångarna kommer att bli tillgängliga utanför Kungliga biblioteket när problemet med att ta fram ett gränssnitt är löst. Detta beror på upphovsrättsliga hinder. Torsten Johansson, enhetschef för dagstidningar på Kungliga biblioteket, påpekar att sökbart dagspressmaterial är väldigt efterfrågat från forskare, men att det krävs en kritisk massa för att det ska bli riktigt användbart.¹⁷⁸ Förhoppningen är att de arbetsflöden som tas fram i projektet ska kunna utnyttjas även av andra forskningsprojekt, exempelvis för digitalisering av regionala och lokala dagstidningar.¹⁷⁹

Avhandlingar

De institutionella arkiven används vid i stort sett alla lärosäten för att publicera doktors- och licentiatavhandlingar eller delar av avhandlingar (främst ramberättelsen i sammanläggningsavhandlingar). Flera lärosäten har också policyer som kräver fulltextpublicering av avhandlingar i arkivet även om de inte kräver parallellpublicering av exempelvis artiklar (se Open access-policyer ovan). En snabb sökning i SwePub och DiVA anger att ungefär hälften av alla doktorsavhandlingar (eller ramberättelser) finns i fulltext i systemen. 74 % av de doktorsavhandlingar som utkommit mellan 2007 och 2012 och som är registrerade i DiVA finns i fulltext i systemet.¹⁸⁰ Detta är en väldigt mycket större andel än för kollegialt granskade tidskriftsartiklar där siffrorna ligger på 6–7 %.¹⁸¹ En viktig anledning till den höga andelen avhandlingar i fulltext är förmodligen att lärosätet har en helt annan kontroll över avhandlingspubliceringen än över parallellpublicering av artiklar. Forskningsbiblioteken har också ofta hand om eller är inblandade i arbetsflödet kring avhandlingspublicering, inte minst vad gäller e-spikning som ofta sker i det institutionella arkivet. Flera bibliotek har också hand om mallar för avhandlingar.¹⁸² I vissa fall håller biblioteket i produktionen av både tryckta och digitala avhandlingar, exempelvis vid Uppsala universitetsbibliotek,¹⁸³ eller har ett nära samarbete mellan det institutionella arkivet och tryckeriet.¹⁸⁴

De publiceringspraktiker i vilka avhandlingar ingår ser väldigt olika ut inom olika forskningsområden, vilket kan göra att open access-publicering av avhand-

lingar i institutionella arkiv kan passa bättre inom vissa forskningsområden än inom andra. I sammanläggningsavhandlingar, som är vanliga inom naturvetenskap, medicin och teknik men även i ökande grad inom samhällsvetenskap, finns huvuddelen av resultaten publicerade som artiklar och ramberättelsen får ofta inte någon större spridning på egen hand. I det fallet kan open access-publicering göra att tillgängligheten till ramberättelsen ökar. Inom humaniora och vissa samhällsvetenskapliga forskningsområden är det vanligare att avhandlingen utgör en monografi. I flera fall publiceras monografiavhandlingar inom ramen för en institutions eller ett lärosätes serie och även då kan open access-publicering leda till en uppskattad spridning av verket. I andra fall publiceras avhandlingen på ett kommersiellt förlag inför disputationen eller skickas in till ett förlag för att beaktas i mer eller mindre omarbetad form efter disputationen. Sådan förlagspublicering, särskilt när avhandlingen genomgår ytterligare kollegial granskning, är en viktig merit inom vissa discipliner. I dessa fall kan det vara svårt att i dagsläget motivera eller få förlagets tillstånd till open access-publicering. För lärosäten med stor spridning av vetenskapssområden passar alltså inte nödvändigtvis samma modell för hela lärosätets avhandlingsproduktion.¹⁸⁵

Exempel

Även äldre avhandlingar digitaliseras och görs tillgängliga, exempelvis vid universiteten i Göteborg, Stockholm och Umeå. Detta har möjliggjorts genom inköp av digitaliseringsrobotar vid dessa lärosäten.¹⁸⁶ Vid Stockholms universitetsbibliotek startar man med avhandlingar från 1906 och går framåt. Avhandlingarna publiceras i DiVA eftersom de är författade av forskare med koppling till universitetet. Ett arbetsflöde har skapats för digitalisering, tillgängliggörande i DiVA och koppling till bibliotekskatalogen och LIBRIS. Göteborgs universitetsbibliotek har precis som Stockholms påbörjat digitalisering från de tidigaste avhandlingarna, men har inte ännu tillgängliggjort materialet.

Umeå universitetsbibliotek har istället börjat digitalisera från ca 2004 och går bakåt. Senare avhandlingar finns vanligen redan i digitalt format. De uppmuntrar författare att ge sitt tillstånd till publicering. Detta görs både genom att aktivt ta kontakt via universitetets olika institutioner, genom att annonsera möjligheten via webbplatsen och genom direkt kontakt med författarna via e-post eller post. Alla avhandlingar digitaliseras och OCR-tolkas, men endast de med tillstånd läggs ut i DiVA. De avhandlingar där det finns ett publiceringstillstånd prioriteras i digitaliseringskön. Men det räcker ofta inte att bara få författarens tillstånd. Av ca 25 inskannade avhandlingar per vecka kräver närmare hälften ytterligare medgivanden utöver författarens. Christer Karlsson konstaterar att ”Det är ett problematiskt material, för ibland är det flera upphovsrättspersoner. Foton, illustrationer, formgivare av skyddsomslag och så vidare. Ibland känns det som att det bromsar upp det hela ordentligt.”¹⁸⁷

Vid de äldre lärosätena, till exempel Uppsala universitet, är de tidigaste avhandlingarna från början av 1600-talet och om man kan få igång projekt med avhandlingsdigitalisering blir det delvis också en fråga om kulturarvsdigitalisering.¹⁸⁸

(Göteborgs, Stockholms, Umeå och Uppsala universitetsbibliotek)¹⁸⁹

Studenters examensarbeten

De institutionella arkiven används vid flera lärosäten för att arkivera och tillgängliggöra studenters självständiga arbeten i form av uppsatser eller examensarbeten. För biblioteken betyder det ofta att man har valt att inte längre ha papperskopior av uppsatserna i biblioteket utan hänvisar till de digitala versionerna. I ännu högre grad än med andra publikationer är uppsatser emellertid något som sköts lite olika på olika institutioner och fakulteter på samma lärosäte.¹⁹⁰ I vissa fall regleras publiceringen i lärosätets publiceringspolicy.¹⁹¹ Ett karaktäristiskt exempel på formulering är Högskolan i Jönköpings ”Uppsatser och examensarbeten skrivna och godkända på kandidatnivå och högre vid Högskolan i Jönköping bör publiceras elektroniskt i sin helhet i högskolans digitala arkiv (DiVA), såvida det inte möter hinder av upphovsrättsliga skäl.”¹⁹²

Något som skiljer sig åt mellan olika lärosäten är om den digitala version som deponeras i det institutionella arkivet betraktas som ett arkivexemplar eller om arbetena även arkiveras på papper. Vid exempelvis Uppsala universitet har biblioteket och universitetsarkivet i samarbete tagit fram ett flöde för digital arkivering av studentuppsatser i DiVA. Studenterna registrerar och laddar upp sina arbeten och de kontrolleras vid institutionerna.¹⁹³ På andra lärosäten är digital arkivering under diskussion, medan det i vissa fall tydligt framgår i publiceringspolicyn att en pappersversion ska arkiveras.¹⁹⁴

Rapportserier m.m.

Flera forskningsbibliotek är på något vis involverade i den digitala publiceringen av exempelvis rapporter och läromedel, ibland även i utgivningen av tryckta verk i dessa genrer.¹⁹⁵ Den digitala publiceringen kan ske exempelvis genom tillgängliggörande i en länklista på bibliotekets webbplats¹⁹⁶ eller i det institutionella arkivet.¹⁹⁷ Vid vissa forskningsbibliotek sker också digitalisering av rapportserier som publiceras i det institutionella arkivet.¹⁹⁸ Några lärosäten publicerar tryckta rapporter och skriftserier även i digital form i det institutionella arkivet. Det finns även arkiv som inkluderar annat lärosätesrelaterat material. Exempelvis finns det ett arbetsflöde i Göteborgs universitets GUPEA för inslag från Universitets-TV, inspelningar av akademisk kvart och annan populärvetenskaplig forskningskommunikation.¹⁹⁹

Exempel

.....

I det arbetsflöde som Malmö högskolas Bibliotek & IT arbetar utifrån för exempelvis avhandlingar och publikationsserier inkluderas en pekare till publikationens beständiga plats i det institutionella arkivet (ett s.k. handle) i den tryckta versionen och tryckeriet levererar en webbanpassad PDF-fil till biblioteket för publicering i arkivet. Från posten i arkivet finns också en länk till en sida där det går att beställa ett exemplar av den tryckta boken. En länk upprättas på så vis mellan tryckt och digital version. (Malmö högskolas Bibliotek & IT)²⁰⁰

Monografier och antologier

Det noterades ovan att vetenskapliga monografier och antologikapitel är en vanlig och meriterande publiceringsgenre för forskare inom humaniora och delar av utbildningsvetenskap och samhällsvetenskap. Samtidigt är böcker i många fall intressanta för forskare under längre tid än vad som är fallet med tidskriftsartiklar, och de kräver en större investering än en enskild artikel. Många vetenskapliga böcker är idag tillgängliga helt eller delvis, eller i alla fall sökbara, på webben genom exempelvis Googles bokdigitaliseringsprojekt. Men förutom vissa avhandlingar har arbetet med att publicera nya vetenskapliga monografier open access inte ännu kommit särskilt långt och omfattningen kan inte jämföras med artiklar, konferensbidrag och rapporter. En skillnad mellan dessa genrer och monografier är att författare i de förra genrerna sällan får betalt medan bokförfattare i vissa fall får royalties, även om det inte är ovanligt i en svensk kontext att författaren genom stipendier eller bidrag bekostar en del av utgivningen även på kommersiella förlag.²⁰¹ Bristen på royalties kan möjligen påverka författarens intresse för att publicera sin bok fritt tillgängligt.

Svenska vetenskapliga monografier är idag sällan systematiskt kollegialt granskade, vilket är relativt vanligt internationellt. Samtidigt har kollegial granskning kommit att bli viktig i utvärderingar av forskningspublikationer och i en brittisk studie framkom kvalitetsfrågor och förlagens hantering av den kollegiala granskningsprocessen som viktiga för forskare inom samhällsvetenskap och humaniora.²⁰² För att primärpublicering av digitala monografier med fri tillgänglighet ska vara meriterande krävs möjligen att de har den kvalitetsstämpel som förknippas med kollegial granskning. Detta är utgångspunkten i ett svenskt delvis biblioteksinitierat projekt om open access-monografier, "Towards Quality-Controlled Open Access Monographs in Sweden" (härefter kallat OA Monographs).²⁰³ Bakgrunden till OA Monographs-projektet är att man anser att varje enskilt svenskt universitetsförlag är för litet för att kunna hantera ett system för granskningsförfarande. Projektets syfte är att ta fram ett förslag på ett nationellt system för kollegial granskning av monografier baserat på en konsortieidé. I förslaget nuvarande utformning skulle såväl kommersiella förlag som univer-

sitetsförlag och acta-serier kunna utnyttja tjänsten för kollegial granskning och råd om open access-publicering, men förlagen skulle även fortsättningsvis sköta övrig utgivningsrelaterad verksamhet.

Tillgängliggörande av vetenskapliga monografier i digital form sker i begränsad omfattning vid forskningsbiblioteken. Nyproduktion av monografier sker huvudsakligen inom ramen för någon form av skriftserieverksamhet, vilket diskuteras under separat rubrik. Några bibliotek tillgängliggör också fritt inskannade böcker, vanligen sådana som inte längre är upphovsrättskyddade. Ett sådant exempel, inom ett europeiskt samarbete, är eBooks on Demand.

Exempel

.....

Under 2010 inledde Umeå universitetsbibliotek ett projekt med användarstyrd digitalisering inom ramen för det europeiska nätverket eBooks on Demand (EOD). Sedan dess har även Kungliga biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek gått med i nätverket som inkluderar 30 bibliotek i 12 länder.²⁰⁴ Möjligheten att beställa en digital fil av en äldre bok i bibliotekets samlingar läggs in i den lokala bibliotekskatalogen och LIBRIS för poster som beskriver verk publicerade före år 1900, och dessa poster finns också i en gemensam söktjänst.²⁰⁵ Genom att klicka på en länk i katalogen kommer man till ett beställningsformulär. När detta är ifyllt går en beställning till biblioteket som digitaliserar boken och OCR-tolkar filen, givet att det inte finns risk för att processen ska skada boken. Efter betalning kan beställaren ladda hem filen i pdf-format och efter en viss tid så registreras och tillgängliggörs filen även via bibliotekskatalogen. Administration och fakturering hanteras centralt i Innsbruck, medan Umeå universitetsbibliotek sköter digitalisering och vanligen OCR-tolkning. Om det är fråga om mer avancerat OCR-arbete, till exempel frakurstil, finns tillgång till en central tjänst.

Ungefär en beställning per vecka kommer in till Umeå universitetsbibliotek. Beställarna är vanligen inte lokala, och flera beställningar har kommit från forskare i andra världsdelar. I vissa fall har det också lett till besök för att få se det

fysiska originalet. Beställaren betalar en avgift, ungefär motsvarande inköpskostnaden för en nytryckt bok, och biblioteket står för resterande kostnader. En tanke bakom medlemskap i EOD för Umeå universitetsbiblioteks del var också att bidra till ett nätverk som kan ge de lokala forskarna tillgång till material från de stora europeiska biblioteken, material som annars är svårtillgängligt från Umeå. Tjänsten har visat sig vara särskilt uppskattad av forskare inom humaniora. (Umeå universitetsbibliotek)²⁰⁶

Samlad skriftserieverksamhet

I en översikt över vetenskaplig publiceringsverksamhet vid svenska lärosäten, huvudsakligen fokuserad på utgivning av tryckta monografier eller antologier, konstaterar Katarina Bernhardsson att det egentligen bara finns två lärosäten som driver något som kan betraktas som professionell förlagsverksamhet (Karolinska institutet och Stockholms universitet).²⁰⁷ Ingen av dessa verksamheter drivs av universitetsbiblioteken. Däremot finns vid ett antal lärosäten en samlad skriftserieverksamhet, huvudsakligen under benämningen Acta eller University Press, som utgör en samlad ingång till större delen av lärosätets nypublicering. I vissa fall har biblioteken en sammanhållande roll.²⁰⁸ Huvuddelen av produktionen i denna skriftserieverksamhet består av doktors- och licentiatavhandlingar som dels trycks och dels i många fall distribueras digitalt (se rubriken Avhandlingar). Dessutom samlar organisationen ofta ett antal olika skriftserier som redaktionellt administreras vid fakulteter, institutioner eller forskargrupper.²⁰⁹ Ett exempel på hur verksamheten kan organiseras är Göteborgs universitets Acta Universitatis Gothoburgensis som administrativt ligger som en central funktion under överbibliotekarien men där redaktörer för de enskilda serierna är forskare anställda vid universitetets institutioner.²¹⁰ Även Uppsalas Acta Universitatis Upsaliensis administreras vid universitetsbiblioteket, som hanterar kontakt med tryckerier, lagerhållning, distribution och utveckling, men redaktörerna för de olika serierna som ingår kommer från institutionerna och serierna styrs innehållsligt av redaktionerna. Universitetsbiblioteket erbjuder också möjligheten att köpa stöd med sättning och grafisk design.²¹¹

Förutom de tryckta titlar som lagerhålls av lärosätena erbjuds i vissa fall, exempelvis vid Stockholms universitet, även möjligheten att beställa print on demand-versioner från digitala förlagor. Detta kan vara ett ekonomiskt fördelaktigt alternativ då försäljningen är relativt liten för varje titel, men det finns efterfrågan på ett stort antal titlar.²¹² Alternativet med open access-publicering kombinerad med möjligheten att beställa ett tryckt exemplar genom print-on-demand, eventuellt parallellt med en inledande tryckt upplaga, är något som finns med i diskussionerna hos flera lärosäten som har planer på att starta eller omforma ett universitetsförlag eller annan organiserad publiceringsverksamhet.²¹³

Exempel

Linköpings universitet inrättade Linköping University Electronic Press (LiUEP) 1996. 2004 blev LiUEP organisatoriskt knuten till universitetsbiblioteket, främst av administrativa skäl, och ligger nu under Avdelningen för Publiceringens infrastruktur. LiUEP publicerar vetenskapliga tidskrifter, avhandlingar och examensarbeten, konferenskrifter, skrift- och rapportserier, multimediapublikationer och databaser i digital form. Från LiUEP:s startsida länkas också till parallellpublicerade artiklar och bokkapitel i DiVA. Fokus är på forskningsbaserat material författat av eller med koppling till anställda och studenter vid universitetet och vid Landstinget i Östergötland. Tidskrifterna publiceras med anpassad grafisk design antingen på en egen del av LiUEP:s server eller under eget domännamn medan samlingar av konferensbidrag återfinns på LiUEP:s webbplats. Avhandlingar, böcker, rapporter och examensarbeten publiceras i DiVA, och LiUEP ansvarar för det lokala DiVA-systemet.

LiUEP har satsat hårt på att profilera sig på elektronisk utgivning och har en stark open access-profil. Deras mål är att ”vara ett elektroniskt förlag som med yppersta professionalitet och med modernaste teknologi speglar bredden och djupet i Linköpings universitets forskning och utbildning.”²¹⁴ Författaren ger LiUEP rätt att fritt tillgängliggöra materialet, men frånsäger sig inga andra

rättigheter. Filer ska möjliggöra utskrift och kopiering. Ett kontrakt upprättas med författaren/författarna.

Bidrag i tidskrifter och konferensskrifter genomgår vanligen kollegial granskning, medan redaktörerna för universitetets skriftserier ansvarar för kvalitetskontroll av verk som publiceras i respektive serie. LiUEP har restriktioner vad gäller vilka ändringar som tillåts i publicerat material, bland annat eftersom det ska kunna användas för att bestämma var och när resultat har publicerats första gången. Materialet långtidsarkiveras.

I LiUEP:s mål- och visionsdokument från 2005 nämns att för att korrekt representera universitetets forskning bör man säkerställa att avhandlingar, examensarbeten, rapporter och skriftserier görs tillgängliga via LiUEP. Ett sätt att nå detta mål anges vara ett regelverk från universitetsledningen. Närmare åtta år senare är universitetets publicering betydligt bättre representerat hos LiUEP, trots att Linköpings universitetet inte har någon generell open access-policy, dock ett beslut från 2005 om att avhandlingar och examensarbeten ska publiceras open access. Andelen doktorsavhandlingar som finns tillgängliga i fulltext har stigit från 41 % av avhandlingar publicerade 2005 till 78 % år 2006 och 92 % år 2012.²¹⁵ Policyn är en viktig anledning till ökningen av publicering, men för både avhandlingar och andra genrer har intensivt nätverkande och informationsspridning inom universitetet varit avgörande, enligt David Lawrence. Fokus ligger nu på publicering inom humaniora och samhällsvetenskap genom arbete dels med monografier och dels med att få bättre uppgifter kring vilka förlag som tillåter parallellpublicering av artiklar och bokkapitel för att komplettera SHERPA/RoMEO-databasen. (Linköping University Electronic Press)²¹⁶

Digitalisering och tillgängliggörande av äldre samlingar

Digitaliseringsverksamheten på forskningsbiblioteket inriktar sig på en mängd sinsemellan väldigt olika typer av material. Umeå universitetsbibliotek kan utgöra exempel (se separat exempel). Digitaliseringsverksamheten är inte lika spridd som tillgängliggörandet av digitalt skapat material. De fors-

kningsbibliotek som har digitaliseringsverksamhet i någon större omfattning är Kungliga biblioteket samt universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund, Stockholm, Uppsala och Umeå. Dessutom finns betydande verksamhet inom andra bibliotekstyper samt vid arkiv och museer. Delar av verksamheten samordnas inom samordningssektariatet Digisam.²¹⁷

Exempel

Umeå universitetsbibliotek började med att digitalisera handskrifter och arkivhandlingar och har fortsatt med detta. Även äldre böcker digitaliseras, OCR-tolkas och görs tillgängliga i samlingen RARA som växer med ungefär 50 verk per år. Vidare har man användarstyrd digitalisering av äldre verk inom ramen för EOD samt digitaliserar universitetets egen produktion, främst äldre avhandlingar och rapporter (se rubriken Avhandlingar). Ett område som är under uppbyggnad är digitalisering och tillgängliggörande av regionalt material. Hittills har årgångarna 1920–1981 av tidskriften Västerbotten digitaliserats i samarbete med Länsbiblioteket och Länsmuseet, men extern finansiering behöver ordnas för att fortsätta med nya projekt. En vilja att digitalisera specialsamlingar eller dagspress av regionalt och lokalt intresse är något som nämns på flera av forskningsbiblioteken och som kan vara relevant även för bibliotek utan stora äldre samlingar av varken egen produktion eller rariteter. Det uppfattas som en insats som har stort intresse för forskning och allmänhet och som inga andra bibliotek kommer att prioritera. Det öppnar också upp för samarbete med andra ABM-organisationer, förlag, med mera i regionen.²¹⁸
(Umeå universitetsbibliotek)²¹⁹

Exemplet från Umeå illustrerar också de ekonomiska förutsättningar som ofta omgärdar forskningsbibliotekens digitaliseringsverksamhet. En hel del av digitaliseringen sköts inom ramen för den löpande verksamheten, men i många fall drivs digitaliseringen som projekt med extern finansiering. Projektformen är ofta förutsättningen för att digitaliseringen av ett material ska kunna genom-

föras, med finansiering antingen från beställaren, från ett forskningsprojekt, eller från stiftelser och andra kulturarvsfinansiärer. Men projekt har också nackdelar. Dels är det lätt att verksamheten blir till enstaka insatser som inte är del av en större helhet. Exempelvis saknas bra gemensamma lösningar för tillgängliggörande, vilket gör att många olika plattformar har utvecklats.²²⁰ Dels finns det en risk för att projekten är underfinansierade och inte blir avslutade.²²¹ När delar av digitaliseringen inte sker inom ramen för den löpande verksamheten och därigenom inte är en del av organisationens långsiktiga uppdrag finns det risk för att resultatet blir mer sårbart och tillfälligt än vad som hade varit fallet om det var integrerat i verksamheten.

Vid de stora forskningsbiblioteken finns betydande samlingar och mycket som biblioteken vill digitalisera för att tillgängliggöra eller bevara. De flesta av har utarbetat riktlinjer för hur man väljer ut och prioriterar bland inkomna förslag och egenidentifierade behov och har urvalsgrupper som förbereder eller fattar beslut om prioriteringslistor. Samtidigt saknas ännu en nationell överblick över det som finns digitaliserat, något som är önskvärt för att undvika dubbel-arbete och för att göra materialet mer tillgängligt. Problemet accentueras av att mycket av det som digitaliserats inte kan göras fritt tillgängligt. Förhoppningar finns om att LIBRIS i högre grad ska utnyttjas för att registrera digitaliserat material så att det blir lättare att skaffa sig en överblick över vad som finns.

Exempel

En urvalsgrupp med representanter för de olika biblioteken vid Göteborgs universitet har tagit fram fem kriterier som fungerar som stöd vid prioritering av de många förslag som inkommer. Kriterierna inkluderar att materialet är efterfrågat, inte minst för forskning och högre utbildning; materialet ska vara publicerbart, det ska inte finnas alltför stora upphovsrättsliga problem för tillgängliggörande; det ska gärna vara unikt i Sverige; att materialet har regional förankring; samt att det är ett skört material som behöver digitaliseras ur bevarandesynpunkt. Ju fler kriterier som uppfylls desto högre prioriterat blir materialet. Men det finns

också större projekt som inte ryms inom verksamhetens budget utan kräver extern finansiering. Det inkluderar exempelvis personarkiv som ofta är svåra att digitalisera i automatiserad form via robot eller arkmatande skanner.

Kungliga biblioteket har delvis överlappande urvalskriterier i sin digitaliseringsstrategi. Dessa inkluderar att materialet är av stort intresse för forskning eller allmänhet, att det finns ett bevarandebehov samt att det går att klarera upphovsrätt vid skyddat material. Dessutom är tillgång till extern finansiering ett kriterium.

(Göteborgs universitetsbibliotek & Kungliga biblioteket)²²²

Att tillgänglig- och synliggöra det digitaliserade materialet på bästa sätt är en utmaning som biblioteken har kämpat med och många olika lösningar finns. Önskan om att ta fram en gemensam plattform är stor. Det material som består av lärosätenas egen produktion publiceras ofta i det institutionella arkivet. I vissa fall inkluderas även material som inte är egenproducerat i arkiven, som i fallet med digitaliserade läroplaner från 1970 och framåt, ett av forskare mycket efterfrågat material, som återfinns i Göteborgs universitets GUPEA. Andra samlingar länkas till från LIBRIS och/eller den lokala katalogen, exempelvis Kungliga bibliotekets digitalisering av SOU:er som siktar till att göra alla utgivna SOU:er tillgängliga i digital form.²²³ Men gemensamma plattformar som lämpar sig för exempelvis digitaliserade handskrifter eller annat kulturarvsmaterial på biblioteken saknas och flera lokala lösningar har utvecklats. Dessa är ofta specialdesignade för att passa en viss samling, men kan samtidigt bli svåra att underhålla och att synliggöra och marknadsföra till en större publik.²²⁴

Ett försök att utveckla en plattform för kulturarvsmaterial som ska kunna utgöra en gemensam nationell plattform och drivas i en konsortieform liknande DiVA:s är Alvin (Archives & libraries virtual image network) som utvecklas av Uppsala universitetsbibliotek tillsammans med Göteborgs och Lunds universitetsbibliotek samt Linköpings Stiftsbibliotek, och med finansiering från Riksbankens Jubileumsfond. Plattformen är tänkt att kunna tillgängliggöra såväl arkiv som enskilda objekt, vilket innebär att projektet utvecklar ett

eget metadataformat som bygger på flera befintliga system. En demoversion av Alvin innehåller i skrivande stund databaserna Bildsök för bilder och ProBok för proveniens och bokband.²²⁵ Planer finns också på att möjliggöra hjälpsatser från externa användare, exempelvis genom att användare kan transkribera handskrifter som är svåra att OCR-tolka.²²⁶ Flera bibliotek planerar för att successivt kunna flytta över sina digitaliserade kulturarvssamlingar till Alvin och att sedan bygga portaler som kan synliggöra specialsamlingar genom att hämta material från Alvin.²²⁷ Men det kommer förmodligen att finnas behov av ytterligare plattformar som specialdesignas för en viss materialtyp eller som tillåter lärosätet att enkelt påverka plattformens tekniska utveckling, så som är fallet med publikationsdatabaserna.

Print on Demand

Flera forskningsbibliotek erbjuder möjligheten att direkt från katalogen eller det institutionella arkivet beställa ett tryckt exemplar av en bok, vanligen från lärosätets egen produktion i form av avhandlingar eller rapporter. I flertalet fall handlar det om beställning av exemplar som finns i lager.²²⁸ Regelrätt print on demand-försäljning förefaller vara ovanligare, även om det finns lärosäten som har mer eller mindre långt gångna planer på detta.²²⁹ Stockholms universitetsbibliotek har infört print on demand på digitalt tillgängliga titlar ur universitetets Acta-serie och kommer att tillämpa det inom Stockholm University Press. Titlar kan beställas antingen direkt från katalogposten i DiVA och bibliotekskatalogen eller via en separat online-butik. Verksamheten drivs på icke vinstdrivande basis.²³⁰

Bibliometri

Vid tiden för rapporten Universitets- och högskolebibliotek i förändring fanns bibliometri som en arbetsuppgift hos huvuddelen av de stora lärosätenas bibliotek och hos ungefär hälften av de medelstora lärosätenas bibliotek.²³¹ Bibliotekscheferna trodde också att det var sannolikt att användningen av publiceringsfrekvens och bibliometriska mått för utvärdering av forskningsverksamhet

skulle påverka bibliotekens framtid, men var något splittrade i uppfattningen om detta var positivt.²³²

Siffrorna från 2009 för hur många forskningsbibliotek som har bibliometriversamhet stämmer på ett ungefär med vad som går att utläsa på bibliotekens webbplatser 2012. Baserat på uppgifter på webbplatserna har runt 20-talet forskningsbibliotek någon form av bibliometriversamhet kopplad till sig, eller har åtminstone information om bibliometri på bibliotekets webbplats. Vid de flesta lärosäten används publikationsdatabasen som underlag för bibliometriska analyser. Karolinska institutet utgör ett undantag. Karolinska institutets bibliotek har en stor bibliometriversamhet och har byggt upp en egen databas utifrån poster i Web of Science. Kopplingar finns också från databasen till en lokal version av databasen Medline, vilket möjliggör utnyttjandet av ämnesord från MeSH i bibliometriska analyser.²³³ Omfattningen på bibliometriversamheten kan variera stort. Ett antal bibliotek har en eller flera bibliometriker anställda,²³⁴ medan flera bibliotek har någon eller några bibliotekarier som har viss bibliometrisk kompetens. Som ett par exempel kan nämnas att man vid Malmö högskolas Bibliotek & IT äskade pengar från rektor till en särskild tjänst som bibliometriker.²³⁵ Vid Blekinge tekniska högskola tog några av bibliotekarierna initiativ till att söka medel för att delta i kurser inom bibliometri, både nationellt och internationellt, för att skaffa sig kompetens de förutsåg skulle komma att behövas på högskolan.²³⁶ Även om bibliometriversamheten ofta är förlagd till biblioteket så är detta inte fallet vid alla lärosäten. Exempelvis ligger bibliometrifunktionen vid Uppsala universitet på Planeringsavdelningen.

Ett antal olika fördelar med att ha bibliometriversamheten vid biblioteket har identifierats vid intervjuerna. Fördelarna är dels att biblioteket som organisation erbjuder en bra kunskapsmässig bas för bibliometrifrågor. Det finns många inom organisationen som arbetar med metadata- och kvalitetsfrågor i anslutning till publikationsdatabasen men även bredare i anslutning till olika typer av bibliografiska databaser. Det finns också en kunskap om och ibland en dialog med förlagen och företagen som driver citeringsdatabaserna. Hade bibliometrifunktionen förlagts någon annanstans hade kanske andra aspekter blivit vik-

tigare, exempelvis koppling till personaldatabasen.²³⁷ Biblioteksorganisationen kan också dra nytta av de bibliometriska analyserna genom att få underlag för att avgöra på vilka sätt metadatakvaliteten behöver förbättras i publikationsdatabasen, hur forskarnas samarbeten ser ut och om biblioteket köper in de publikationer som det egna lärosätets forskare publicerar sig i och citerar.²³⁸

Samtidigt blir bibliometrin ett sätt att marknadsföra bibliotekets kompetens till det övriga lärosätet. Det finns ett stort intresse hos lärosätenas ledningar för bibliometrifrågor och om biblioteket kan leverera ett bra underlag ger det ett gott intryck. Vid Blekinge tekniska högskola tar biblioteket fram statistik baserad på den norska modellen som underlag för fakultetsnämnden. Denna statistik tycks ha fått visst genomslag. De mönster som framkommit ur statistiken har bidragit till att man försöker förändra lärosätets publiceringsstrategier mot att fler artiklar ska publiceras i tidskrifter indexerade i Web of Science istället för i icke indexerade konferensskrifter. Metoder för att åstadkomma en sådan övergång är exempelvis incitament i form av ekonomisk kompensation för Web of Science-indexerade artiklar och mindre doktorandhandledning för seniora forskare för att frigöra skrivtid.²³⁹ Ulf Kronman lyfter fram att bibliotekets kompetens inom bibliometri också kan innebära att biblioteket måste hjälpa till med uttolkningen av den bibliometriska analysen, vilket kan ge inflytande på ledningsnivå men inte nödvändigtvis ses som positivt från forskarsamhällets sida. Bibliometrifunktionen kan också ta fram analyser av institutioners och forskargrupper vetenskapliga publicering på uppdrag av den grupp som analyseras, vilket kan väcka stort intresse bland de berörda forskarna.²⁴⁰ En intressant fråga är om man vid sådana uppdrag tar betalt eller om det ingår som en del i bibliotekets service. Vid exempelvis Lunds universitetsbibliotek har man hittills betraktat det som något som bör täckas av det anslag som fakulteterna betalar till biblioteket.²⁴¹ I många fall bedriver dessutom bibliometrikerna och bibliotekarierna mycket informationsverksamhet kring bibliometri- och utvärderingsfrågor gentemot forskare. Genom att förklara hur systemet fungerar men också vari det brister kan bibliotekets personal få förtroende och respekt.²⁴²

System för forskningsdata och forskningsprojekt

När det har börjat komma viss systematik i arbetet kring fri tillgång till forskningspublikationer, åtminstone inom vissa forskningsområden och genrer, har fokus också riktats mot att i större utsträckning kunna återanvända forskningsdata.²⁴³ Forskare inom alla områden blev särskilt uppmärksammade på detta i och med införandet av krav på en datapubliceringsplan som del av ansökningar till Vetenskapsrådet 2012. Det är inte, som i fallet med open access-publicering av forskningsresultat, nödvändigtvis fråga om att tillgången till forskningsdata ska bli helt fri för alla, även om det är önskvärt för vissa typer av forskningsdata. Det finns emellertid ett önskemål om att forskningsdata inom alla forskningsområden i större utsträckning ska kunna återanvändas i flera forskningsprojekt, vilket kräver bland annat strukturerade metadatabeskrivningar och anonymisering av materialet.²⁴⁴

Även biblioteken har börjat diskutera vilken roll man kan ha i arbetet med tillgängliggörande och lagring av forskningsdata. På frågan om vad som kommer att bli nästa viktiga ämne för forskningsbiblioteken nämner flera informanter bland annat forskningsdata.²⁴⁵ Hittills har emellertid inte arbetet tagit några mer konkreta uttryck, även om det finns planer på att länka från publikationsposter i publikationsdatabaserna till beskrivningar av eller tillgängliga datamängder, exempelvis hos Svensk nationell datatjänst (SND). Någon nämner också möjligheten att kunna husera ”hemlösa” datamängder i det institutionella arkivet och flera bibliotek har inlett diskussioner med lärosätets arkiv kring digitala forskningsdata, även om inte heller dessa samarbeten har kommit så långt. Blekinge tekniska högskolas bibliotek deltar i ett projekt inom EU:s sjunde ramprogram som ska ta fram policy-rekommendationer för hur man ska kunna införa öppen tillgänglighet till forskningsdata inom EU.²⁴⁶ Uppfattningen är att det ofta finns kunskap på biblioteken om fritt tillgängliggörande, metadata och interoperabilitet mellan system som saknas i andra delar av lärosätets administration, men att detta är krävande uppgifter som kräver många olika kompetenser och ett samarbete med flera andra delar av lärosätets organisa-

tion, inklusive arkiv, ekonomi-, personal- och IT-avdelning.²⁴⁷ Riktigt hur detta samarbete ska se ut och vilka aktörer som ska ta huvudansvar är ännu något som diskuteras.²⁴⁸ En insats som biblioteket skulle kunna göra är att stötta forskare med kunskap om format och metadata även när datamängder ska deponeras externt, vilket krävs inom vissa forskningsområden i anslutning till artikelpublicering.²⁴⁹ I så kallade ”enhanced publications” kopplas en publikation till de forskningsdata som utnyttjas i publikationen, fritt tillgängliga, samt potentiellt även till algoritmer, bilder, video, metadata och kommentarer både från kollegial granskning och från läsare. Detta kan komma att i högre grad resultera i komplexa, sammansatta publikationer som även de institutionella arkiven kan behöva hantera.

En relaterad, aktuell fråga rör forskningsprojekt. Det finns en önskan både hos forskningsfinansierare och hos lärosätena om att kunna sammanställa tillförlitliga underlag som inkluderar forskningsprojekt, forskare, samarbeten, publikationer och forskningsdata. Sedan några år finns ett samarbete mellan några lärosäten kring projektdatabasen Sweden ScienceNet,²⁵⁰ och 2012 fick Vetenskapsrådet i uppdrag att driva och utveckla databasen. En utredning kring svensk forskningsinformation genomfördes under 2012 och resulterade i rapporten *Forskningsinformation 3.0: Fokus på processtöd och kunskapsdelning*, som föreslår att interoperabilitet utvecklas mellan flera system kring forskningsinformation så att de kan samutnyttja uppgifter till gagn för forskare, forskningsadministration, företag och myndigheter samt allmänheten. Systemen inkluderar bland annat ett utvecklat Sweden ScienceNet (omdöpt till SweCRIS) för forskningsprojekt, SwePub för forskningspublikationer, ett gemensamt ansökningssystem för flera av forskningsfinansierarna (Prisma), en databas där forskare kan lägga upp CV:n som kan utnyttjas i flera olika system (inklusive lärosätenas forskarsidor), samt ett intressentregister.²⁵¹ Även i detta fall är det intressant att komma fram till ett system för författaridentifikatorer för att unikt kunna identifiera en forskare över systemgränserna. Forskningsbiblioteken har deltagit i flera av arbetsgrupperna som har genomfört den förstudie som resulterat i rapporten. Ur uppföljningssynpunkt blir publikationsdata-

baserna intressanta att koppla samman med projektdatabasen för att exempelvis kunna följa upp om de projekt som förvänts publicera sina resultat open access faktiskt gör det, och det finns ett visst intresse från bibliotekens sida av att se vilket genomslag forskningsfinansiärernas open access-krav har fått. Men det finns också marknadsföringsfördelar för forskare och lärosäten med att kunna länka samman projekt och publikationer i ett nationellt system. På lokal nivå finns redan möjligheten att söka på projekt i Luleå tekniska universitets publikationsdatabas Pure och att för några projekt få fram kortfattad projektinformation (inklusive projektledare och -deltagare) samt en lista över publikationer och konferenspresentationer som tillkommit inom projektet. Det är emellertid inte beslutat att Pure ska användas som officiell projektdatabas för lärosätet.²⁵²

Information och stöd till forskare och studenter

Vid kartläggningen av bibliotekens arbete med publiceringsfrågor 2008 framkom att förankring och marknadsföring av publicering och open access sågs som den största utmaningen.²⁵³ I viss mån tycks biblioteken ha haft framgång när det gäller att nå ut med sin information, även om andelen fulltexter i de institutionella arkiven fortfarande är relativt låg. I intervjuerna framhålls vid upprepade tillfällen att arbetet med att informera och stödja forskare är något som måste ske hela tiden, men också att de flesta forskare idag vet vad till exempel open access är och att man kan rikta in informationen på mer specialiserade frågor än tidigare. Både registrering och open access möter också större intresse och acceptans än tidigare enligt bibliotekarierna, kanske därför att det är något flera forskningsfinansiärer nu kräver. Bibliometri är fortfarande en relativt kontroversiell fråga.²⁵⁴ Samtidigt uppfattas ofta biblioteket som en neutral och till och med harmlös part, inte som en del av lärosätets ledning, vilket kan göra att kontroversiella frågor väcker mindre motstånd när någon från biblioteket presenterar.²⁵⁵ Arbetet med forskare sker genom olika former av utåtriktad verksamhet, exempelvis i form av workshops, besök vid institutionsmöten, doktorandkurser och personliga kontakter. Även webbplatsen och e-postkontakter för att uppmuntra till parallellpublicering utnyttjas.²⁵⁶ Vikten av att bygga upp

en personlig kontakt med forskarna, exempelvis genom att delta i sammanhang där man möter forskare, understryks.²⁵⁷ Som ett komplement till den informerande verksamheten finns också olika former av stöd när forskaren har behov av det, till exempel genom telefon och e-postservice. Exempel på hur detta arbete genomförs återfinns i beskrivningar ovan.

En önskan om att arbeta mer utvidgat med forskarservice eller forskningsstöd är något som nämns på flera bibliotek och som ofta avser ett stöd som inkluderar publiceringsfrågor men även stöd under andra delar av forskarens arbete, såsom informationssökning, utveckling av fysiska och digitala samlingar och att tillhandahålla programvaror, till exempel referenshanteringsprogram.²⁵⁸ En metod för att förstå vilka behov av stöd forskarna vid det egna lärosätet har och hur biblioteket kan försöka tillgodose dem är att i projektform kartlägga det egna bibliotekets och lärosätets befintliga stöd och att genom strukturerade kontakter med forskare inhämta deras synpunkter och önskemål. Sådana undersökningar har genomförts vid flera bibliotek, bland annat Lunds universitetsbibliotek och Malmö högskolas Bibliotek & IT.²⁵⁹ En behovskartläggning kan vara ett stöd även i uppstarten av ett utökat publiceringsstöd. Vid Luleå tekniska universitets bibliotek/LRC, som befinner sig i en planeringsfas för att erbjuda ett mer strukturerat publiceringsstöd till lärosätets forskare, har universitetets ledning avsatt medel för ett projekt som ska utröna vilka behov forskarna inom universitetets olika ämnesområden har och efterfrågar samt vilket stöd som i övrigt finns tillgängligt, för att biblioteket ska kunna utveckla ett effektivt och efterfrågat stöd.²⁶⁰ En annan metod för att löpande få återkoppling från forskare finns vid Kungliga biblioteket, där avdelningen för forskningsverksamhet kommenterar på verksamheten ur ett forskar- och studentperspektiv.²⁶¹

Synlighet i officiella dokument

I enkätstudien i *Universitets- och högskolebibliotek i förändring* framkommer att ett officiellt nedskrivet uppdrag saknades för en dryg fjärdedel av forskningsbiblioteken. För de bibliotek som har ett officiellt uttryckt uppdrag ”ingår ofta en strategisk roll som är knuten till lärosätets pedagogiska uppdrag, publicerings-

verksamhet och synlighet i omvärlden samt den vetenskapliga informationsförsörjningen till studenter och forskare.”²⁶² Exempelvis kan detta handla om bibliometri, förlag och att ha ansvar för andra publiceringsfrågor.²⁶³

Det underlag av styrdokument som har återfunnits på lärosätenas webbplatser i denna studie är inte komplett. Exempelvis lokaliserades på bibliotekens webbplatser verksamhetsplaner eller verksamhetsuppdrag endast i 13 fall. Lättast har det varit att identifiera lärosätenas årsberättelser från 2011, som samlats in från alla utom två lärosäten.²⁶⁴ Biblioteket nämns med någon substans i 24 av lärosätenas årsberättelser. I ytterligare tre tas publiceringsfrågor upp på ett sätt som indirekt anknyter till biblioteket, främst genom att nämna publikationsdatabasen. Att publikationsdatabaserna utgör underlag för publikationsstatistik framgår i ytterligare 5 årsberättelser och bibliometriversamhet tas upp i två. Årsberättelserna innehåller vanligen statistik över årets publikationer och ofta en jämförelse med tidigare år för att kunna avgöra förändringar i lärosätets och enskilda fakulteters eller vetenskapsområdets publicering. Det överenskomna måttet för att beräkna kostnad per referegranskad vetenskaplig publikation finns med och ofta också ett resonemang om svårigheterna att korrekt beräkna detta.²⁶⁵ Andra aspekter av bibliotekens arbete med publiceringsfrågor som lyfts fram i årsberättelserna är implementering av, förändrade rutiner kring eller kvalitetsarbete med publikationsdatabasen; implementering eller utveckling av publikations- eller open accesspolicy samt andra insatser för att stärka open access-arbetet; utveckling av bibliometrisk kompetens; digitalisering; samt beskrivningar av initiativ eller projekt som genomförts av biblioteket. Olika typer av lärosäten är företrädna, små som stora.

I de fall biblioteket nämns i lärosätenas verksamhetsplaner berörs i de flesta fall inte publiceringsfrågor.²⁶⁶ Det faktum att publiceringsfrågor inte tas upp specifikt kan bero på att det ses som en väl inarbetad verksamhet. I de 21 forskningsstrategier som har identifierats tas biblioteket upp i tre och stärkt publiceringsstöd, internationell publicering, kvalitetssäkring av och registrering i publikationsdatabasen, eller bibliometri i ytterligare sju. Ett belysande exempel på hur en satsning på tillgängliggörande av forskningsresultat och data skrivs

fram i dokumenten finns i Sveriges lantbruksuniversitetets Strategi för 2013–2016. Lärosätet lyfter fram ett antal infrastrukturella satsningar inom forskningsområdet som en konsekvens av universitetets egna utvärdering. Man konstaterar att ”Uppbyggnaden av ett väl fungerande öppet arkiv för publikationer samt ett e-arkiv för forskningsdata är viktig för såväl vetenskapen som samverkansprocessen”,²⁶⁷ dock utan att koppla detta varken till universitetets bibliotek eller arkiv.

I forskningsbibliotekens egna strategier eller uppdrag nämns satsningar på att öka eller vidmakthålla kvalitet och kompetens inom områdena elektronisk publicering, open access och bibliometri. Ofta har biblioteket som mål att vara kunskapscentrum för publiceringsfrågor på lärosätet. Att å ena sidan erbjuda stöd i lärosätets publiceringsprocess och -strategier till forskare och ledning och att å andra sidan ansvara för, koordinera, och utveckla tjänster för att på bästa sätt synliggöra och sprida lärosätets forskningsresultat och bibliotekets samlingar är centralt i vad biblioteken vill ägna sig åt vad gäller publiceringsverksamhet. Digitalisering av äldre och unikt material nämns i något fall. Dessutom tar ett par bibliotek upp att man skall bevaka och erbjuda stöd och redskap till lärosätet kring upphovsrättsproblematik, rankinglistor och referenshantering.²⁶⁸

Sammanfattningsvis kan konstateras att publicering, främst som ett mått på lärosätets prestationer, men även som ett sätt att synliggöra lärosätets forskning, framträder tydligt i lärosätens olika styrdokument. Bibliotekens publiceringsverksamhet är relativt osynlig på så vis att biblioteken sällan nämns i sammanhanget, men resultaten av deras verksamhet i form av publikationsdatabaser, statistik och bibliometriska analyser kommer fram. Samtidigt berörs andra aspekter av bibliotekets verksamhet, exempelvis de fysiska lokalerna, service till och undervisning riktad mot studenter, samt bestånd av fysiska och elektroniska resurser. Det finns en risk att detta bidrar till att ytterligare stärka en något förenklad bild av forskningsbiblioteket som en fysisk plats som ger tillgång till samlingar och som främst riktar sig till studenter. Att biblioteken erbjuder kvalificerade tjänster och ett rikt medietbud till många skilda verksamheter inom lärosätena, inklusive stöd i publiceringsfrågor och en digitaliseringsverksam-

het som ger underlag för nya forskningsinsatser, kan behöva synliggöras tydligare gentemot exempelvis lärosätenas styrelser och olika delar av lärosätenas organisation.

Forsknings-
biblioteken i
ett framtidss-
perspektiv

Utmaningar och framtidsfrågor

De utmaningar och utvecklingsbehov som biblioteken står inför de kommande åren vad gäller publiceringsverksamheten är på ett övergripande plan desamma som gäller för andra delar av bibliotekets verksamhet: att möta användarnas behov och att skapa goda kontakter med användare och andra avdelningar på lärosätet; att säkerställa resurser för att kunna driva och utveckla verksamheten; och att utveckla väl fungerande och högkvalitativa system som gör att man kan möta de krav som ställs på verksamheten.²⁶⁹ En verksamhet som nämns som het just nu är att utveckla ett mer strukturerat forskarstöd, som involverar publiceringsfrågor men även annan service till lärosätets forskare.

Utmaningar som rör open access-publicering handlar om att motivera forskare till ökad parallellpublicering och att öka publiceringen i ett bredare spektrum av genrer, till exempel monografier. Inom en snar framtid finns också ett behov av att kunna följa upp och redovisa hur väl finansiärernas krav på open access-publicering har fallit ut. En mer övergripande och långsiktig förändring rör en eventuell övergång till ett helt open access-baserat system som framför allt utgår från fritt tillgänglig primärpublicering. I en sådan övergång blir förlag, finansiärer och forskare viktiga aktörer, men det kommer även att påverka biblioteken på avgörande vis. Om biblioteket inom vissa ämnesområden i hög grad kommer att administrera lärosätets publicering genom publiceringsstöd, författarfonder och informationssystem som lokaliserar fritt tillgängliga resurser snarare än genom att hantera tidskriftsprenumerationer och licenser innebär det en långtgående omvärdering av bibliotekets uppgift och identitet.

Arbetet med att förbättra metadatakvaliteten i lärosätenas publikationsdatabaser är redan aktuellt på många lärosäten. Att få bra kvalitet i ett gemensamt system och inte bara i de individuella databaserna kommer att bli ännu viktigare om SwePub ska utnyttjas för utvärderingssyften. Att undvika dubletter i poster och att kunna unikt identifiera författare genom författaridentifikatorer blir aktuella uppgifter i detta sammanhang. Förbättrad metadatakvalitet underlättar också andra typer av integrering mellan system, vilket möjliggör tjänster som kan hämta och standardisera uppgifter ur flera olika

system. Ett exempel är att underlätta ansökningsprocesser genom att kunna få fram ett bra underlag för exempelvis publikationslistor. Även andra typer av mervärden som kan fås ur publikationsdatabaserna är attraktiva för biblioteken, exempelvis att kunna utnyttja visualiseringsverktyg för att visa på användning av open access-publicerat material.

Inom digitaliseringsområdet nämns långsiktigt bevarande som en viktig framtidsfråga, framför allt vad gäller att möjliggöra framtida användning av lagrade filer. Det största hindret för publicering redan idag är osäkerheten kring upphovsrättsfrågor. Mycket av digitaliseringsverksamheten kommer att ha begränsad nytta om inte upphovsrättslagstiftningen förändras framöver. Upphovsrätt och långtidsbevarande är viktiga även för open access-publicering av material som är skapat digitalt. Ett annat problem inom digitaliseringsområdet är bristen på samordning. På systemsidan finns stora förväntningar på Alvin-plattformen liksom på andra samlade lösningar för att erbjuda en gemensam ingång till digitaliserat material.

Frågor som fått mycket uppmärksamhet under senare tid och som kräver ett bredare samarbete med aktörer utanför biblioteket rör forskningsdata och öppna myndighetsdata samt system som för samman olika former av forskningsrelaterade uppgifter i CRIS-system eller projektdatabaser. Det finns en stark känsla av att detta är strategiska frågor där biblioteken kan ha något att bidra med, men det råder också en stor osäkerhet om exakt hur detta ska ske.

Utvecklingen inom sociala medier i förhållande till vetenskaplig publicering uppmärksammas också inom biblioteken. En närmast konkurrerande verksamhet till bibliotekens publikationsdatabaser utgör olika sociala nätverkssidor som kombinerar bibliografiska uppgifter och fulltextpublicering med samarbetsmöjligheter och nätverkande, till exempel Mendeley och Research Gate. Vilka företag kommer att kontrollera dem i framtiden och hur ska biblioteken förhålla sig till dem?²⁷⁰ Inom bibliometrin är synlighet i sociala medier in indikator som är intressant att mäta och det finns en hel del utveckling kring alternativa mått på synlighet, altmetrics, och hur detta kan utnyttjas för att visualisera forskningens spridning, inte minst som ett stöd för att visa genomslag av open access-publicering.

Forskningsbibliotekens framtida roll

Det breddade informationslandskapet förändrar forskningsbibliotekens uppgifter och roll på flera olika vis. Biblioteket som informationsförsörjare får konkurrens av sökmotorer och storskaliga digitaliseringsprojekt. Det nyinskaffade beståndet är i allt högre grad digitalt. Forskare kan lättare organisera sin publicering på egen hand genom webbpublicering. Förändringarna öppnar för nya behov av bibliotekariekompetenser, exempelvis pedagogisk verksamhet inriktad på informationskompetens, och verksamhet för att tillgängliggöra och synliggöra det egna lärosätets produktion utåt snarare än, eller i kombination med, att tillgodose de egna forskarnas och studenternas behov av litteratur. Bibliotekariernas kunskap om samlingar, bibliografisk beskrivning och publiceringsmönster tas tillvara på nya sätt för att möta både användares önskemål om enkel tillgång till digitala resurser, och en politiskt och administrativt grundad efterfrågan på synlighet och utvärdering. Detta innebär emellertid en skillnad i funktion, från att ge lokal tillgång till global litteratur till att ge global tillgång till lokal litteratur, vilket har beskrivits som ett ”mentalt paradigmskifte” för biblioteken.²⁷¹ Viktigt att reflektera över är hur biblioteken förhåller sig till och hanterar detta skifte. Handlar det om att tillvarata bibliotekets kompetens i förhållande till nya verksamheter eller är det en överlevnadsstrategi för bibliotek som ser att det blir allt svårare att få gehör för behovet av befintliga arbetsuppgifter? I vilken utsträckning arbetar biblioteken proaktivt för att förändra publiceringslandskapet och när sker arbetet snarast reaktivt, för att fånga upp uppfattade behov från ledning och departement?²⁷² Forskningsbibliotekens engagemang i olika stadier av forskningsprocessen, inklusive publicering och tillgängliggörande av forskningsdata, gör att bibliotekarierna blir aktiva i fler delar av forskningens livscykel. En konsekvens kan bli att fokus i allt högre grad riktas mot processer snarare än mot samlingar, när bibliotekarien förväntas vara en integrerad del i forskarnas arbetspraktiker.²⁷³

Ett intressant tema i intervjuerna rör den långsiktiga förändringen i vetenskaplig publicering och hur det kommer att påverka biblioteken. Kommer biblioteken framöver att bevara äldre fysiska samlingar men framför allt ägna

sig åt att hantera licensierat digital material? Kommer servicen till forskare att finnas kvar?²⁷⁴ Om omställningen till open access-publicering skulle genomföras helt, vad kommer forskningsbiblioteken att fokusera på? Blir det pedagogisk verksamhet, bevarande av värdefulla samlingar, att stötta forskare under en större del av forskningsprocessen, forskningsanalys? Vad händer om trenden svänger och det blir större fokus på kvalitativ kollegial granskning i forskningsutvärdering? Försvinner då bibliometrin från biblioteken igen?²⁷⁵ Svaret på dessa frågor är svåra att förutse i dagsläget. Det finns emellertid anledning att tro att olika forskningsbibliotek kommer att påverkas i olika grad, hastighet och riktning.

Bibliotekarierollen

Bibliotekarien har, något tillspetsat, intagit olika roller som förmedlare mellan samlingar och användare. Bibliotekarien har varit väktare av kunskap och av värdefulla objekt som görs tillgängliga för en begränsad målgrupp, något som kan spåras tillbaka till dyrbara handskrifter fastkedjade vid läspulpeter och nationalbibliotekets roll som censor.²⁷⁶ En liknande väktarroll uppstår när licensavtal för e-tidskrifter och databaser kräver att biblioteken säkerställer att endast lärosätets studenter och personal får tillgång till materialet, vilket kan göra det mer svåråtkomligt än det tryckta materialet som ofta bara kräver tillträde till bibliotekslokalen.²⁷⁷ Bibliotekarien som förmedlare av så mycket information och kultur som möjligt för så många som möjligt aktualiserar roller både som ”gatekeeper”, som tillgängliggör den för ett särskilt tillfälle mest relevanta litteraturen, och som kvalificerad tjänare, som ska tillgodose användarens behov. Detta synsätt kan spåras till bland annat den amerikanska folkbibliotekstraditionen. Open access-arbetet blir en förlängning av idén om bibliotekets öppenhet och tillgängliggörande av kunskap, även om det finns risker för att både synen på vad som är prestigefyllt inom vetenskaplig publicering och ekonomiska konsekvenser av författaravgifter kan komma att stärka snarare än underminera befintliga maktförhållanden.²⁷⁸

Genom att engagera sig i och förespråka open access-frågor placerar sig bibliotekarien i en ny roll i förhållande till forskarsamhället, en där hon har synpunkter på hur forskare ska publicera sig. Detta har ansetts kontroversiellt, både från bibliotekshåll och bland forskare.²⁷⁹ Ett ännu mer kontroversiellt steg är att genom bibliometriska analyser bidra till att utvärdera och bevaka forskarna för ledningens räkning.²⁸⁰ En informant uttrycker det som att man ”blir älskad av ledningen och hatad av forskarna”, samtidigt som bibliotekariens tjänster uttryckligen efterfrågas av universitetsadministrationen på ett sätt som man inte tidigare upplevt. Såväl forskningsanalys som open access-publicering har blivit efterfrågade tjänster som ger biblioteket prestige om de utförs väl.²⁸¹ Samtidigt är det viktigt att bibliotekarierna och bibliometrikerna behåller sin integritet. Forskare har ofta en djup kunskap om publicering inom sitt eget forskningsområde, men inte om publiceringssystemet i stort. En förståelse för vetenskaplig kommunikation i dess olika stadier och inom flera olika vetenskapsområden lyfts fram som bibliotekariernas styrka.²⁸² Den breda förståelsen medför även ett ansvar för att bevaka att inte publiceringspraktiker inom ett visst vetenskapsområde blir tongivande för all forskning.

Digitaliseringsverksamheten är i detta sammanhang mindre kontroversiell och utmanar inte bibliotekariens roll som informationsförsörjare. Forskare och bibliotekarier har vanligen ett gemensamt intresse av att digitalisering ska ske, men kan ha olika syn på urval, genomförande och resursfördelning mellan digitalt och fysiskt material.

Avslutande reflektioner

I studien har identifierats ett antal faktorer som är viktiga för att publiceringsverksamhet vid forskningsbiblioteken ska bli framgångsrik. En avgörande faktor är att verksamheten har förankring hos lärosätets forskare och att dessa uppfattar att bibliotekets aktiviteter och resurser på olika vis gagnar dem. Även förankring hos och stöd från såväl bibliotekets som lärosätets ledning är viktigt. Engagemang och rätt kompetens behöver också finnas hos de som arbetar operativt med frågorna på biblioteket. Biblioteksorganisationen behöver vara väl anpassad till

uppgifterna och verksamheten väl förankrad på alla nivåer i organisationen för att bibliotekarierna ska ha det mandat som behövs för att genomföra förändringar.

De system som används för registrering, publicering och tillgängliggörande bör vara väl anpassade för sina syften och enkelt kunna utvecklas för att samordnas med andra system och anpassas till nya behov. För detta krävs att de är kompatibla med internationella standarder samt att metadata är av god kvalitet. Det finns en fara i alltför splittrade plattformar, eftersom synligheten lätt försämras. Samtidigt som mycket av verksamheten har ett lokalt fokus blir därför samordning med nationella och internationella projekt och infrastrukturer viktig för att det lokala ska bli globalt synligt.

I studien berörs också indirekt frågan om vilka ansvarsområden som bäst sköts lokalt och vad som kan centraliseras till en nationell nivå. Svensk Biblioteksförningens verksamhetsgrupp för universitets- och högskolebibliotek konstaterade 2010 att ”Två parallella utvecklingslinjer förekommer samtidigt, där biblioteken å ena sidan [rör] sig mot ett ökat bibliotekssamarbete, å andra sidan arbetar för en ökad integrering inom det egna lärosätet.”²⁸³ Dessa två linjer är tydliga även i det föreliggande materialet. Samarbeten mellan biblioteken förekommer på informell nivå, men även kring centraliserade verksamheter, som till exempel SwePub, som kan komma att få ökad betydelse. Å andra sidan blir arbetet gentemot lärosätenas ledning och förvaltningsavdelning, samt enheter som forskningsservice och arkiv viktiga för biblioteken, inte minst kring publiceringsfrågor.

För att kunna få förtroende hos forskarsamhället är det viktigt att biblioteken agerar utifrån en förståelse för hur vetenskapliga praktiker fungerar inom olika forskningsområden. Forskare inom medicin publicerar sig huvudsakligen i artiklar i internationella tidskrifter och kan ofta välja mellan ett antal open access-tidskrifter med hög journal impact factor för publicering. Inom rättsvetenskap publiceras forskningsresultat i stor utsträckning på svenska i tryckta böcker eller svenska/nordiska tidskrifter och antalet prestigefyllda open access-tidskrifter är lågt, både nationellt och internationellt. Dessa två exempel medför

skilda förhållningssätt till frågor som registrering av publikationer, open access-publicering och användningen av bibliometri för att utvärdera forskning. Det som fungerar relativt smärtfritt inom delar av fysik, kanske till och med drivs framåt av forskarsamfundet som i fallet med att försöka organisera ett system för open access-publicering av den forskning som bedrivs vid CERN (SCOAP3), möter skepsis bland vissa humanister vars publicering inte följer samma mönster och inte heller lämpar sig för de modeller som tagits fram för bibliometrisk kvalitetsutvärdering.²⁸⁴ Framgången med det öppna arkivet ArXiv.org och det relativt begränsade genomslag öppna arkiv har haft inom flera andra discipliner visar att praktiker inte nödvändigtvis förändras bara på grund av att den tekniska infrastrukturen finns tillgänglig.²⁸⁵ Så förefaller inte heller vara fallet med parallellpublicering i institutionella arkiv.

Hur praktiker förändras kan emellertid påverkas av sociala förändringar och påtryckningsmedel, såsom policyer, lagstiftning eller anslagsfördelning. Arne Jarrick talar om ”en kulturell selektionsprocess där [monografipublicering] håller på att slås ut av artikeln på engelska med delat författarskap” som en följd av den förändrade modellen för svensk offentlig medelstilldelning.²⁸⁶ Även universitetens publiceringspolicyer och – i högre grad – policyer och bestämmelser från forskningsfinansiärer på nationell nivå kan påverka publiceringsmönster. Det gör det emellertid än viktigare att ta i beaktande de skilda publiceringspraktiker som finns inom svensk forskning när man antar policyer och att i förväg utvärdera konsekvenserna. Det kan exempelvis i vissa fall finnas en politisk önskan om att öka den internationella spridningen av svensk forskning. I sådana fall är det viktigt att analysera hur detta åstadkoms på bästa sätt för olika forskningsområden och inte utgå ifrån att en viss typ av krav kommer att få samma resultat inom alla områden. Inte heller är det en lämplig lösning att lyfta upp vissa forskningsområden till norm och tillåta andra att utgöra undantag eftersom de inte passar in i den övergripande modellen. Bibliotekarierna, med sin kunskap om publiceringsfrågor och de svenska forskarnas publicering, kan spela en viktig roll som rådgivare i en sådan process.

Studien har visat, även om det huvudsakligen är antytt, att det finns fickor av motstånd både från forskarhåll och från bibliotekarier mot förenklade modeller inom bibliometri såväl som open access-publicering. Inom utvärderingsfrågor kan det finnas anledning att gå djupare in på vad det är vi mäter och hur.²⁸⁷ Men även i strävan att uppmuntra och underlätta open access-publicering kan det finnas skäl att reflektera över vad som egentligen utgör ökad tillgänglighet och ökad synlighet för olika forskningsområden så att forskningsresultat och forskningsdata kan komma så många som möjligt till del och berika såväl forskning som det omgivande samhället.

Källförteckning

Alla URL:er har kontrollerats 2013-02-23

”A Consortium Approach to OA Monographs in Sweden: Progress Report.” (2012). Stockholm: OpenAccess.se. http://www.kb.se/Dokument/Om/projekt/open_access/2012/oa_monographs_progress_report_2012-09-27.pdf

Andersson, U. & Gilbert, J. (2012). ”Using Repository Data to Attract the Researchers’ Attention and to Promote Research Outcomes: Publication Profiles@Chalmers.” 33rd Annual IATUL Conference, 3–7 June 2012, Singapore. http://publications.lib.chalmers.se/records/fulltext/local_159272.pdf

Aquilonius, E., m.fl. (2008). Forskarservice: En utredning om Bibliotek och ITs verksamhet riktad mot högskolans forskning. Malmö: Malmö högskola. <http://dspace.mah.se/handle/2043/6118>

Arbetsgruppen för högskolans elektroniska publicering på uppdrag av SUHF:s Forum för bibliotekschefer (2008). Kartläggning av högskolans elektroniska publicering och rekommendationer för nationell samverkan: Åtterrapporering till SUHF:s Forum för bibliotekschefer. <http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:431881>

Becher, T. & Trowler, P. R. (2001). *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Culture of Disciplines*. 2nd ed. Buckingham, UK: Open University Press.

Bernhardsson, K. (2011). Ny strategi för vetenskaplig bokpublicering vid Lunds universitet. Lund: Lunds universitet. <http://www.lu.se/o.o.i.s?id=12588&postid=2278649>

Biblioteksdirektionen (å.o.) Verksamhetsberättelse 2011. Lund: Lunds universitet. http://www.lub.lu.se/fileadmin/user_upload/pdf/Om_LUB/VB2011_BD.pdf

Buckland, M. (1991). *Information and Information Systems*. Westport, CT: Praeger.

Carlsson, H. & Hällgren, M. (2008). "Inventering av bibliometrisk verksamhet vid svenska lärosäten." Rapport till Arbetsgruppen för bibliometri, SUHF/Forum för bibliotekschefer. Göteborg: Göteborgs universitet. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/18182>

Chalmers bibliotek (2011). "Bibliotekets personal och organisation." Göteborg: Chalmers. <http://www.lib.chalmers.se/contact/staff/>

Chalmers Publication Library (å.o.). "Om CPL." Göteborg: Chalmers. <http://publications.lib.chalmers.se/about/>

Cotta-Schönberg, M. (2012). "Forskningsbibliotekernes strategiske situation 2012." I: H. Høyrup, H. J. Nielsen & B. Hjørland, red. *Viden i spil: Forskningsbibliotekers funktioner i forandring*. Frederiksberg: Samfundslitteratur. 21–44.

CRISTin, Current Research Information System in Norway (2013). "Rapportering av vitenskapelig publisering i helse-, institutt- og UH-sektor (rapporteringsinstruks)." <http://www.cristin.no/cristin/rapportering/rapporteringsinstruks.html>

DOAJ, Directory of Open Access Journals (2013). "DOAJ by Country." <http://doaj.org/doaj?func=byCountry&uiLanguage=en>

Eklund, P. (2012). *Open access och tveksamma förlag: En guide och stöd i att bedöma open access-tidskrifter*. Borås: Högskolan i Borås. <http://bada.hb.se/handle/2320/11421>

Eriksson, J. m.fl. (2012). Parallellpublicering av konferensartiklar: Principer, tillämpningar och tillgänglighet i svenska publiceringsdatabaser. Slutrapport. Stockholm: Kungliga biblioteket, OpenAccess.se. http://www.kb.se/dokument/Om/projekt/open_access/2012/parallellpublicering_konferensartiklar_slutrapport.pdf

Ett lyft för forskning och innovation (2008). Stockholm: Regeringskansliet. (Regeringens proposition, 2008/09:50).

Faktapromemoria 2011/12:FPM171 (2012). ”För bättre tillgång till vetenskaplig information.” Stockholm: Sveriges riksdag. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/EU/Fakta-PM-om-EU-forslag1/For-battre-tillgang-till-veten_GZ06FPM171/

Forskning och innovation (2012). Stockholm: Regeringskansliet. (Regeringens proposition, 2012/13:30).

Forskningsinformation 3.0: Fokus på processtöd och kunskapsdelning. (2012). Stockholm: Vetenskapsrådet. <http://www.vr.se/download/18.7257118313b2995b0f22276/1356091323460/Forskningsinformation+3+0+Slutrapport+f%C3%B6rstudien+PRIS.pdf>

Francke, H. (2008). (Re)creations of Scholarly Journals: Document and Information Architecture in Open Access Journals. Borås: Valfrid. <http://bada.hb.se/handle/2320/1815>

Försvarshögskolan (2012). Årsredovisning 2011. Stockholm: Försvarshögskolan. http://www.fhs.se/Documents/Externwebben/om-fhs/Styrdokument/%C3%85rsredovisningar/arsredovisning_forsvarshogskolan_2011.pdf

Gargouri, Y., m.fl. (2010). ”Self-selected or Mandated, Open Access Increases

Citation Impact for Higher Quality Research.” PLoS ONE 5(10): e13636.
doi:10.1371/journal.pone.0013636

Ginsparg, P. (1996). ”Winners and Losers in the Global Research Village.” Invited contribution for Conference held at UNESCO HQ, 19–23 February 1996, Paris. <http://people.ccmr.cornell.edu/~ginsparg/blurb/pg96unesco.html>

Guédon, J.-C. (2004). ”The ’Green’ and ’Gold’ Roads to Open Access: The Case for Mixing and Matching.” *Serials Review*, 30(4): 315–328.

Göteborgs universitetsbibliotek (2011). ”Digitaliseringspolicy vid Göteborgs universitetsbibliotek.” Göteborg: Göteborgs universitet. <http://www.ub.gu.se/info/verksamhet/pdf/digitaliseringspolicy.pdf>

Hagerlid, J. (2006). ”Open Access in Sweden 2002–2005.” Proceedings of the ELPUB2006 Conference on Electronic Publishing, June 2006, Bansko, Bulgaria. 135–143.

Hagerlid, J. (2011). ”The Role of the National Library as a Catalyst for an Open Access Agenda: The Experience in Sweden.” *Interlending & Document Supply*, 39(2): 115–118.

Haider, J. (2007). ”Of the Rich and the Poor and Other Curious Minds: On Open Access and ’Development’.” *ASLIB Proceedings*, 59(4/5): 449–461.

Hammarfelt, B. (2012). *Following the Footnotes: A Bibliometric Analysis of Citation Patterns in Literary Studies*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för ABM. (Skrifter utgivna av Inst. för ABM vid Uppsala universitet, 5).

Harnesk, J. (2005). ”Open Access: Gräsrotsrevolution eller frälsningslära?” *Biblioteksbladet*, 6, 12–13.

Heller, A., m.fl. (2011). Forskningsdata og open access. DEFF. <http://forskningsdata.deff.wikispaces.net/file/view/Forskningsdata+og+Open+Accetss+Slutrapport.pdf>

Högskolan Dalarna (2012). Årsredovisning 2011. <http://www.du.se/Global/dokument/Styrdokument-ny/Ekonomi,%20m%C3%A5l%20och%20verksamhet/2%20Plan/H%C3%B6gskolan%20Dalarna%20%C3%85rsredovisning%202011.pdf>

Högskolan i Jönköping (2007). ”Rektorsbeslut. Protokoll. § 391 Policy för Open Access och elektronisk registrering av publicerat material.” Jönköping: Högskolan i Jönköping. http://hj.se/download/18.6d29d72d12b581f232180003889/1285935138744/policy_open_access.pdf

Högskolan på Gotland (å.o.). ”E-publicering vid Högskolan på Gotland.” <http://www.hgo.se/forskning/1204-hgo.html>

Högskoleverket (2012). Universitet & högskolor: Högskoleverkets årsrapport 2012. (Rapport 2012:10 R). Stockholm: Högskoleverket. <http://www.hsv.se/download/18.8b3a8c21372be32ace80003121/1210R-universitet-hogskolor-arsrapport.pdf>

Jarrick, A. (2012). ”Publiceringskulturernas selektionsprocess.” Curie – en tidning från Vetenskapsrådet. <http://www.tidningencurie.se/22/ovriga-sidor/publiceringskulturernas-selektionsprocess.html>

Johannesson, K. & Hansson, J. (2012). ”Akademiska bibliotekariers förhållningssätt till forskares publiceringsstrategier: Med särskilt avseende på frågan om open access.” I: H. Høyrup, H. J. Nielsen & B. Hjørland, red. Viden i spil: forskningsbibliotekens funktioner i förändring. Frederiksberg: Samfundslitteratur. 266–302.

Karolinska institutets bibliotek (2012). "Bibliometri vid Karolinska institutet och Stockholms läns landsting." Solna: Karolinska institutet. <http://kib.ki.se/en/node/13632>

Kjellberg, S. (2010). Forskarbloggar: Vetenskaplig kommunikation och kunskapsproduktion i bloggösfären. Lund: Lunds universitet, Institutionen för kulturvetenskaper. <http://www.lu.se/lup/publication/1664543>

Kling, R. & McKim, G. (2000). "Not Just a Matter of Time: Field Differences and the Shaping of Electronic Media in Supporting Scientific Communication." *Journal of the American Society for Information Science*, 51(14): 1306–1320.

Knorr Cetina, K. (1999). *Epistemic Cultures: How the Sciences Make Knowledge*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Kungliga biblioteket (2011). "Digitaliseringsstrategi vid Kungl. biblioteket." Stockholm: Kungliga biblioteket. <http://www.kb.se/dokument/Om/Digitaliseringsstrategi110627.pdf>

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk: SFS 2011:94 (2011). http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1960729-om-upphovsratt-_sfs-1960-729/

Leiden University, Centre for Science and Technology Studies (CWTS) (2008). *Bibliometric Study of Lund University, 2002–2007*. Lund: Lunds universitet. http://www4.lu.se/upload/LUPDF/Forskning/Lund_2008_report_bibliometric_study.pdf

Lidman, T. (2008). *Scientific Libraries: Past Development and Future Changes*. Oxford: Chandos.

Linköping University Electronic Press, Arbetsgruppen för mål och visioner (2005). "Mål och visioner för Linköping University Electronic Press." Linköping: Linköpings universitet. http://www.liu.se/electronic-press/diverse/1.170945/epk_05_02_5.pdf

Linköpings universitet, (1996). "Förslag om inrättande av Linköping University Electronic Press." Linköping: Linköpings universitet. <http://www.ep.liu.se/aboutliep/pdf/forslaginrattaepress.pdf>

Linköpings universitet, Linköping University Electronic Press (2006). "Policy för elektronisk publicering vid Linköping University Electronic Press." Dnr UB 55/05-10. Linköping: Linköpings universitet. http://www.liu.se/electronic-press/protokoll_2006/1.171145/epp_06_04_13.pdf

Linköpings universitet, Publiceringens infrastruktur (2012). "Verksamhetsberättelse 2011." Linköping: Linköpings universitet. <http://www.ep.liu.se/aboutliep/pdf/activities2011.sv.pdf>

Luleå tekniska universitet (2012). "Projektspecifikation LRC: Behovsinventering Publiceringsstöd." Internt dokument.

Lunds universitet, Medicinska fakulteten (2012). "Lund Medical Faculty Monthly: History." Lund: Lunds universitet. <http://www.lmfmed.lu.se/history>

Lunds universitets bibliotek (2012). "Stöd till publiceringsavgifter i open access tidskrifter." Lund: Lunds universitet. <http://www.lub.lu.se/publicera/open-access-fri-tillgaenglighet/fritt-tillgaengliga-tidskrifter/stoed-till-publicering-savgifter.html>

Malmö Högskola [2010]. "Open access-policy vid Malmö högskola." Malmö: Malmö högskola. http://www.mah.se/bit/press/openaccess_sve

Merton, R. (1942). "The Normative Structure of Science." I: R. Merton. *The Sociology of Science*. Chicago: University of Chicago Press.

Moed, H. F. (2007). "The Effect of 'Open Access' on Citation Impact: An Analysis of ArXiv's Condensed Matter Section." *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(13): 2047–2054. doi:10.1002/asi.20663

Müller, E. (2006). "Open Access, the next steps at Uppsala University." *ScieCom Info*, 3(1). <http://www.sciecom.org/ojs/index.php/sciecominfo/article/view/44/45>

Nielsen, H. J. (2012). "Videnskabelig kommunikation og forskningsbiblioteker i en digital tid." I: H. Høyrup, H. J. Nielsen & B. Hjørland, red. *Viden i spil: forskningsbibliotekers funktioner i forandring*. Frederiksberg: Samfundslitteratur. 67–92.

Nilsson, P. (2012). "Experiences from Digidaily: Inter-Agency Mass Digitization of Newspapers in Sweden." *The Electronic Re-evolution: News Media in the Digital Age*. IFLA 2012 Pre-Conference, 7–9 August 2012, Mikkeli, Finland. <http://www.ifla2012mikkeli.com/>

OAPEN-UK (2012). "OAPEN-UK HSS Researcher Survey Results." JISC Collections. <http://oapen-uk.jiscebooks.org/files/2012/07/OAPENUK-Researcher-Survey-Results.pdf>

OpenAccess.se (2011). "Strategi för OpenAccess.se för 2011–2013." Stockholm: Kungliga biblioteket. http://www.kb.se/dokument/Om/Strategi_for_OpenAccess_se_2011-2013.pdf

Palmer, C. L. & Cragin, M. H. (2008). "Scholarship and disciplinary practices." *Annual Review of Information Science and Technology*, 42(1), 165–212.

Rabow, I. (2008). "Open Access in Sweden: Recent developments." *Sci-eCom Info*, 4(1). <http://www.sciecom.org/ojs/index.php/sciecominfo/article/view/245/94>

Regeringens proposition, 2008/09:50. Se Ett lyft för forskning och innovation.

Regeringens proposition, 2012/13:30. Se Forskning och innovation.

Rosen, H. (2012). "Tillgängliggörande av digitaliserat tidningsmaterial." *Digidaily*. <http://digidaily.blogg.kb.se/2012/10/26/tillgangliggorande-av-digitaliserat-tidningsmaterial/>

SCB, Statistiska centralbyrån (2012). *Forskning och utveckling inom universitets- och högskolesektorn 2011*. (Sveriges officiella statistik: Statistiska meddelanden; UF 13 SM 1201). Stockholm: SCB. http://www.scb.se/statistik/UF/UF0304/2011A01/UF0304_2011A01_SM_UF13SM1201.pdf

Shieber, S. & Suber, P., red. (2012). *Good Practices for University Open-access Policies*. Cambridge, MA: Harvard University, Berkman Center for Internet & Society. http://cyber.law.harvard.edu/hoap/Good_practices_for_university_open-access_policies

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet (2012). *Framtida utmaningar: SLU:s strategi 2013–2016*. Sveriges lantbruksuniversitet. <http://www.slu.se/Documents/externwebben/overgripande-slu-dokument/om-slu-dok/2012/slu-strategi-2013-2016-web-sv.pdf>

Stockholms universitet (2012). "Publications from *Acta Universitatis Stockholmiensis* now more accessible." *Staff news* 2012-04-13. Stockholm: Stockholms universitet. <http://www.su.se/english/staff-info/staff-news-archive/publications-from-acta-universitatis-stockholmiensis-now-more-accessible-1.84718>

Stockholms universitet (2013). "Stockholms universitet tar ett samlat grepp om sin förlagsverksamhet." Pressrum 2013-01-15. Stockholm: Stockholms universitet. <http://www.su.se/om-oss/press-media-nyheter/pressrum/stockholms-universitet-tar-ett-samlat-grepp-om-sin-forlagsverksamhet-1.118591>

Suber, P. (2012). Open Access. Cambridge, MA: MIT Press.

SUHF (2003). Vägar för kunskap: Behov av en gemensam strategisk nyorientering för högskolorna och deras bibliotek. Rapport till SUHFs styrelse och förbunds församling från en arbetsgrupp, september 2003. Stockholm: SUHF. http://www.suhf.se/MediaBinaryLoader.axd?MediaArchive_FileID=73b7463e-5de9-402f-ae28-5775164d1074&FileName=V%C3%A4gar+till+kunskap.+Behov+av+en+gemensam+strategisk+nyorientering+f%C3%B6r+h%C3%B6gskolor+och+deras+bibliotek_sept+2003.pdf

SUHF (2009). "Rekommendation om tillgång till publikationsdatabas (REK 2009:03)." http://www.suhf.se/MediaBinaryLoader.axd?MediaArchive_FileID=f47483e3-60e5-4ac8-85a2-09527c53cdce&FileName=REK+2009-3+Rekommendation+om+tillg%C3%A5ng+till+publikationsdatabas.pdf

Svensk Biblioteks förening (2009). Universitets- och högskolebibliotek i förändring: Omvärldsanalys och framtidsscenarioer. Stockholm: Svensk Biblioteks förening. (Rapporten författad av M. Nelke.) <http://www.biblioteksforeningen.org/material/universitets-och-hogskolebibliotek-i-forandring-omvarldsanalys-och-framtidsscenarioer/>

Svensk Biblioteks förening (2010). Universitets- och högskolebibliotek – nu och i framtiden: Slutrapport från verksamhetsgruppen för universitets- och högskolebibliotek. Stockholm: Svensk Biblioteks förening. <http://www.biblioteksforeningen.org/material/universitets-och-hogskolebiblioteken-nu-och-i-framtiden/>

Svensson, A. (2011). Open access vid svenska lärosäten: En enkätundersökning. Stockholm: Kungliga biblioteket. http://www.kb.se/dokument/Om/projekt/open_access/2011/OA%20enkat%2020111010.pdf

Svensson, A. (2012). "Vidareutveckling av parallellpublicering: Automatisk uppslagstjänst och versionshantering i öppna arkiv." Stockholm: Kungliga biblioteket. http://www.kb.se/Dokument/Om/projekt/open_access/2012/publiceringsr%C3%A4ttigheter_vidareutveckling_rapport.pdf

Tapia Lagunas, P. (2012). "Data Quality Assurance of Research Publications: The Case of Malmö University Institutional Repository." *ScieCom Info*, 8(2). <http://www.sciecom.org/ojs/index.php/sciecominfo/article/view/5680>

Uppsala universitet (2012). "Nyckeltal och jämförelser: Underlag inför beslut om Uppsala universitets verksamhetsplan 2013." Uppsala: Uppsala universitet. http://uadm.uu.se/digitalAssets/115/115703_nyckeltal-jamforelser.pdf

Uppsala universitetsbibliotek (2012). "Om Enheten för digital publicering." Uppsala: Uppsala universitet. <http://www.ub.uu.se/sv/Om-biblioteket/Bibliotek-och-enheter/Enheten-for-digital-publicering/Om-oss/>

Vetenskapsrådet (2009). Bibliometrisk indikator som underlag för medelsfördelning: Svar på uppdrag enligt regeringsbeslut U2009/322/F (2009-01-29) till Vetenskapsrådet. Stockholm: Vetenskapsrådet. http://www.vr.se/download/18.72e6b52e1211cd0bba8800010145/bibliometrisk_indikator.pdf

Voog, H., m.fl. (2013). Tillgänglighet, närhet och synlighet: Gemensamma utmaningar för LUB-nätverket för att möta forskares behov av stöd vid Lunds universitet. Lund: Lunds universitets bibliotek. <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=3404879&fileId=3404888>

Waaaijers, L. (2009). A Brief Overview of International Trends in Open Access. Stockholm: Kungliga biblioteket. http://www.kb.se/dokument/Om/projekt/open_access/International_trends_OA_LeoWaaaijers.pdf

Whitley, R. (2000). The Intellectual and Social Organization of the Sciences. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.

Wiklund, G. (2012). Vad är forskarservice? En litteraturöversikt inom LUB-projektet Forskares behov av service och stöd. Lund: Lunds universitet. <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=3364114&fileOid=3364224>

Working Group on Expanding Access to Published Research Findings (2012). Accessibility, Sustainability, Excellence: How to Expand Access to Research Publications. <http://www.researchinfonet.org/wp-content/uploads/2012/06/Finch-Group-report-FINAL-VERSION.pdf>

Åström, F. & Hansson, J. ([2012]). "How Implementation of Bibliometric Practice Affects the Role of Academic Libraries." *Journal of Librarianship and Information Science*, published in OnlineFirst 2012-09-13.

Intervjuer

Kungliga biblioteket

Torsten Johansson

Ulf Kronman

Jonas Nordin

Susanne Sellei

Jan Hagerlid, tidigare vid KB/OpenAccess.se

Blekinge tekniska högskola

Peter Linde

Chalmers tekniska högskola

Jonas Gilbert

Kristina Graner

Maria Kinger

Lars Kullman

Göteborgs universitet

Karin Henning

Tomas Lundén

Erik Siira

Linköpings universitet

David Lawrence (samt kompletterande e-brev 2013-01-24)

Luleå tekniska högskola

Jenny Samuelsson

Lunds universitet

Jörgen Eriksson

Kristoffer Holmqvist

Sara Kjellberg

Carola Tilgmann

Gunilla Wiklund

Fredrik Åström

Yvonne Hultman Özek

Malmö högskola

Jacob Andersson

Ewa Giniewska

Jessica Lindholm

Stockholms universitet

Anders Söderbäck

Umeå universitet

Mats Danielsson

Christer Karlsson

Uppsala universitet

Stefan Andersson

Aina Svensson (även KB)

Författarens för-/slutord:

Jag vill rikta ett varmt tack till de informanter som generöst har delat med sig av sin tid och sina erfarenheter till denna rapport. Jag har också fört informella samtal med nuvarande och tidigare kollegor och bekanta som har bidragit med bakgrund och idéer till rapporten på ett ovärderligt vis: Sofia Arvidsson, SND; Mats Dahlström, Pieta Eklund, Gustaf Nelhans och Elena Maceviciute vid Högskolan i Borås; Lars Björk, Kungliga biblioteket; samt Katarina Bernhardsson och Helena Strömqvist, Lunds universitet.

- 1 Exv. intervjuerna med Anders Söderbäck och vid Lunds universitets UB
- 2 En distinktion görs ofta mellan å ena sidan publikationsdatabaser som innehåller en mer eller mindre komplett förteckning över lärosätets anställdas och ibland även av lärosätet utgivna publikationer och å andra sidan institutionella/öppna arkiv eller repositorer (efter det engelska repository) i vilka uppsatser, artiklar, avhandlingar, videospelningar och andra dokument deponeras, arkiveras och/eller tillgängliggörs open access. I rapporten benämns dessa institutionella arkiv eftersom det i många fall är centralt att de är kopplade till en viss institution. I många fall återfinns publikationsdatabasen och det institutionella arkivet i samma system (t.ex. DiVA) och i rapporten benämns detta system gemensamt publikationsdatabas om det inte finns anledning att skilja mellan olika funktioner. I vissa fall används olika system (t.ex. Göteborgs universitets GUP och GUPEA), men det förefaller ske en övergång mot att samla flera funktioner i samma system för att underlätta för de forskare som ska registrera och deponera dokument.
- 3 En liknande bedömning gjordes i den kartläggning som genomfördes av Arbetsgruppen för högskolans elektroniska publicering på uppdrag av SUHF:s Forum för bibliotekschefer, 2008, s. 8.
- 4 <http://www.kb.se/bibliotek/Statistik-kvalitet/biblioteksstatistik/Bibliotek-2011/>
- 5 Se t.ex. Kling & McKim, 2000
- 6 Se t.ex. Becher & Trowler, 2001; Knorr Cetina, 1999; Palmer & Cragin, 2008; Whitley, 2000
- 7 Kling & McKim, 2000, s. 1313
- 8 Rapporten Universitets- och högskolebibliotek i förändring (Svensk Biblioteksforening, 2009) behandlar i någon mån dessa frågor från bibliotekschefernas perspektiv.
- 9 Svensson, 2011; Arbetsgruppen för högskolans elektroniska publicering på uppdrag av SUHF:s Forum för bibliotekschefer, 2008
- 10 SCB, 2012, s. 1
- 11 Forskning och innovation, 2012, s. 28 f.
- 12 Forskning och innovation, 2012, s. 34 f.
- 13 Forskning och innovation, 2012, s. 30
- 14 Forskning och innovation, 2012, s. 36
- 15 Forskning och innovation, 2012, s. 40
- 16 Ginsparg, 1996
- 17 Merton, 1942
- 18 Att en publikation finns utan avgift på webben innebär emellertid inte med automatik att den är tillgänglig, endast att den ekonomiska barriären är borttagen. Publikationen behöver exempelvis kunna hittas av den som är i behov av forskningsresultaten och läsaren måste ha tillräckligt med kunskaper för att kunna ta till sig innehållet. (Buckland, 1991) Att tillgängliggörandet har en rättvisedimension i och med att open access-publicerat material inte kräver att man betalar för

- tillgång är något som ofta lyfts fram, inte minst i förhållande till låginkomstländer. Jutta Haider har problematiserat detta ur ett maktperspektiv (2007).
- 19 Om den fria tillgängligheten är den avgörande faktorn bakom ökad citering av t.ex. artiklar i arXiv.org eller inte är något omdebatterat. Se exempelvis Moed, 2007; Gargouri m.fl., 2010
  - 20 Waaijers, 2009, s. 6
  - 21 Guédon, 2004
  - 22 Peter Suber har föreslagit en terminologi för att särskilja de två typerna, där open access-publicering kallas ”gratis” när endast prisbarriärer tas bort och ”libre” när den fria tillgången även innebär ett avskaffande av vissa rättighetsbarriärer. Suber, 2012, 65 ff.
  - 23 Förslaget skickades till Utbildningsdepartementet från styrgruppen för OpenAccess.se i oktober 2011, se <http://www.kb.se/openaccess/om/>. Frågan tas upp i forskningspropositionen Forskning och innovation, 2012.
  - 24 Faktapromemoria 2011/12:FPM171
  - 25 Underlaget för beslutet finns i Working Group on Expanding Access to Published Research Findings, 2012, se även Research Councils UK, <http://www.rcuk.ac.uk/media/news/2012news/Pages/120716.aspx>
  - 26 Karolinska institutet började med bibliometriversksamhet vid årsskiftet 2005/2006. Redan innan dess hade Vetenskapsrådet visat visst intresse för Web of Science. Karolinska institutets bibliotek, 2012 samt intervju med Ulf Kronman.
  - 27 KoF07 och KoF11 vid Uppsala universitet och RQ08 vid Lunds universitet.
  - 28 Leiden University, 2008, s. 10
  - 29 Intervju med Aina Svensson
  - 30 Vetenskapsrådet fick 2009 i uppdrag att ta fram ett underlag för den första indikatorn, men pekade i sin rapport på ett antal problem med den föreslagna modellen och föreslog istället en något omarbetad modell. Samtidigt påpekade Vetenskapsrådets styrelse att förslaget behövde bearbetas ytterligare och avrådde från att använda indikatorn vid medelstilldelning 2010 (Vetenskapsrådet, 2009). Regeringen höll emellertid huvudsakligen fast vid det förslag som finns i propositionen.
  - 31 Exempelvis vid Karolinska institutet och Göteborgs universitet.
  - 32 Se <http://dbh.nsd.uib.no/kanaler/>
  - 33 CRIStin, 2013
  - 34 Intervju vid Göteborgs universitet
  - 35 Forskning och innovation, 2012, s. 57 f.
  - 36 Forskning och innovation, 2012, s. 59
  - 37 Intervju med Peter Linde
  - 38 Några viktiga rankinglistor är Shanghai-listan, Times Higher Education-listan och QS-listan. Se

fler listor, information och länkar på Chalmers webbplats: <http://www.lib.chalmers.se/bibliometrics/ranking/>

- 39 Högskoleverket 2012, s. 73
- 40 Uppsala universitet, 2012, s. 5
- 41 Högskoleverket, 2012, Tabellbilaga
- 42 Om s.k. predatory publishers, se Eklund, 2012
- 43 Francke, 2008
- 44 Kjellberg, 2010
- 45 Intervju med Jan Hagerlid. Exempel på svenska forskare som har engagerat sig i open access-frågor är Erik Sandewall, som ledde utvecklingen av Linköping University Electronic Press, samt Inge-Bert Täljedal, tidigare ordförande i styrgruppen för OpenAccess.se.
- 46 Uppskattningen av antalet tidskrifter baserar sig på vilka som är registrerade i DOAJ, 2013
- 47 Forskning och innovation, 2012, s. 150 ff.
- 48 Intervju med Jan Hagerlid
- 49 Intervju med Ulf Kronman
- 50 Vetenskapsrådet, 2009
- 51 Hagerlid, 2006, vari den tidiga svenska open access-historien tecknas. En historisk översikt finns också i Rabow, 2008.
- 52 SUHF, 2009
- 53 Hagerlid, 2006
- 54 OpenAccess.se, 2011
- 55 Intervju med Jan Hagerlid
- 56 Intervju med Aina Svensson; Müller, 2006, s. 2
- 57 Linköpings universitet, 1996
- 58 Hagerlid, 2006
- 59 Intervju vid Lunds universitets UB
- 60 Svensk Biblioteks förening, 2009, s. 45
- 61 Intervjuer med Peter Linde och Aina Svensson
- 62 För några exempel på vilka de ekonomiska konsekvenserna av att fullt omlagt system skulle kunna bli, se Waaijers, 2009, s. 6 ff.
- 63 Intervju med Jan Hagerlid
- 64 Intervju vid Göteborgs universitet
- 65 Se även Rabow, 2008 samt Hagerlid, 2006
- 66 Att initiativet till bibliometriversksamhet vid lärosätena ofta har kommit från biblioteket framgår också av enkäten i Carlsson & Hällgren, 2008

- 67 Intervju med Jonas Gilbert
- 68 Intervjuer med Jonas Gilbert, Jan Hagerlid, Torsten Johansson, David Lawrence, Aina Svensson, Anders Söderbäck samt vid Lunds universitets UB
- 69 Exempelvis intervju vid Göteborgs universitet och med Stefan Andersson
- 70 Intervju med Ulf Kronman
- 71 Intervju vid Lunds universitets UB samt med Stefan Andersson, Jan Hagerlid och Anders Söderbäck
- 72 T.ex. intervju vid Umeå universitet
- 73 Hagerlid, 2006. Enligt Hagerlid väcktes intresset för open access inte minst vid en OECD-konferens 2002, varefter rapporten Väger för kunskap sammanställdes.
- 74 Intervjuer med Jan Hagerlid och Aina Svensson
- 75 Intervju med Torsten Johansson
- 76 Working Group on Expanding Access to Published Research Findings, 2012
- 77 Intervjuer med Stefan Andersson och Jan Hagerlid
- 78 Intervju med Jenny Samuelsson
- 79 Chalmers bibliotek, 2011; intervju med Jonas Gilbert. Även vid exempelvis Linköpings och Stockholms universitet sitter Publiceringsavdelningens/Publiceringens infrastrukturs chef i bibliotekets ledningsgrupp.
- 80 Intervju med Anders Söderbäck
- 81 Intervju med Susanne Sellei
- 82 Intervju vid Umeå universitet
- 83 Exempel på det förra är Malmö högskola och Lunds universitet, Medicinska fakultetens bibliotek och på det senare Chalmers, Umeå och Uppsala universitet
- 84 Intervjuer med Jan Hagerlid, Ulf Kronman och Aina Svensson
- 85 Intervju med Ulf Kronman. Se SCOAP3, <http://scoap3.org/>
- 86 Intervjuer med Torsten Johansson och Susanne Sellei. Se även <http://digisam-ra.blogspot.se/>
- 87 Intervju vid Umeå universitet samt med Torsten Johansson
- 88 Intervju vid Lunds universitets UB
- 89 Intervju med Jan Hagerlid
- 90 Intervju med Jonas Gilbert
- 91 Intervju med Jonas Gilbert
- 92 Intervjuer vid Chalmers, Göteborgs, Linköpings, Lunds och Uppsala universitet samt Blekinge tekniska högskola
- 93 Intervju vid Göteborgs universitet
- 94 Intervju vid Lunds universitets UB
- 95 Intervjuer vid Chalmers, Göteborgs, Linköpings, Lunds, Stockholms och Uppsala universitet

- 96 Intervjuer vid Chalmers, Göteborgs, Lunds och Stockholms universitet
- 97 Intervjuer vid Stockholms och Uppsala universitet
- 98 Intervjuer vid Umeå universitet och vid Lunds universitet, Juridiska fakultetens bibliotek och Medicinska fakultetens bibliotek
- 99 Intervju med Stefan Andersson
- 100 Svensk Biblioteksförning, 2009, s. 26 f.
- 101 Intervjuer med David Lawrence och Erik Siira samt vid Umeå universitet
- 102 Intervju med David Lawrence
- 103 Intervjuer vid Malmö högskola och vid Lunds och Stockholms universitet
- 104 Intervjuer vid Chalmers, Lunds universitets UB och Medicinska fakultetens bibliotek, samt med Jan Hagerlid
- 105 Svensk Biblioteksförning, 2009, s. 29
- 106 Rabow, 2008, s. 4
- 107 Hagerlid, 2011, s. 118
- 108 SUHF, 2003, s. 18; Svensk Biblioteksförning, 2010, s. 5
- 109 Åström & Hansson, [2012]; intervju med David Lawrence
- 110 <http://www.diva-portal.org/smash/aboutdiva.jsf>
- 111 Lunds universitet samarbetar med två europeiska partners, Chalmers och Göteborgs universitet (GUP) utvecklar gemensamt systemet Scigloo, och Blekinge tekniska högskola har ett egenutvecklat system.
- 112 Malmö högskola, Högskolan i Borås, Göteborgs universitet (GUPEA) och Karolinska institutet använder DSpace; Sveriges lantbruksuniversitet använder Eprints³.
- 113 Utvecklat av danska Atira A/S, som köptes upp av Elsevier 2012.
- 114 Dans och cirkushögskolan, Kungl. Konsthögskolan, Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap samt Polishögskolan.
- 115 Högskolan Dalarna, 2012; Svensson, 2011. Däremot förekommer vissa skillnader gentemot den kartläggning som gjordes 2008, framför allt eftersom DiVA har inkluderat funktioner för publikationsredovisning vilket lett till att fler lärosäten nu har båda funktionerna integrerade i DiVA (Arbetsgruppen för högskolans elektroniska publicering på uppdrag av SUHF:s Forum för bibliotekschefer, 2008).
- 116 Hagerlid, 2011
- 117 Exempelvis i Forskning och innovation, 2012
- 118 Ett alternativ skulle kunna vara att utveckla ett nationellt system till vilket poster importerades för all svensk forskning från internationella databaser och i vilket lärosäten rapporterade in publikationer som inte finns i de internationella databaserna, likt det norska systemet CRISStin. (Intervju med Ulf Kronman)

- 119 Se t.ex. de projekt som har finansierats av programmet OpenAccess.se: <http://www.kb.se/openaccess/om/projekt/>
- 120 Exempel på sådana oregelbundenheter är avsaknad av ISSN/ISBN eller DOI, fel i interpunktion eller feltolkningar av hur mycket som ska skrivas i ett fält. Se vidare Tapia Lagunas, 2012
- 121 Intervju med David Lawrence. Men det finns också de som ser detta som ett hinder för att få in fulltexter för parallellpublicering, se exemplet från Malmö högskola nedan.
- 122 Några existerande system är samarbetet ORCID (Open Researcher and Contributor ID), samt de mer databasspecifika ResearcherID från Thomson Reuters och Scopus Author ID från Elsevier. Ett nyss avslutat projekt, "Författaridentifikatorer och publiceringsdatabaser – scenarier och utvecklingsmöjligheter" finansierat av OpenAccess.se, som kartlagt olika initiativ ska komma med rekommendationer kring författaridentifikatorer men har inte slutrapporterat då rapporten skrivs.
- 123 Chalmers Publication Library, å.o.
- 124 Andersson & Gilbert, 2012
- 125 Liknande exempel nämns även från andra bibliotek som har egen systemutveckling, som universiteten i Lund och Uppsala.
- 126 Baserat på intervjuer vid Chalmers bibliotek
- 127 Müller, 2006, s. 2; Uppsala universitetsbibliotek, 2012
- 128 Å andra sidan kan det innebära en större utgift att gå över till DiVA än att behålla ett befintligt system för de lärosäten som redan har en uppbyggd och välfungerande publikationsdatabas. (Intervju med Peter Linde)
- 129 Intervju med Stefan Andersson
- 130 Baserat på intervjuer med Stefan Andersson och Aina Svensson
- 131 Intervju med Peter Linde
- 132 Intervju vid Malmö högskola
- 133 Det framgår inte alltid tydligt att det är potentialen för att en publikation ska bli synlig som ökar, inte nödvändigtvis synligheten. I flera fall hänvisas till forskningsartiklar som har visat att open access-publicerade artiklar citeras mer än artiklar som inte är fritt tillgängliga, t.ex. Gargouri m.fl., 2010.
- 134 Se <http://www.lu.se>; intervjuer vid Lunds universitets UB och Medicinska fakultetens bibliotek
- 135 Se t.ex. Högskolan i Borås, <http://bada.hb.se>
- 136 Det finns dessutom bibliotek som har byggt andra typer av tjänster. Vid Linköpings universitetsbibliotek har man utvecklat en idé med publikationsportfolios. I portfolion sammanställs forskningsgruppens publikationer från DiVA tillsammans med länkar till tillgängliga fulltextversioner och citeringsstatistik från Web of Science. För Energisystemgruppen, som ingår i ett nätverk med ett antal andra svenska lärosäten, hämtar man metadata från SwePub för att kunna ställa samman en

publikationslista för hela nätverket. Se <http://www.ep.liu.se/portfolios/index.sv.asp> (Intervju med David Lawrence). Malmö högskola erbjuder tjänsten extramuep som möjliggör för fakulteter och institutioner att hämta hem listor över ett specifikt års publikationer i Word- och Excelformat, se <http://extramuep.mah.se/>. En motsvarande tjänst byggd på Javascript finns i Lunds universitets databas LUP. (Intervju vid Lunds universitets UB)

- 137 Svensson, 2011, s. 11 f.
- 138 Svensk Biblioteksforening, 2009, s. 34
- 139 Högskolan på Gotland, å.o.
- 140 I Good Practices for University Open-access Policies (Shieber & Suber, 2012) görs en kategorisering av olika starka policyer. Utifrån denna kan man kanske hävda att exempelvis Chalmers tillhör typ 2, Umeå typ 3 (kräver deponering i det institutionella arkivet), Malmö, Blekinge och Borås typ 4 och lärosätena med rekommendationer ofta typ 5, men det blir inte heltäckande eftersom lärosätena ofta har olika krav för olika typer av material, exempelvis artiklar och avhandlingar.
- 141 Svensson, 2011. Det gäller exempelvis Mälardalens högskola samt Linnéuniversitetet, Umeå universitet och Örebro universitet som antagit policyer som rekommenderar de anställda att publicera sina verk open access. Örebro har dessutom, liksom Södertörn, en policy om fulltextpublicering av avhandlingar. Högskolan i Borås har i februari 2012 tagit ett rektorsbeslut som "förutsätter" att forskningspublikationer som fått stöd från Högskolan deponeras i det institutionella arkivet om inte upphovsrättsliga skäl förbjuder detta. Ytterligare några universitet har nya policyer på planeringsstadiet, t.ex. Stockholm och Lund.
- 142 Intervjuer på bl.a. Chalmers, Malmö högskola och Lunds universitets UB
- 143 Intervjuer på Chalmers samt Linköpings och Lunds universitet
- 144 Intervju med Jonas Gilbert
- 145 Intervju med Peter Linde
- 146 Intervjuer på bl.a. Lunds universitet och Chalmers
- 147 Intervju med David Lawrence
- 148 Eriksson m.fl., 2012
- 149 Svensson, 2012; Eriksson m.fl, 2012; se även SHERPA/RoMEO, <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>
- 150 Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, kap. 4, 43 §
- 151 Intervju vid Umeå universitet och med Susanne Sellei.
- 152 Rosen, 2012
- 153 Intervju vid Umeå universitet och med Susanne Sellei
- 154 Intervju med Erik Siira
- 155 Malmö högskola, [2010]
- 156 Baserat på intervju vid Malmö högskolas Bibliotek & IT

- 157 Se <http://www.arl.org/sparc/author/>
- 158 För en mer utförlig redogörelse för olika lärosätens medlemskap och andra insatser, se Svensson, 2011, s. 17 f.
- 159 Även vid Södertörns högskola finns det möjlighet att ansöka om bidrag till författaravgifter.
- 160 Intervjuer vid Chalmers och Lunds universitets UB
- 161 Intervju med Jonas Gilbert
- 162 Intervju med Ulf Kronman
- 163 Baserat på intervju vid Lunds universitets UB; Lunds universitets bibliotek, 2012; samt Biblioteksdirektionen, å.o.
- 164 <http://www.lmfmed.lu.se/>
- 165 Baserat på intervju med Yvonne Hultman Özek samt Lunds universitet, Medicinska fakulteten, 2012
- 166 I Eriksson m.fl, 2012, finns ett förslag på olika typer av konferensbidrag. Där rapporteras även en mer ingående studie av konferenspublikationer.
- 167 Intervju med Peter Linde
- 168 Se exempelvis bidrag till den svenska högskolepedagogiska konferensen NU 2012, <http://conferences.chalmers.se/index.php/tlhe/nu2012>. Det är också mycket möjligt att ytterligare bibliotek arbetar med OCS. För mer information om OCS, se <http://pkp.sfu.ca/?q=ocs>
- 169 Linköpings universitet, Publiceringens infrastruktur, 2012
- 170 Se <http://pkp.sfu.ca/?q=ojs>
- 171 Intervjuer vid Göteborgs, Lunds och Stockholms universitet. Vid Malmö högskola ger man stöd åt en lokal tidskrift som ligger på Göteborgs universitets OJS-installation. Ytterligare bibliotek bedriver försök med OJS, t.ex. vid Högskolan i Borås. Linköping University ePress ger ut 5 tidskrifter. Att antalet bibliotek som på något vis är inblandade i stöd till tidskriftspublicering är ännu större antyds av att tio forskningsbibliotek i en enkät 2007 angav att det egna lärosätet gav ut minst en open access-tidskrift. Det är dock otydligt i hur många fall biblioteken var inblandade i utgivningen och hur läget ser ut idag, med tanke på att många av tidskrifterna hade låg utgivningstakt. Å andra sidan kan också ett antal nya tidskrifter ha startats eller gått över till open access-publicering och det kan finnas prenumerationsbaserade digitala tidskrifter som stöts av biblioteken. (Arbetsgruppen för högskolans elektroniska publicering på uppdrag av SUHF:s Forum för bibliotekschefer, 2008, s. 15)
- 172 Intervju vid Lunds universitets UB samt med Anders Söderbäck
- 173 Information Research har ingen redaktionell koppling till Lunds universitet, utan startades som ett första prov eftersom det fanns kontakter med en intresserad redaktör. (Intervju vid Lunds universitets UB)
- 174 Se <http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/>

- 175 Intervju vid Malmö högskola
- 176 Se <http://magasin.kb.se/>
- 177 Arbetsprocessen finns beskriven i detalj i Nilsson, 2012
- 178 Intervju med Torsten Johansson
- 179 Intervju med Susanne Sellei
- 180 Motsvarande siffror anges i Svensson, 2011
- 181 Sökningar utförda i SwePub, <http://swepub.kb.se> och DiVA portal, <http://www.diva-portal.org>
- 182 Intervju vid Malmö högskola; se även t.ex. Karolinska institutets biblioteks webbplats; Linköpings universitet, Publiceringens infrastruktur, 2012; Sveriges lantbruksuniversitets biblioteks webbplats; samt Umeå universitetsbiblioteks webbplats
- 183 Intervju med Stefan Andersson
- 184 Se exempel under Rapportserier m.m. nedan.
- 185 Delvis baserat på intervju med Anders Söderbäck
- 186 Kungliga biblioteket samt biblioteken vid Göteborgs, Lunds, Stockholms, Umeå och Uppsala universitet köpte in digitaliseringsrobotar genom ett gemensamt ramavtal 2010.
- 187 Intervju vid Umeå universitet
- 188 Intervju med Stefan Andersson
- 189 Baserat på intervjuer vid Göteborgs, Stockholms, Umeå och Uppsala universitet
- 190 Intervjuer vid Göteborgs universitet och Malmö högskola
- 191 Exempel på detta är Försvarshögskolan, Ersta Sköndal högskola, Högskolorna i Borås, Jönköping, Gotland, Väst, KTH, samt Linnéuniversitetet, Linköpings, Umeå och Örebro universitet
- 192 Högskolan i Jönköping, 2007
- 193 Intervjuer med Stefan Andersson och Aina Svensson
- 194 Exempelvis vid KTH
- 195 T.ex. erbjuder Försvarshögskolans Anna Lindh-biblioteket ”redaktionellt stöd och service” till Försvarshögskolans anställda vid publicering av bl.a. tryckta rapporter. (Försvarshögskolan, 2012)
Se även under rubriken Samlad skriftserieverksamhet.
- 196 T.ex. vid Polishögskolan och Kungl. Konsthögskolan
- 197 T.ex. vid Södertörns högskola och Mittuniversitetet
- 198 T.ex. vid Stockholms och Uppsala universitet. Där inkommer också beställningar på digitalisering från exempelvis institutioner eller sällskap.
- 199 Intervju vid Göteborgs universitet
- 200 Baserat på intervju vid Malmö högskola
- 201 Suber, 2012, s. 106
- 202 OAPEN-UK, 2012

- 203 Projektet finansieras av Kungliga biblioteket, Vetenskapsrådet och Riksbankens Jubileumsfond och sträcker sig 2012–juni 2013. David Lawrence vid Linköpings universitetsbibliotek är projektledare. Se vidare ”A Consortium Approach to OA Monographs in Sweden: Progress Report”, 2012
- 204 Även andra forskningsbibliotek digitaliserar i viss utsträckning enstaka verk på uppdrag från forskare, t.ex. Göteborgs universitetsbibliotek. Intervju med Erik Siira
- 205 Se <http://search.books2ebooks.eu/>
- 206 Baserat på intervju vid Umeå universitet samt EOD:s webbplats, <http://books2ebooks.eu/en>
- 207 Bernhardsson, 2011, s. 57 ff. Se Bernhardssons rapport för en noggrannare genomgång av universitetens bokpubliceringsverksamhet.
- 208 Detta inkluderar Göteborgs, Karlstads, Linköpings, Stockholms och Uppsala universitet. Vid Högskolan Kristianstad, Linnéuniversitetet och Mälardalens högskola finns mer eller mindre nära kopplingar mellan lärosätets University Press och forskningsbiblioteket och elektroniska versioner publiceras i det institutionella arkivet. Örebro universitet har en försäljningsfunktion men begränsat med information på webbplatsen.
- 209 Bernhardsson, 2011, s. 60
- 210 Intervju vid Göteborgs universitet
- 211 Bernhardsson, 2011, s. 67
- 212 Ett exempel som nämns i Bernhardsson, 2011, s. 72, är från Acta Universitatis Upsaliensis som 2010 hade en försäljning av 1 919 böcker, varav åtta titlar såldes i mer än 30 exemplar.
- 213 Exempelvis Stockholms universitet och KTH samt Lunds universitet (vid LU planeras dock inte verksamheten vid universitetsbiblioteket).
- 214 Linköping University Electronic Press, 2005, s. 2
- 215 Enligt sökningar i DiVA portal.
- 216 Baserat på intervju med David Lawrence samt Linköpings universitet, 2006 och Linköpings universitet, 2012
- 217 Se <http://digisam-ra.blogspot.se/>
- 218 Intervju vid Umeå universitet, samt med Jenny Samuelsson, Susanne Sellei och Erik Siira
- 219 Baserat på intervju vid Umeå universitet
- 220 Intervjuer med Stefan Andersson, Jonas Nordin och Erik Siira
- 221 Intervju med Jonas Nordin
- 222 Baserat på intervjuer med Erik Siira och Susanne Sellei samt Göteborgs universitetsbibliotek, 2011 och Kungliga biblioteket, 2011
- 223 Se <http://regina.kb.se/sou/>
- 224 Intervjuer med Stefan Andersson, Jonas Nordin, Susanne Sellei och Erik Siira
- 225 Plattformen planeras vara färdigutvecklad 2014. Se <http://demo.alvin-portal.org/alvin/home.jsf>

- 226 Intervju med Stefan Andersson
- 227 Intervjuer med Stefan Andersson och Erik Siira
- 228 Detta är möjligt exempelvis vid Malmö högskola, Uppsala universitet och Karolinska institutet.
- 229 T.ex. KTH, Linköpings universitet och Malmö högskola.
- 230 Intervju med Anders Söderbäck samt Stockholms universitet, 2012 och 2013. Se även <http://www.sub.su.se/publish/acta-universitatis-stockholmiensis.aspx>
- 231 Svensk Biblioteksforening, 2009, s. 30
- 232 Svensk Biblioteksforening, 2009, s. 34
- 233 Karolinska institutets bibliotek, 2012
- 234 Exempel inkluderar Chalmers, KTH, Sveriges lantbruksuniversitet, Karolinska institutet, Göteborgs, Linköpings, Lunds och Stockholms universitet samt Malmö högskola.
- 235 Intervju vid Malmö högskola
- 236 Intervju med Peter Linde
- 237 Intervju med Anders Söderbäck
- 238 Intervju med Anders Söderbäck
- 239 Intervju med Peter Linde
- 240 Intervju med Ulf Kronman samt vid Lunds universitets UB
- 241 Intervju vid Lunds universitets UB
- 242 Bl.a. intervju med Ulf Kronman
- 243 Exempelvis tas detta upp internationellt inom EU och OECD, se Nielsen, 2012
- 244 Öppen tillgång till forskningsdata tas upp i propositionen Forskning och innovation, 2012, s. 150 ff.
- 245 T.ex. intervjuer vid Malmö högskola, Chalmers, samt Göteborgs och Uppsala universitet. För en internationell utblick, se även Nielsen, 2012.
- 246 Intervju med Peter Linde. Projektet heter ”Policy Recommendations for Open Access to Research Data in Europe (RECODE)”.
- 247 T.ex. intervjuer vid Göteborgs, Lunds och Stockholms universitet, samt Chalmers. Detta gäller även för projektdatabaser, se nedan. I ett danskt pilotprojekt kring forskningsdata och bibliotek visade det sig dock att bibliotekarierna hade vissa problem med att sätta sig in i arbetet med forskningsdata, se Heller, m.fl., 2011.
- 248 Det finns också nationella nätverk kring forskningsdata (t.ex. ORDER med bas vid Luleå tekniska universitet) och mer lokala nätverk (t.ex. bland de Stockholmsbaserade lärosätena) där dessa frågor diskuteras. Kopplingar finns även till diskussioner om fri tillgång till andra myndighetsdata, exempelvis genom Vinnova-projektet opnadata.se.
- 249 Intervju vid Lunds universitet, Medicinska fakultetens bibliotek
- 250 <http://www.sciencenet.se/>

- 251 Forskningsinformation 3.0, 2012, s. 35
- 252 Intervju med Jenny Samuelsson samt <http://pure.ltu.se/portal/sv/>
- 253 Arbetsgruppen för högskolans elektroniska publicering på uppdrag av SUHF:s Forum för bibliotekschefer, 2008, s. 17 f.
- 254 Intervjuer vid Blekinge tekniska högskola, Göteborgs, Linköpings och Lunds universitet
- 255 Intervju med David Lawrence
- 256 Intervjuer vid Göteborgs, Linköpings, Lunds och Uppsala universitet samt Malmö högskola
- 257 Intervjuer vid Lunds universitet, Medicinska fakultetens bibliotek samt Malmö högskola
- 258 En ingående forskningsöversikt över biblioteks forskarservice finns i Wiklund, 2012
- 259 Utförliga rapporter finns tillgängliga i Voog m.fl, 2013 respektive Aquilonius m.fl, 2008
- 260 Intervju med Jenny Samuelsson samt Luleå tekniska universitet, 2012
- 261 Intervju med Jonas Nordin
- 262 Svensk Biblioteksörening, 2009, s. 23
- 263 Svensk Biblioteksörening, 2009, s. 23
- 264 Handelshögskolan i Stockholm och Röda Korsets högskola. Att styrdokumenterna är svåra att återfinna kan bero på att de inte finns tillgängliga på webbplatserna eller att de placerats under en rubrik som inte är uppenbar och inte går att återfinna via webbplatsens sökfunktion.
- 265 Sådana svårigheter hänger exempelvis samman med att artiklar kan publiceras flera år efter att forskningen bedrevs, och att det blir missvisande att jämföra kostnaden för publikationer i olika vetenskapliga genrer eftersom de kräver olika tidinsatser.
- 266 Detta kan givetvis skifta mellan olika år, beroende på vilka uppgifter som har varit i fokus.
- 267 SLU, 2012, s. 37
- 268 Baserat på verksamhetsmål, strategier och uppdrag för biblioteken på Chalmers, Göteborgs, Linköpings och Stockholms universitet, Mittuniversitetet, Sveriges lantbruksuniversitet, samt Jönköpings, Malmö och Mälardalens högskolor
- 269 De utmaningar och framtidsfrågor som nämns i detta avsnitt är baserade på sådant som har nämnts i intervjuerna.
- 270 Intervju vid Lunds universitets UB
- 271 Waaijers, 2009, s. 5; även intervju vid Lunds universitets UB samt med Jan Hagerlid, Ulf Kronman och Anders Söderbäck
- 272 Jmf. Johannesson & Hansson, 2012
- 273 Nielsen, 2012
- 274 Ett antal olika framtidsscenarier för forskningsbiblioteken, från status quo till nedläggning, skissas i Cotta-Schönberg, 2012, där förhållandet mellan tryckt och digitalt respektive studenter och forskare är viktiga faktorer för de olika scenarierna. Jmf. även Nielsen, 2012, s. 72

- 275 Intervju vid Lunds universitets UB
- 276 Lidman, 2008, s. 89
- 277 T.ex. intervjuer med Jan Hagerlid och Aina Svensson
- 278 Se även Haider, 2007
- 279 Se t.ex. Harnesk, 2005, s. 13
- 280 Åström & Hansson, [2012], s. 14; intervju med Jan Hagerlid
- 281 Intervju med Ulf Kronman
- 282 Se t.ex. Johannesson & Hansson, 2012, s. 292
- 283 Svensk Biblioteksörening, 2010, s. 20
- 284 Se t.ex. Hammarfelt, 2012
- 285 Kling & McKim, 2000
- 286 Jarrick, 2012
- 287 Se t.ex. Hammarfelt, 2012; Vetenskapsrådet, 2009

Studiehandledning

Publicera!

Svenska forskningsbiblioteks arbete
med publiceringsfrågor

ÖVNING 1.

(Parallell)publicering

Publiceringsverksamheten vid svenska lärosäten startade i många fall med sådant material som lärosätets forskare eller studenter vanligtvis hade egen upphovsrätt till, t.ex. avhandlingar och examensarbeten. Motståndet mot parallellpublicering av forskningsartiklar och i viss mån konferensbidrag var inledningsvis stort från förlagens sida och mycket arbete har under de senaste tio åren ägnats åt att finna nya vägar för att påverka tidskriftsförlagen att tillåta parallellpublicering. Nu börjar samma frågor väckas när det gäller open access-publicering av monografier. Hur ska biblioteket arbeta med dessa frågor framöver?

Att diskutera

- Var står lärosätet idag vad gäller parallellpublicering?
Är open access-publicering för lärosätets forskare oproblematiserad eller finns det upphovsrättsliga hinder som måste övervinnas?
Inom vilka områden uppstår de största problemen?
- Hur kan andelen parallellpublicerat material i publikationsdatabasen öka?
Är det önskvärt att andelen ökar? Är det värt eventuella insatser som krävs?
- Kan lärosätets publicerade material kompletteras med digitalisering av tryckta verk?
- Var ska biblioteket lägga sina resurser? Vilka system, tjänster eller kompetenser behöver biblioteket/lärosätet utveckla?

- Vilket material eller vilket stöd finns det störst efterfrågan på internt respektive från externa intressenter?
- Utifrån det egna lärosätets forskares publicering, vilka fördelar och nackdelar skulle finnas med att i högre grad uppmuntra den gyllene vägen till open access i förhållande till den gröna vägen?
- Vilken infrastruktur finns på lärosätet för förlagsverksamhet? Hur ser relationen ut till biblioteket? Har lärosätet behov av förlagsverksamhet och i så fall till vad?

Att göra

Utgå ifrån två till tre forskningsområden vid lärosätet och kartlägg hur forskarna inom området publicerar sig, exempelvis genom att studera poster och fulltexter i publikationsdatabasen och genom att genomföra ett par intervjuer med forskare. Undersök hur kulturen kring open access ser ut inom respektive forskningsområde. Om området är tvärvetenskapligt, vilka konsekvenser har det för forskarnas publicering? Hur väl lämpar sig open access-publicering via den gröna respektive gyllene vägen för dessa forskningsområden?

Att läsa vidare

Svensson, A. (2011). Open access vid svenska lärosäten: En enkätundersökning. Stockholm: Kungliga biblioteket. http://www.kb.se/dokument/Om/projekt/open_access/2011/OA%20enkat%2020111010.pdf

Suber, P. (2012). Open Access. Cambridge, MA: MIT Press.

ÖVNING 2.

Digitaliseringsverksamhet

Egen omfattande digitaliseringsverksamhet är mindre spritt på forskningsbiblioteken än arbetet med publikationsdatabaser och parallellpublicering. Det material som digitaliseras är av väldigt skiftande art, från äldre handskrifter, bokband och grafiska blad till avhandlingar och läroplaner. Det finns många olika typer

av material som är av intresse för forskare och allmänhet – i intervjuerna lyfts t.ex. digitalisering av regionalt och lokalt material fram som ett område där forskningsbiblioteken kan göra en viktig insats.

Att diskutera

- Vilken digitaliseringsverksamhet finns vid lärosätet idag?
Finns utrustning och kompetens? Finns samarbeten med organisationer som har utrustning och kompetens?
- Vilka behov finns av att tillgängliggöra digitaliserat material ur bibliotekets samlingar? Material med hög efterfrågan? Unika samlingar? Skört material?
- I vilken mån kan upphovsrättsliga hinder lösas för material som identifierades i svaret på föregående fråga?
- Vilka lämpliga plattformar finns för att tillgängliggöra digitaliserat material?

Att göra

Identifiera en samling som är digitaliserad och tillgängliggjord vid det egna eller något annat bibliotek. Analysera samlingen och hur den presenteras. Hur har objekten valts ut? Vilken information och dokumentation finns om materialet, t.ex. tekniskt om digitaliseringsprocessen, användbar metadata, materialets tillkomst- och användningshistoria, pedagogiskt stöd? Hur tillgängliggörs materialet? Hur väl fungerar gränssnittet, vilken potential och vilka begränsningar medför det? Hur är relationen mellan bild och (OCR-tolkad) text? Hur kan materialet återfinnas och användas? Vad har användaren rätt att göra? Vilka lärdomar går att dra av analysen som är tillämpbara i nya digitaliseringsprojekt på det egna biblioteket?

ÖVNING 3.

Forskningsstöd

Många forskningsbibliotek har eller arbetar med att bygga upp ett mer övergripande forskningsstöd eller forskarservice. Forskningsstödet sträcker sig ofta över hela forskningens livscykel, från stöd vid författandet av projektansökningar och digitalisering av forskningsmaterial till citeringsanalys.

Att diskutera

- Vilka funktioner är relevanta att inkludera i stödet till forskare på det egna lärosätet? Vilka av dessa funktioner förekommer idag och vilka behöver utvecklas? Vilka finns på andra organisatoriska enheter på lärosätet?
- Bör verksamheten ligga på biblioteket? Om så, hur organiseras verksamheten inom biblioteket? Vilka aktörer inom lärosätet blir viktiga samarbetspartners? Om det ligger på en annan enhet, vilket stöd kan biblioteket bidra med?
- Vilka kompetenser behöver ingå i gruppen som arbetar med forskningsstöd? Finns dessa kompetenser på biblioteket, finns det utrymme för kompetensutveckling och/eller nyanställning, finns det en möjlighet att skapa strategiska samarbeten inom lärosätet för att säkerställa efterfrågad kompetens?
- Hur kan man arbeta för att nå ut till forskare med information om det stöd man erbjuder?

Att göra

Intervjua en eller två erfarna forskare, gärna inom olika forskningsområden, om vilket stöd de skulle vilja ha av någon annan i olika skeden av sin forskningsprocess. Utgå exempelvis från ett par olika scenarios för att hjälpa forskaren att börja tänka fritt och inte fastna i en förutbestämd uppfattning om vad biblioteket gör. Vilket stöd skulle forskaren vilja att hans/hennes doktorander fick under sin utbildning? Reflektera över vilka av de önskade stödfunktionerna

som biblioteket kan tillhandahålla och vilka strategiska samarbeten som kan utvecklas inom lärosätet för att stödja forskarna.

Att läsa vidare

Wiklund, G. (2012). Vad är forskarservice? En litteraturöversikt inom LUB-projektet Forskares behov av service och stöd. Lund: Lunds universitet.
<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=3364114&fileOid=3364224>

ÖVNING 4.

Bibliotekarierollen

.....

Biblioteken har av tradition varit en serviceinstitution och under de senaste årtiondena har diskursen inriktats mycket på hur man bäst kan möta användarna utifrån deras behov och förutsättningar. En av grundtankarna i forskningsbibliotekens arbete med open access och system för parallellpublicering är att stötta forskarna i att nå en läsekrets för sina publikationer och att underlätta för läsare att få tillgång till forskning.

Samtidigt används ofta publikationsdatabasen/det institutionella arkivet även för att registrera ett lärosätes publikationer, bland annat för att få underlag för att utvärdera forskarnas publicering i kvantitativa termer och i förlängningen fördela forskningsmedel. Biblioteket, som ansvarig för publikationsdatabasen och i många fall även för bibliometriska analyser, blir på så vis också part i utvärderingen av forskare. Vilka konsekvenser får detta för bibliotekariens roll?

Att diskutera

- Hur påverkas bibliotekariens roll i förhållande till forskare på lärosätet av den dubbla funktion som publikationsdatabaserna har som publicerings-service och som utvärderingsinstrument?
- Hur kan man tydligt kommunicera bibliotekariens olika roller till forskare vid det egna lärosätet?

- Hur påverkas bibliotekariens roll i förhållande till lärosätets ledning av denna dubbla funktion?
- Vad har biblioteket att vinna respektive förlora på att erbjuda olika former av bibliometriska analyser?

Att göra

Utgå från forskare inom ett begränsat forskningsområde vid lärosätet och ta i beaktande bibliotekets lokala kompetens. Skissa på ett förslag på ett erbjudande eller en tjänst kring utvärdering och bibliometri som riktar sig till forskarna. Det kan vara ett grundläggande informationstillfälle om bibliometri, en workshop med övningar i olika citeringsdatabaser, eller en tjänst som visualiserar samförfattande utifrån data i publikationsdatabasen. Alternativt designa en workshop för dina kollegor på biblioteket.

Att läsa vidare

Åström, F. & Hansson, J. ([2012]). "How Implementation of Bibliometric Practice Affects the Role of Academic Libraries." *Journal of Librarianship and Information Science*, published in OnlineFirst 2012-09-13.

ÖVNING 5.

Open access inom olika forskningsområden

Olika forskningsområden uppvisar olika mönster vad gäller läsning, informationssökning och publicering. Val av genre och språk skiljer sig åt, liksom vilken målgrupp man skriver för och hur länge man tror att publikationen kommer att vara aktuell. Det som fungerar väl inom fysik är inte nödvändigtvis lämpat för biokemi, historia, eller psykologi.

Att diskutera

- Inom vissa forskningsområden identifierar man ofta litteratur via browsing och referenser i andra texter snarare än via målinriktad sökning.

På vilka sätt understödjer publikationsdatabaserna och de institutionella arkiven sökning respektive browsing? För vilka målgrupper?

- Vad menar vi med tillgänglighet och synlighet hos open access-publicerat material? När är något synligt och hur åstadkommer vi det?
- Vilka genrer och språk publicerar sig lärosätets forskares i/på? Hur överensstämmer det med vad som prioriteras i lärosätets övergripande publiceringspolicy? Är det något forskningsområde som hamnar i kläm?
- Intellectuella barriärer kan vara lika viktiga att undvika som fysiska och ekonomiska. Kan biblioteket samarbeta med forskare och informationsavdelning för att försöka skapa ingångar till vetenskapliga texter som också blir intellektuellt tillgängliga för en större läsekrets?

Att göra

Intervjua någon eller några kontakt-/ämnesbibliotekarier, gärna för ämnen med väldigt olika publiceringskultur, för att få en bättre förståelse för de publiceringsmönster och läsmönster som finns inom personens expertisområde. I vilka genrer och på vilka språk publicerar man sig och för vilka målgrupper? I vilken mån kan forskare, studenter och lokala företag inom området ha nytta av olika typer av open access-publicering? Vilka lösningar kan fungera bäst inom just detta område? Hur pratar man bäst med forskare inom forskningsområden om open access?

Att läsa vidare

Kling, Rob & McKim, Geoffrey (1999). "Scholarly Communication and the Continuum of Electronic Publishing." *Journal of the American Society for Information Science* 50.10: 890-906.

open-access.net, http://open-access.net/de_en/homepage/

ÖVNING 6.

Alternativa tjänster för publicering

Det har under de senaste åren utvecklats plattformar som verkar i korsningen mellan sociala nätverksplatser, parallellpublicering och referenshanteringssystem och som riktar sig specifikt till forskare. De erbjuder tjänster som delvis utgör alternativ till institutionella arkiv, men som forskaren använder sig av på en helt frivillig basis. Exempel på sådana tjänster är Mendeley, Academia.edu och ResearchGate.

Att diskutera

- Vilka skillnader finns mellan exempelvis Mendeley och Academia.edu? Vilka likheter?
- Hur förhåller sig dessa plattformar till det institutionella arkivet och till de referenshanteringssystem som lärosätet har licens på?
- Vad kan vara attraktivt med dessa tjänster ur forskarens synvinkel? Finns det skillnader för forskare inom olika forskningsområden?

Att göra

Undersök Mendeley och Academia.edu. Utgå från några forskare vid det egna lärosätet. (Hur) använder forskarna dessa referenshanteringstjänster och sociala medier? I vilken utsträckning parallellpublicerar de material eller länkar till material som är tillgängligt någon annanstans? Länkar de till material i lärosätets institutionella arkiv? Vilken statistik kan man få fram? Vilka funktioner erbjuder tjänsten?

